

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

ЧАСОПИС КАРТОГРАФІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Заснований у 2010 році

Випуск 2 (19)

Київ – 2018

Часопис картографії: Збірник наукових праць. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. – Вип. 19. – 132 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Молочко А. М., *канд. геогр. наук, проф., КНУ ім. Тараса Шевченка (голова);*
Даценко Л. М., *д-р. геогр. наук, доц., КНУ ім. Тараса Шевченка (заступник голови);*
Бейдик О. О., *д-р геогр. наук, проф., КНУ ім. Тараса Шевченка;* Дмитрук О. Ю.,
д-р геогр. наук, проф., КНУ ім. Тараса Шевченка; Олійник Я. Б., *д-р екон. наук,*
проф., член-кор. НАПН України, КНУ ім. Тараса Шевченка; Орещенко А. В.,
канд. геогр. наук, м. н. с., КНУ ім. Тараса Шевченка (відповідальний секретар);
Пересадько В. А., *д-р геогр. наук, проф., Харківський національний університет*
ім. В. Н. Каразіна; Сніжко С. І., *д-р геогр. наук, проф., КНУ ім. Тараса Шевченка;*
Сосса Р. І., *д-р. геогр. наук, доц.,;* Хільчевський В. К., *д-р геогр. наук, проф., КНУ*
ім. Тараса Шевченка; Шищенко П. Г., *д-р геогр. наук, проф., член-кор. НАПН*
України, КНУ ім. Тараса Шевченка.

Збірник зареєстровано у Міністерстві юстиції України (Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації від 19.08.2010 р., серія КВ, № 17026-5796Р) та внесено до «Переліку наукових фахових видань України» (Наказ Міністерства освіти і науки України № 515 від 16 травня 2016 р., додаток 12).

Збірник підготовлений на базі кафедри геодезії та картографії географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Подані матеріали висвітлюють результати теоретичних і практичних розробок у галузі географічної картографії та геоінформаційних технологій, можливості використання картографічного метода в суспільних та природничих науках.

Збірник наукових праць «Часопис картографії» продовжує традиції фахового видання «Картографія та вища школа» (1996-2010 рр. №№ 1-15).

Адреса редакційної колегії: пр. Академіка Глушкова, 2, м. Київ, 03127, географічний факультет, кім. 621, тел. (044) 521-32-93;
e-mail: logograd@ukr.net.

Автори опублікованих матеріалів особисто відповідають за використання термінів, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Рекомендовано до друку Вченою радою географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, протокол № 5 від 21 грудня 2018 р.

**© Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, 2018**

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ КАРТОГРАФІЇ

Дрогушевська І. Л.	Підходи до використання екзонімів у картографічних творах різної тематики ...	4
Полякова Н.О.	Метричність та зображувальні засоби динамічних картографічних зображень	22

ГІС-ТЕХНОЛОГІЇ В КАРТОГРАФІЇ

S. Biały, P. Kroh	Application of airborne laser scanning data for reconstruction of old mining routes in the Tatra Mts., Poland	37
-------------------	---	----

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДНИХ ТА СУСПІЛЬНИХ ЯВИЩ

Мельник Л.В., Батиченко С.П.	Особливості розвитку лікувально-оздоровчого туризму в регіонах України	41
Нестерчук І.К.	Гастрономічний туризм як фасилітатор змін для фізико-географічної області Київського Полісся	48
Пальчук М. В.	Зелені публічні простори Києва: просторово-часова динаміка	60
Смирнов І. Г., Хільчевська І. Г.	Географія ресурсів для розвитку військового туризму Сполучених Штатів Америки (XX-XXI ст.)	77
Щеглов О.А.	Зимові синоптичні процеси при екстремальних від'ємних аномаліях температури повітря в Україні	98

ОСВІТА ТА КРАЄЗНАВСТВО

Остапчук С. М.	Карта «Однокурсники»: сутність та особливості створення	110
----------------	---	-----

ІСТОРІЯ КАРТОГРАФІЇ

Осталецька О. І.	Маловідомі імена української картографічної науки: твори картографа Т. А. Скрипника у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	122
------------------	---	-----

ЗАГАЛЬНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ КАРТОГРАФІЇ

УДК 528.94

Дрогушевська І. Л.

Державне науково-виробниче підприємство «Картографія»,
Київ, Україна

ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЕКСОНІМІВ У КАРТОГРАФІЧНИХ ТВОРАХ РІЗНОЇ ТЕМАТИКИ

У статті розглянуто проблему використання традиційних географічних назв – екзонімів – у картографії. Проаналізовано основні напрями у світовій практиці щодо їх вживання на міжнародному рівні та політику і рекомендації ГЕГНООН. Використовуючи міжнародний досвід, автором запропоновано класифікацію українських традиційних географічних назв. На прикладах картографічних творів різної тематики, виданих ДНВП «Картографія», автор пропонує різні підходи до використання екзонімів у картографії залежно від тематики картографічного твору, його призначення та поширення. Для картографічних творів різної тематики, виданих для використання на місцевому або національному рівнях, використання екзонімів є виправданим, натомість у картографічних творах, адресованих міжнародній спільноті, головний підхід полягає у обмеженні їхнього вживання.

Ключові слова: топонім, екзонім, ендонім, стандартизація географічних назв, картографія, культурна спадщина, традиція.

Вступ. Проблема використання екзонімів є однією із найбільш дискусійних серед експертів ГЕГНООН (Групи експертів ООН з географічних назв) і насамперед тому, що існування і вживання

цієї категорії географічних назв, зокрема, й у картографії, суперечить головній її меті – стандартизації географічних назв. Стандартизація (або унормування) географічних назв передбачає, що кожному географічному об'єкту повинно відповідати одне найменування. У картографії завжди існувала проблема передачі зарубіжних географічних назв, особливо, коли мови використовують різні графічні системи. Це, зокрема, повною мірою стосується української мови, яка базується на кириличному шрифті.

Постановка проблеми. Після здобуття країною незалежності у 1991 р. постала нагальна потреба у виданні картографічних творів українською мовою, і відповідно, передачі зарубіжних географічних назв та впорядкуванні використання екзонімів у картографічних творах різної тематики відповідно до існуючих світових методик та рекомендацій Групи експертів ООН з географічних назв. Щоб досягти уніфікованої передачі зарубіжних географічних назв українською мовою ДНВП «Картографія» розробило інструкції з передачі українською мовою географічних назв з різних мов, в яких були сформульовані детальні правила. Ці інструкції окремо містять списки екзонімів, письмові форми яких подаються не за правилами, проте традиційно вживалися в Україні тривалий час [3, 4]. Як зазначалося, традиційні назви – екзоніми – є предметом дискусій та посідають особливе місце серед географічних назв світу. Згідно з Глосарієм ГЕГНООН, екзонім (від грец. ἔξω – зовнішній) – це назва географічного об'єкта, яка вживається у певній мові для позначення географічного об'єкта, розташованого за межами території, де ця мова має статус державної чи офіційної, і відрізняється від назви географічного об'єкта мовою, якою спілкуються на території, де розташований цей географічний об'єкт. У цих випадках форма написання та вимова значно відрізняються від форми у мові-оригіналі [9, 10]. Так італійська назва *Roma* в українській мові перетворилася на *Рим*, німецька *Wien* на *Відень*, грецька *Athinai* на *Афіни*, турецька *Istanbul* на *Стамбул*, румунська *București* на *Бухарест*, молдавська *Chișinău* на *Кишинів*, словацька *Košice* на *Кошиці*, польські назви *Kraków* і *Białystok* відповідно на *Краків* і *Білосток*.

Метою даної статті є визначення та обґрунтування підходів до використання українських екзонімів у картографічних творах різної тематики.

Огляд літератури. «Один об'єкт – одна назва» – такий підхід був запропонований ГЕГНООН у 1967р. з огляду на те, що тенденція до обмеження вжитку екзонімів з'явилася у міжнародній практиці ще наприкінці ХХ сторіччя у зв'язку з отриманням суверенітету багатьма націями, які також є мовними спільнотами [10].

На декількох конференціях зі стандартизації географічних назв були ухвалені резолюції, націлені на обмеження вживання екзонімів. Але дуже швидко стало очевидним, що це не так просто і не завжди можливо. Неможливо це насамперед у двомовних і багатомовних регіонах, де заради захисту прав національних меншин, збереження географічних назв як культурної спадщини, не в останню чергу, з політичних причин, дві і декілька назв для одного об'єкта сприймаються, і такий підхід вважається логічним і виваженим [1].

Як констатувала ГЕГНООН: «час показав, що початкові амбітні спроби швидко скоротити кількість екзонімів були надто оптимістичними. Ці наміри неможливо реалізувати у короткий термін. Причиною цього є той факт, що багато екзонімів стали загальноновживаними і можуть розглядатися, як частина мовної культурної спадщини» [3]. Отже, насправді, ці документи можуть мати лише рекомендаційний характер. Наприклад, мова-реципієнт може не мати тих звуків, що є у мові-оригіналі. Окрім того, від екзонімів утворено багато похідних слів, і відмова від вживання екзонімів порушить цілісність мовної системи, що сформувалася впродовж століть.

Незважаючи на це, використання екзонімів часто пов'язано з політичними обставинами, тому ГЕГНООН націлена на обмеження використання таких найменувань. Тому у 2002р. в Берліні (Німеччина) на Конференції Групи експертів ООН з географічних назв було створено Робочу групу з екзонімів. У Резолюції VIII/4 Конференція визначила головними завданнями групи розроблення класифікацій екзонімів, видання керівних документів з вимови ендонімів і формування директив, що гарантуватимуть політично виважене використання екзонімів, залишаючи, проте, спільну мету щодо обмеження та скорочення кількості екзонімів. Нині серед експертів ГЕГНООН існує дві протилежні позиції щодо екзонімів. Перші з них – прибічники традиційної політики ГЕГНООН – обстоюють точку зору, яка

полягає у поступовому скороченні кількості традиційних назв. Інші експерти відстоюють адаптацію екзонімів до реалій та їхню охорону як частини культурної спадщини країн. У різних країнах також використовують різні підходи щодо передачі зарубіжних назв та використання традиційних найменувань, зокрема, у картографії. Наприклад, щодо передачі зарубіжних географічних назв у Фінляндії ще у 1881 р. було ухвалене рішення, яке полягало у тому, що назви країн, великих міст та добре відомих назв фізико-географічних об'єктів передаються згідно з правилами фінської мови, а усі інші топоніми – якомога ближче до оригінальних мов. Подібне рішення було пізніше ухвалене також в Естонії, Латвія ж навпаки, застосовує інший підхід, і зарубіжні топоніми адаптують до норм і правил латиської мови. Більшість країн формують переліки екзонімів, націлені насамперед на потреби вітчизняної картографії. Австрія, Канада, Нідерланди, Фінляндія, Чехія мають онлайн-газетири екзонімів, Польща, Італія, Туреччина публікують переліки екзонімів у паперовому вигляді та регулярно оновлюють та перевидають їх [11, 12, 14-16]. Переліки екзонімів, як правило, доповнюють карти. Деякі країни створюють національні реєстри географічних назв, що містять не тільки топоніми всередині країни, а й назви географічних об'єктів за їх межами, які вони використовують для різних цілей [12].

Питання вживання екзонімів та їхні класифікації висвітлені у численних працях сучасних вчених – Петера Йордана/Peter Jordan (Австрія) [5, 6, 8, 19, 20], Мілана Орожена-Адаміча/Milan Orožen Adamič (Словенія) [8], Фер'яна Ормелінга/Ferjan Ormeling (Нідерланди), Когея Ватанабе/Kohei Watanabe (Японія) [21], Петера Пялля/Peter Päll (Естонія) [2], Поля Вудмана/Paul Woodman (Велика Британія) [5, 6, 8, 18, 19].

Виклад основного матеріалу. Екзоніми можуть бути класифіковані за вимовою та орфографією. Перші графічно подібні до ендонімів, але вимовляються по-іншому, відповідно до алфавітів у різних країнах. Так звані «орфографічні» екзоніми графічно відрізняються від ендонімів, але звучати можуть ідентично іншими мовами. Проте для картографії найважливішим критерієм є графіка, оскільки на картах відображаються письмові форми назв, тому у даному дослідженні такі випадки екзонімів не будуть розглядатися. Натомість перевага буде надаватися назвам, які мають відмінності у написанні [13].

Екзоніми також поділяють на сучасні, історичні та застарілі. Сучасні екзоніми використовуються на сучасних картах. Українськими прикладами є Париж для французького *Paris*, Лісабон для португальського *Lisboa*. Застарілими є екзоніми, які нині не використовуються. Вони замінені іншими екзонімами або офіційними назвами, наприклад латинська назва *Leopolis* (Леополіс) для української – Львів. Застарілі екзоніми слід відрізняти від історичних назв, таких як Батавія для сучасної Джакарти, або Леопольдвіль для Кіншаси, які склались історично та здавна використовувались в інших мовах. Фактично, сучасний топонім у майбутньому через політичні обставини може стати екзонімом, як це сталося із назвами міст колишніх німецьких земель – Штеттін/*Stettin* (сучасна польська Щецин/*Szczecin*) або Бреслау/*Breslau* (сучасна польська Вроцлав/*Wrocław*). Екзонім також може еволюціонувати від історичного або застарілого. Ендоніми можуть трансформуватися у сучасні екзоніми, а пізніше – в історичні, як наприклад, назва голландського містечка *Kales*, яке під час французької окупації називалося *Calais* [13]. Нарешті, історичні назви можуть стати сучасними топонімами, що можна спостерігати у колишніх колоніях, коли після отримання ними незалежності були відновлені історичні назви, наприклад, Південна Родезія повернула історичну назву Зімбабве. Тобто, екзоніми, незважаючи на традицію вживання, як і інші географічні назви, є динамічними.

Для потреб картографії найбільш прийнятною є класифікація екзонімів за способом їх творення, представлена Фер'яном Ормелінгом [13]:

1. Екзоніми, які утворилися внаслідок транскрипції. Застосування усіх систем транскрипції приводило б до появи екзонімів: це дійсно як для випадків недотримання правил латинського алфавіту (*Constanța* – *Konstantsa*), так і для випадків недотримання офіційної транскрипції або систем транслітерації країн-донорів. Наприклад, *БЛАГОВЕЩЕНСК* → *Blagoweschtschensk* замість *Blagoveščensk* (офіційна російська система романізації).

2. Екзоніми, спотворені внаслідок адаптації до мови-реципієнта. Ця категорія групує ті екзоніми, які відмінні від ендонімів, але ці відмінності не можна пояснити простою транскрипцією. До передачі цієї категорії назв, очевидно, був

застосований, окрім графічного, ще й фонетичний підхід. У більшості випадків екзоніми є результатом спроб передати іноземні топоніми за правилами правопису і вимови мови-реципієнта.

Приклади: København → Kopenhagen (нід.), Sverige → Zweden (нід.), France → Frankrijk (нід.), Schweiz → Switzerland (англ.), Ecuador → L'Equateur (фр.)

3. Екзоніми, які мали спільне походження, але розвинулися внаслідок політичних обставин. Наприклад, історія назви бельгійського міста Льєж: стара німецька назва Leudeke, яка була перетворена на французьку Liège, німецьку – Lüttich і голландську Luik.

4. Екзоніми, які з'явилися від інших назв, що не мають відношення до ендоніма. Офіційна назва Греції – Еллада (Hellas); римляни називали її Грецією, тому що область, найближча до Італії, була населена грецьким плем'ям Graeci (латинська назва давніх греків), далі на схід її називали Junani, за назвою іонійців (Ionians), які жили біля узбережжя Малої Азії.

5. Екзоніми, що з'явилися внаслідок перекладу назв. Так, німецька гірська область Schwarzwald перекладена Black Forest англійською та Forêt Noire французькою. Bahr al Ahmar – Червоне море українською мовою, Österreich («Східна Імперія») – Oostenrijk голландською мовою. Коли перекладені лише родові терміни (Cape Hatteras → Кар Hatteras → мис Гаттерас), то такі географічні назви не завжди класифікують як екзоніми [13].

Таблиця 1 наочно демонструє відмінності між ендонімами та екзонімами.

Таблиця 1

Відмінності між ендонімами та екзонімами

Критерії	Ендонім	Екзонім
Поширення назви об'єкта, що належить до мовної спільноти	Всередині спільноти	За межами спільноти
Статус назви	Офіційний	Неофіційний
Важливість для мови-донора (оригінальної)	Висока	Низька
Період використання назви	Сучасний	Сучасний Історичний
Практичне використання	Всередині ендонімного регіону	Поза межами ендонімного регіону

Основний принцип вживання екзонімів у державній стандартизації географічних назв України полягає у відмові від творення нових екзонімів, а ті, що вже існують і широко вживані, не слід вилучати силоміць із мови та не відмовлятися від географічної традиції. Екзонім є не тільки назвою іноземного географічного об'єкта, а й частиною нашого історичного та культурного спадку [7].

Основний принцип, покладений у основу формування переліків офіційних екзонімів – географічна та мовна традиція. До 1991 р., коли Україна стала незалежною державою, карти світу українською мовою не видавалися. Усі карти світу, видані в СРСР, були російськомовними, тому картографічні матеріали до укладання списків екзонімів не залучалися. Проте багато географічних назв мали українську традиційно встановлену географічну форму, яка не відображає їх вимову або реальну орфографічну форму оригінальними мовами. Переважна більшість екзонімів встановлена за україномовними енциклопедичними виданнями. Таким чином, було систематизовано використання екзонімів на картографічних творах.

Нині в українській картографії використовується понад 1200 екзонімів. Вони подані у «Атласі світу», виданому ДНВП «Картографія» у 2005 р. Найбільше екзонімів (близько 600) припадає на країни Європи, і переважно, сусідні держави.

Загалом кількість українських екзонімів не збільшується. Натомість підтримується вживання відомих та стабільних екзонімів. Використовуючи запропоновану Ф.Ормелінгом методику, українські екзоніми за способом творення можна розділити на три групи:

- спотворені форми топонімів, які укорінилися в мові (Paris – Париж, København – Копенгаген, Běijīng – Пекін, Wien – Відень);
- назви, адаптовані до української орфографії (Ладожское озеро (Росія) – Ладозьке озеро, Сибирь (Росія) – Сибір, Віцебск (Білорусь) – Вітебськ, Магіл'єў (Білорусь) – Могилев); Košice (Словаччина) – Кошиці, Łódź (Польща) – Лодзь, Kraków (Польща) – Краків.

Така ситуація характерна для слов'янських мов (білоруської, польської, словацької, російської) і передачі топонімів слов'янських країн.

- перекладні назви (Great Slave Lake (Канада) – Велике

Невільничє озеро, Slovenský kras (Словаччина) – Словацький Карст, Great Barrier Reef – Великий Бар'єрний риф).

Найчисельнішу групу екзонімів становлять назви фізико-географічних об'єктів (географічних областей, островів, архіпелагів, височин, морів, гірських систем, річок). Використання екзонімів на українських картах більш характерне для великих і відомих фізико-географічних об'єктів (plateau Lorraine – Лотаринзьке плоскогір'я, Baffin Island – острів Баффінова Земля, Thüringen Wald – гори Тюрінзький ліс, Slovenské rudohorie – Словацькі Рудні гори) або у випадках, коли один географічний об'єкт простягається територіями двох або декількох країн (ріка Дунай, ріка Дніпро, ріка Дністер, ріка Прип'ять).

Найдетальніше на українських картографічних творах відображена топонімія прикордонних регіонів суміжних з Україною держав – Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії, Молдови, Росії та Білорусі. Для передачі топонімів Білорусі та Росії, які використовують кириличний шрифт, в українській мові застосовується метод транскрипції. Цей метод забезпечує якомога ближче відтворення оригінальних назв географічних об'єктів країн, які використовують латинську абетку (Польщі, Словаччини, Румунії, Молдови, Угорщини), засобами української мови, яка базується на кирилиці. Для географічних назв, які є мікротопонімами, екзоніми використовуються дуже рідко [7].

Традиційно передаються назви окремих частин гірських систем Татр, Карпат та Бескидів, назви рік, що протікають територіями двох та більше держав, рукавів Дунаю, географічних та історичних областей.

Наприклад, для території Румунських Карпат, в українській картографії використовується невелика кількість екзонімів орографічних об'єктів: Carpații Orientali – Східні Карпати (Shkhidni Karpaty), Maramureș – Мармарош (Marmarosh) Apuseni, Munții – Західні Румунські гори (Zakhidni Rumunski hory).

Прикладами екзонімів історичних областей Польщі є такі: Małopolska – Мала Польща, Pomorze – Помор'я, Warmia – Вармія, Wielkopolska – Велика Польща.

Як відомо, часто екзонімами є назви міст, на території яких в різні історичні періоди мешкали різні етнічні групи та які були підконтрольні різним державним утворенням. Наприклад, угорський екзонім *Ungvár* для українського топоніма

Ужгород, німецький екзонім *Danzig* для польського ендоніма Gdańsk. Традиційно в Україні екзоніми використовуються для географічних назв прикордонних регіонів Польщі (Холмщина, Підляшся, Надсяння), які упродовж століть входили до складу різних держав й були населені поляками та українцями, наприклад, Chełm – Холм, Hrubieszów – Грубешів, Przemyśl – Перемишль, Rzeszów – Ряшів. Екзоніми використовують також для назв міст прикордонних районів Білорусі: Брест – Берестя (Брест), Драгічын – Дрогичин, Лунінец – Лунинець, Маларыта – Малорита, Столін – Столин [1].

Іноді іноземна назва потрапляє до певної мови через мову-посередник, що обумовлює її написання, наприклад, назва української столиці прийшла в більшість мов світу через російську мову, і тому багатьма мовами передається як Kiev, Kiew. Проте останнім часом, завдяки зусиллям українського уряду, українських картографів, топонімістів, простежується тенденція до правильного, тобто ендонімного вживання назви столиці України: Kyiv. З 2006 року, замість російського Kiev американські державні установи вживають український варіант цього слова – Kyiv відповідно до рішення Ради Географічних Назв США. Рішення прийняте Радою для того, щоб місто відповідало назві, якою користуються українці та інші міжнародні організації як наприклад НАТО та Організація Об'єднаних Націй (<https://ukrainian.voanews.com/a/a-49-2006-10-21-voa2-86831492/219982.html>).

24 – 27 вересня 2018 р. у м. Рига (Латвія) відбулося 21 засідання Робочої групи з екзонімів Групи експертів ООН з географічних назв. З метою забезпечення коректного використання міжнародною спільнотою українських географічних назв експертами від України було, зокрема, поставлене питання передачі назви Київ – Kyiv на міжнародному рівні.

Використання екзонімів у картографічних творах залежить від типу карти, її цільової аудиторії та масштабів поширення (місцевий, національний, міжнародний). Серед експертів з географічних назв панує практично одностайна думка про те, що їх не слід вживати на міжнародному рівні. Натомість на місцевому і національному рівні уникнути використання екзонімів неможливо. При використанні екзонімів у картографічних творах варто керуватися рівнем комунікації: на топографічних картах і

картах (та атласах) автошляхів слід намагатися вживати якомога менше екзонімів, а на довідкових та навчальних картах та в атласах вони мають право на існування. Підхід до передачі географічних назв у навчальних картах і атласах полягає у тому, що передача географічних назв на таких картах має максимально відповідати українському правопису [1].

Розглянемо детальніше основні підходи до використання екзонімів на прикладі картографічних творів різної тематики, виданих ДНВП «Картографія». Традиційні географічні назви відображені у таких виданнях, як: перекладний «Атлас Світу», 2005 (спільно з Harper Collins), «Географічний атлас Світу» (2018), Політичні карти світу масштабів 1:22 млн та 1:35 млн (2018), шкільні настінні карти світу та материків різних масштабів, Словник географічних назв «Країни і території світу» (2017), Карта автомобільних шляхів «Європа» 1:3 750 000 (2017).

Рис.1. Фрагмент «Політичної карти світу»
масштабу 1:22 млн із використаними екзонімами

Традиційні географічні назви на картах подаються відповідно до укладених переліків екзонімів, про які згадано вище.

Слід зауважити, що українські екзоніми використовуються лише на картах, виданих українською мовою. На картах світу та Європи, виданих латиницею (які призначені й для міжнародного використання), доцільним є обмеження або відмова від використання українських екзонімів. Головним принципом для таких карт є збереження офіційних місцевих форм (оригінальне написання) топонімів країн, що використовують латиницю, та офіційних систем романізації – для країн та країн, що використовують кирилицю та інші форми писемності. На картах латиницею для назв країн, морів, та об'єктів рельєфу морського дна, річок, що протікають територіями багатьох країн, та гірських систем найдоцільніше, на думку автора, використовувати англійські екзоніми. Такий підхід використаний на картах світу, частин світу та зарубіжних країн різної тематики, виданих латиницею: Europe. Postcode Map. 1:4 000 000 (2018), Political Map of the World. 1:22 000 000 (2014), карти автошляхів «Румунія» 1:725 000, «Угорщина» 1:475 000 (українською мовою та латиницею).

Як видно на представленому фрагменті карти (рис. 2) – на територію Австрії подано ендоніми, тобто місцеві офіційні форми – назви міст та водних об'єктів усередині країни. Натомість для назви країни, Austria, та назви ріки, Danube, використано англійські екзоніми, замість австрійських ендонімів Österreich та Donau. Для карт світу або частин світу, виданих латиницею, для назв країн доцільно використовувати англійські екзоніми, а не назви оригінальною мовою, що обумовлено низкою причин. По-перше, багато країн використовують власні місцеві назви, наприклад Албанія/Albania (міжнародна назва країни) використовує свою місцеву назву країни Шкіперія/Shqipëria (алб.), яка мало відома за її межами. По-друге, англійська мова – це мова міжнародного спілкування, тому на картах світу латиницею доцільно використовувати англійські назви країн, океанів, морів, об'єктів рельєфу дна океану. Багато географічних об'єктів (ріки, гірські системи) мають велику протяжність і перетинають державні кордони. У більшості випадків такі географічні об'єкти мають у кожній країні свою назву-ендонім, хоча й сприймаються як один географічний об'єкт. При укладанні карт часто виникає

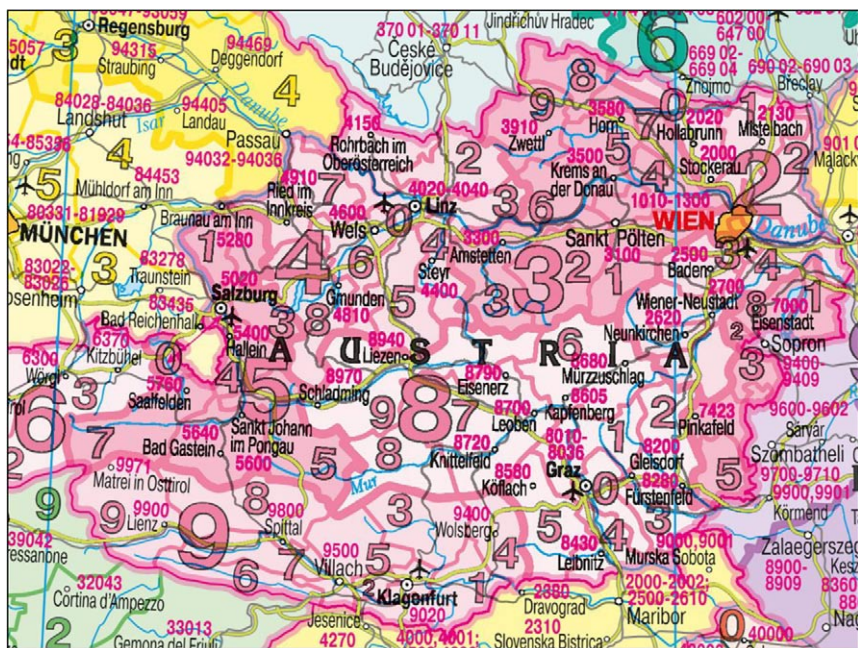

Рис. 2. Фрагмент карти «Europe. Postcode Map». 1: 4 000 000

проблема, яку із назв обрати для подання таких «транскордонних» об'єктів. У таких випадках вживання екзоніму є виправданим для правильної передачі географічного контексту. Ріка, витік якої знаходиться у Німеччині, і яка має там ендонімну назву Донау, впадає до Чорного моря як Дунай, тече територіями восьми країн і має декілька назв. Таким чином письмові форми цього гідроніма є такими: німецькою – *Donau*, румунською – *Dunărea*, угорською – *Duna*, сербською та болгарською – *Дунав*, словацькою – *Dunaj*, хорватською – *Dunav*, українською – *Дунай*. Тому на україномовних картах Європи або світу слід використовувати український екзонім – Дунай – та подавати на картах саме цю назву, незалежно від того, на території якої з цих восьми країн даються підписи. Для карт світу або Європи, що видаються латиницею, доцільніше використовувати англійський екзонім. Для карт України на латиниці можливе використання як українського екзоніма *Dunai*, представленого офіційною латинкою, так і англійського екзоніма *Danube*. Проте, для спеціальних карт, наприклад, лінгвістичних, для підпису ріки Дунай, за необхідності, можливо використовувати

усі назви у межах територій країн, якими тече ріка.

Для двомовних карт (українською мовою та латиницею) найдоцільніше застосовувати інший підхід – подавати паралельно українські екзоніми та ендоніми мовами оригіналу. Цей підхід найбільш прийнятний для застосування на картах автомобільних шляхів Європи та зарубіжних країн. Наприклад, на картах цієї тематики українською мовою доцільно подавати український екзонім Перемишль паралельно з польським ендонімом *Przemyśl*, оскільки на дороговказях подорожуючі зустрінуть саме цю назву. Відповідно, якщо карта видаватиметься латиницею, то слід подавати польський ендонім.

Утворення екзонімів нерідко обумовлено тим, що в певні періоди історії і за певних політичних обставин екзоніми досить широко вживалися в періоди колоніалізму, диктатури і мовного тоталітаризму. Наприклад, за часів існування Османської імперії, турки присвоїли назви *Селанік* (*Selanik*) грецькому місту *Салоніки*, *Бюкрес* (*Bükres*) – румунській столиці *Бухарест* тощо. Тому існують екзоніми, що використовують лише на історичних картах та в атласах (рис. 3).

Висновки. Таким чином, не існує єдиного підходу до використання екзонімів у картографії, вони можуть бути лише загальними, а проблема вживання екзонімів залишає багато питань для дискусій. Вибір та використання цих назв на картах залежить насамперед від їх типу, призначення та функцій, які вони виконуватимуть. Використання традиційних географічних назв на картах потребує детальнішої систематизації. Проте, на думку автора, не варто абсолютно відмовлятися від екзонімів, оскільки:

1. Вимова і письмова форма екзонімів відповідає правилам правопису мови-реципієнта;

2. Від екзонімів утворені численні деривати, у тому числі й топоніми, які традиційно використовуються в картографії;

3. Екзоніми стабільніші, ніж ендоніми;

4. Екзоніми часто вказують на існування традиційних зв'язків, що склалися між країнами (історія, культура, торгівля).

5. Екзоніми становлять культурну спадщину мовної спільноти, де вони вживаються.

Отже, основними підходами до вживання екзонімів у національній стандартизації є їхнє використання відповідно до усталеної картографічної та мовної традиції, систематизація

Рис.3. Використання турецьких екзонімів в атласі «Історія світу» (ДНВП «Картографія»)

та відмова від утворення нових традиційних назв. Для картографічних творів для міжнародного використання головний підхід полягає у обмеженні їхнього вживання.

Перспективи дослідження. Перспективним напрямом національної стандартизації географічних назв є систематизація та реєстрація екзонімів у базі даних Державного реєстру географічних назв, який складається з двох частин: 1) топоніми території України

(станом на 2018 р. завершено роботи зі створення першої частини);
2) топоніми зарубіжних країн. Це дасть можливість зібрати та систематизувати інформацію щодо екзонімів, насамперед, для потреб картографії. З метою оприлюднення інформації про географічні назви, й, зокрема, традиційні назви, та обміну даними на національному та міжнародному рівнях необхідним є створення геопорталу Державного реєстру географічних назв.

**Рецензент – кандидат географічних наук, доцент
Н. О. Полякова**

Література:

1. Дрогушевська І. Л., Руденко І. С., Сивак Н. І. Міжнародний досвід вживання традиційних географічних назв [Текст] // Вісн. геодез. та картогр. 2012. № 1. С. 25-28.

2. Пялль П. О стандартизации географических названий в Эстонии (1994 – 1996 гг.) [Электронный ресурс] / II заседание Отдела Восточная Европа, Северная и Средняя Азия (Москва, 16–18 июля 1996 г.). Режим доступа: <http://www.eki.ee/knn/ungegn>.

3. Руденко І.С., Сивак Н. І. Стандартизація географічних назв [Текст] // Державна картографо-геодезична служба України (1991 – 2006); за ред. Р.І.Сосси. К. : НДІГК, 2006. С.159. 171.

4. Руденко І. С., Дрогушевська І. Л., Сивак Н. І. Внесок ДНВП «Картографія» в розвиток стандартизації географічних назв в Україні [Текст] // Вісн. геодез. і картогр. № 2. 2014. С. 46 – 48.

5. Confirmation of the Definitions. Proceedings of the 16th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Hermagor, 5-7 June 2014 [Text] / Edited by Peter Jordan, Paul Woodman. Name and Place. Vol. 4. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2015. 244 p.

6. Criteria for the Use of Exonyms. Proceedings of the 17th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Zagreb, 14-16 May 2015 [Text] / Edited by Peter Jordan, Paul Woodman. Name and Place. Vol. 6. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2016. 170 p.

7. Drogushevskaya I., Rudenko I., Syvak N. Use of Exonyms in National Standardization of Geographical Names [Text]. The UNGEGN Bulletin. No. 50. 2016. P. 6-7.

8. Exonyms and the International Standardisation of Geographical Names. Approaches towards the Resolution of an Apparent Contradiction [Text] / Edited by Peter Jordan, Milan Orožen Adamić,

Paul Woodman. Wiener Osteuropa Studien. Vol. 24. Münster: LIT-Verlag, 2007. 256 p.

9. Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names [Text]. United Nations: New York, 2002. 262 p.

10. Manual for the National Standardization of Geographical Names [Text]. United Nations: New York, 2006. 170 p.

11. Nazwy państw świata, ich stolic i mieszkańców [Text] / Names of Countries, Their Capitals and Inhabitants Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Ministerstwie Edukacji Narodowej. Warszawa: Główny Urząd Geodezji i Kartografii, 1997. 119 s.

12. Official web-site <http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN>

13. Ormeling F. Exonyms in Cartography [Electronic resource]. Mode of access https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/_data_ICAcourses.

14. Polskie nazwy geograficzne świata. Część I. Europa (bez Europy Wschodniej) [Text]. Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Ministerstwie Edukacji Narodowej. Warszawa: Państwowa Służba Geodezyjna i Kartograficzna, Główny Geodeta Kraju, 1994. 91 s.

15. Polskie nazwy geograficzne świata. Część II. Europa Wschodnia i Azja [Text]. Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Ministerstwie Edukacji Narodowej. Warszawa: Państwowa Służba Geodezyjna i Kartograficzna, Główny Geodeta Kraju, 1996. 243 s.

16. Polskie nazwy geograficzne świata. Część III. Afryka, Ameryka Północna, Ameryka Południowa, Australia i Oceania, Antarktyka [Text]. Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Ministerstwie Edukacji Narodowej. Warszawa : Państwowa Służba Geodezyjna i Kartograficzna, Główny Geodeta Kraju, 1994. 118 s.

17. Polskie nazwy geograficzne świata. Część IV. Oceany i morza [Text]. Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Ministerstwie Edukacji Narodowej. Warszawa : Państwowa Służba Geodezyjna i Kartograficzna, Główny Geodeta Kraju, 1994. 22 s.

18. The Great Toponymic Divide. Reflections on the definition and usage of endonyms and exonyms [Text] / Edited by Paul Woodman. Warszawa: Head Office of Geodesy and Cartography, 2012. 302 p.

19. The Quest for Definitions [Text]. Proceedings of the 14th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Corfu, 23-25 May 2013 / Edited by Peter Jordan, Paul Woodman. Name and Place. Vol. 3. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2014. 294 p.

20. Trends in Exonym Use [Text]. Proceedings of the 10th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Tainach, 28-30 April 2010 / Edited by Peter Jordan, Hubert Bergmann, Caroline Burgess, Catherine Cheetham. Name and Place. Vol. 1. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2011. 328 p.

21. Watanabe K. Current use of exonyms in Japan [Text] // Name and Place. Vol.7, Hamburg: *Verlag Dr. Kovač*, 2018.

Дрогушевская И. Л.

ПОДХОДЫ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ЭКСОНИМОВ В КАРТОГРАФИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ РАЗЛИЧНОЙ ТЕМАТИКИ

В статье рассмотрена проблема использования экзонимов в картографии. Проанализированы основные тенденции в мировой практике касательно их употребления на международном уровне и рекомендации ГЭГНООН. Учитывая международную практику, автор предлагает классификацию украинских традиционных географических названий. На примерах картографических произведений разной тематики, изданных ГНПП «Картография», автор предлагает разные подходы к использованию экзонимов в картографии в зависимости от тематики карты, ее назначения и распространения. Для картографических произведений разной тематики, изданных для использования на местном или национальном уровнях, подача экзонимов оправдана, в то время как на картах для международного использования, основной подход – это ограничение их использования.

Ключевые слова: топоним, экзоним, эндоним, стандартизация географических названий, картография, культурное наследие, традиция.

Drohushevska I.

APPROACHES TO USING OF EXONYMS IN CARTOGRAPHIC ISSUES OF DIFFERENT TOPICS

The definitions of endonym and exonym are given. The UNGEGN's approach to using exonyms is presented. The current tendencies in

toponymics concerning the use of exonyms on the global scale are reviewed. The main features of exonyms existence and survivability are considered. The principles of use of exonyms to be taken into account are defined. The key principle of exonym usage in national standardization of geographical names in Ukraine is avoiding creation of new exonyms and preserving the exonyms, which exist and are widely used in the language and cartography. An exonym is not just an external name of a geographical feature, it is also a part of our historical and cultural heritage. The list of officially adopted exonyms was formed with reference to geographical and language peculiarities of the country. Currently, the Ukrainian cartography uses more than 1,200 exonyms. Most of the exonyms listed there are the names of geographical features of neighboring countries. In general, the number of exonyms used in Ukraine does not increase, and most of them are widely known and recognized. They can be divided into three groups: 1) exonyms that are hardly recognizable in comparison with the endonyms; 2) names, adapted to Ukrainian orthography; 3) translated names. The biggest group of exonyms is the one that includes the names of physiographic features, such as geographical regions, seas, islands, archipelagoes, rivers, mountains. The maps published at State Scientific and Production Enterprise «Kartographia» all use officially approved exonyms. Obviously, exonyms are only used on maps of the World, Europe and foreign countries published in Ukrainian. The underlying principle for the maps in Latin script for international use is to preserve the original spelling of toponyms of countries that use Latin alphabet and official systems of Romanization for countries that use Cyrillic or other script systems.

Key words: toponym, exonym, endonym, standardization of geographical names, cartography, cultural heritage, tradition.

Надійшла до редакції 23 жовтня 2018 р.

МЕТРИЧНІСТЬ ТА ЗОБРАЖУВАЛЬНІ ЗАСОБИ ДИНАМІЧНИХ КАРТОГРАФІЧНИХ ЗОБРАЖЕНЬ

У статті представлені результати дослідження метричних властивостей динамічних об'єктів анімаційних карт, а також наведено приклади деяких зображувальних засобів картографування динамічних зображень. В результаті дослідження з'ясовано, на які основні групи можна поділити динамічні картографічні зображення за їх метрикою, визначено метричні параметри, які передбачають можливі вимірювальні дослідження різних картографічних зображень, серед яких основну увагу приділено динамічним або анімаційним картографічним зображенням. Наведені приклади деяких зображувальних засобів мають найпоширеніше застосування динамічного відображення різних об'єктів картографування на анімаційних картографічних зображеннях, їх використання дозволяє наочно та ефективно продемонструвати основні тенденції розвитку об'єкта картографування та здійснити візуальну оцінку різних динамічних процесів.

Метричні властивості динаміки анімаційних картографічних зображень можуть бути використані як дослідницька інформація певних відомостей про об'єкт картографування. Опрацювання такої інформації дозволяє з'ясувати деякі метричні показники, насамперед показники, одиницями виміру яких є час.

Ключові слова: метричність, анімаційна картографія, динамічні об'єкти, зображувальні засоби.

Вступ. Створення картографічних комп'ютерних анімацій спричинило впровадження у практику динамічних графічних змінних. Інакше кажучи, усі статичні графічні змінні здобули ще один часовий вимір. Анімації дозволяють змінювати форму і розмір об'єкта, колір та його насиченість, внутрішню структуру й положення знака на карті. Найбільш часто застосовуються:

- переміщення знаків полем карти, що показує, наприклад, рух ліній атмосферних фронтів на синоптичних картах, рух літаків;

- рух стрілок, що вказують напрямки транспортних потоків, перенесення повітряних мас тощо;

- зміна кольору, тобто поступова зміна або навіть пульсація забарвлення, вібрація кольору, наприклад при демонстрації поширення ареалу інфекції або епідемії;

- миготіння знаків, що привертає увагу до визначеного важливого об'єкта на карті, наприклад до джерела хімічного забруднення навколишнього середовища.

На стику картографічної семіотики та технологій комп'ютерного дизайну стрімко розвивається проектування динамічних картографічних позначень.

Як відомо, динаміка властива кожному географічному об'єкту, процесу, явищу та впливає на їх зв'язки. Картографування динаміки явищ і процесів відображає їх виникнення, розвиток, зміни у часі й переміщення в просторі. З цією метою застосовують наступні основні картографічні підходи:

- динаміка умовних позначень (на одній карті за допомогою спеціально розроблених способів зображення динаміки об'єктів картографування);

- динаміка картографічної основи, яка досягається використанням серій різночасових карт;

- поєднання динаміки картографічної основи з динамікою умовних позначень.

Часто застосовують поєднання перших двох підходів. Створення карт динамічного змісту в ряді випадків передбачає можливість їх порівняння і зіставлення, а розробка серій узгоджених карт не виключає внесення динамічних характеристик до кожної карти. Залежно від призначення динамічної карти і завдань дослідження, які візуалізують різними видами картографічної динаміки, відповідно застосовують різні картографічні підходи, способи картографічного зображення динаміки об'єктів картографування.

Постановка проблеми. Як відомо із теорії картографії, однією з властивостей карти є її метричність, яка дозволяє визначати відмінності об'єктів у різних вимірних одиницях. Такі операції можуть виконуватися при оцінці характеристик об'єктів

картографування з практичною дослідницькою метою. Це можуть бути наступні метричні характеристики об'єктів на карті:

- геометрії:
 - відстань (довжина), характеристика протяжності ліній;
 - площа, функція геометричної фігури на площині;
- координати, одиниці визначення положення об'єкта на картографічному зображенні;
- динаміки:
 - просторово-часових параметрів;
 - вимірювання безпосередньо динаміки самих об'єктів, їх руху та зміни форми;
- колір, як характеристика спектрального світла з врахуванням зорового сприйняття користувачем картографічного зображення, тобто вимірювання тональності, насиченості кольору, його кількісного відображення.

Остання метрична характеристика детально не розглянута в статті, оскільки колориметрія є одним із напрямів картографічного видання і має більш технічне спрямування. Виключенням є дослідження візуального чи психологічного сприйняття картографічного зображення, зокрема кольорової складової об'єкта картографування, що є за межами тематичного напрямку статті й розглядалось вже раніше [6].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні відомості щодо динамічних картографічних зображень викладено в підручниках визнаних вчених-картографів нашої держави [3, 4] та за її межами [1, 5, 7]. Основні картометричні визначення пов'язані із вимірюваннями довжин, площин, об'ємів, кутів та напрямків. Такі вимірювальні роботи відомі зі стародавніх часів [2]

Наявність характерних просторово-часових співвідношень для різних об'єктів, явищ та процесів враховують при використанні різночасових картографічних зображень. Проведення наукових та практичних вишукувань потребує вибору оптимальних просторово-часових інтервалів, в межах яких є можливість виконувати вимірювання найкращим чином [1].

Мета статті – з'ясувати метричні властивості та зображувальні засоби динамічних об'єктів картографічних зображень.

Виклад основного матеріалу. При роботі з картографічними зображеннями використовують різні прийоми для встановлення зв'язків або залежностей між будь-якими явищами, при цьому

аналізуючи різні метричні характеристики, тобто характеристики вимірювальних операцій. Наприклад, характеристики довжин, відстаней, площ, кутів тощо.

Перш ніж розглядати метричні характеристики в картографії, необхідно з'ясувати на яких саме картографічних зображеннях виконують вимірювання. Традиційно розрізняють дві основні групи картографічних зображень:

- *фіксовані* картографічні зображення, до яких можна віднести друковані карти на папері;

- *електронні* картографічні зображення, до яких належать картографічні твори в безпаперовій формі, що представляють собою цифрові дані, в тому числі цифрові карти чи шари даних ГІС в електронному вигляді з програмними засобами їх візуалізації.

Фіксовані картографічні зображення існують багато століть. Метричні дослідження таких зображень науково сформовані й викладені у чисельній науковій та навчальній літературі. Поступово виокремлено цілий ряд дисциплін, котрі розглядають вимірювальні дослідження, таких як: *картометрія* (вимір за картами координат об'єктів, їх геометричних характеристик та розмірів, орієнтації в просторі); *фотограмметрія* (вимірювання за аеро- та космознімками розмірів та положення об'єкта); *морфометрія* (вимірювання форм і структур об'єктів за картами та знімками); *колориметрія* (вимірювання і кількісне вираження колірних характеристик на картографічних зображеннях); *стереофотограмметрія* (вимірювання геометричних характеристик об'єктів за стереопарами фотознімків на основі використання стереоскопічного ефекту). А також багато інших дисциплін, перелік яких можна продовжити. Це дисципліни як практичного спрямування із застосуванням при проектуванні, друці картографічних творів, так і суто теоретичні. Перелік метричних дисциплін в картографії систематизовано А.М.Берлянтю [1], а також виокремлено загальну дисципліну щодо картографічних вимірювань – геоіконометрію, яку запропоновано розглядати як частину загальної метрології.

Щодо метричних досліджень *електронних* картографічних зображень, попередньо необхідно з'ясувати, на яких картографічних зображеннях виконуються вимірювання, оскільки електронні картографічні зображення відносно їх метричних характеристик можна поділити на *двомірні*, *тримірні* (*об'ємні*),

багатомірні динамічні.

Метрика двомірних та тримірних картографічних зображень передбачає вимір:

- *координат об'єктів в плані* – для двомірних зображень (наприклад, прямокутних координат x, y , географічних – φ, λ) або в плані та по висоті – для об'ємних зображень;

- *геометричних характеристик* – це можуть бути вимірювання довжин, площ, кутів горизонтальних (для двомірних зображень, наприклад дирекційних), а також окрім горизонтальних ще й вертикальних (для об'ємних зображень, наприклад для визначень стрімкості схилів тощо).

З розвитком інформаційних технологій, доступністю інтернет-зв'язку швидко зросла й кількість та рівень користувачів електронних картографічних зображень. В роботі з картографічним зображенням користувачі успішно виконують і вимірювальні операції, зокрема це користувачі WEB-картографії та ГІС-технологій.

Динамічні картографічні зображення, як новий вид зображень Землі або її частин, можуть бути у вигляді анімацій, картографічних фільмів, мультимедійних карт. Динамічні картографічні зображення програмно-керовані, під час демонстрації відтворюють ефект руху, переміщення зображення або окремих об'єктів по екрану.

Динамічні картографічні зображення передають динамічну послідовність електронних карт, які відображають на екрані комп'ютера динаміку, еволюцію зображуваних об'єктів та явищ, їх переміщення в часі та просторі [1]. Такі карти функціонують виключно в комп'ютерному середовищі.

Динамічні картографічні зображення можуть складатися з різночасових знімків, карт, бути плоскими або стереоскопічними, відображати реальні об'єкти й абстрактні моделі. Вони складають особливий клас геозображень – просторово-часових, масштабних генералізованих моделей земних об'єктів і процесів, представлених в графічній образній формі. Динамічна картографія ґрунтується на принципах мультиплікації, тобто на послідовному перегляді з певною швидкістю (оптимальною вважається 30-33 кадрів/с) серії кадрів-карт (кадрів-моделей), кожен з яких має певний часовий зріз стану об'єкта або явища, що і створює ілюзію руху. Тому динамічне картографування можна назвати також анімаційним

картографуванням. Поширений термін «анімаційна картографія» (animated cartography), а динамічні серії карт називаються «анімаційними послідовностями» (animation sequences).

Перш ніж розглядати метричні характеристики багатомірних динамічних картографічних зображень, слід з'ясувати можливу вимірність таких зображень. За визначенням, динамічні геозображення можуть бути двовимірні і тривимірні, такими, що відображають динаміку, еволюцію об'єктів чи явищ, переміщення в просторі тощо [4]. Оскільки зображення представлені в динаміці, то метрика таких зображень не може бути обмежена лише просторовими вимірюваннями, тобто вимірюваннями координат і геометричних характеристик. Метричні характеристики динамічних картографічних зображень обов'язково мають часові параметри для вимірювання. Такі часові параметри дають можливість розробляти методи кількісного аналізу в реальному або близькому до реального масштабах часу. Так, наприклад, на анімаційних динамічних картах хмарності та опадів часові параметри надають можливість визначати час очікуваних опадів [14], а на картах еволюції льодовиків – приблизний проміжок часу, коли льодовик досяг максимальної площі [11] тощо.

Слід також зазначити, що не всі анімаційні карти мають динаміку у часі, тобто мають часові параметри, тому їх метричні характеристики є дво- та тримірними. Такі картографічні зображення до багатомірних не належать.

Вимірювання на динамічних картографічних зображеннях, як і на інших картографічних зображеннях, виконують із застосуванням масштабу зображень.

Як відомо, масштаб карти відображає ступінь зменшення лінійних розмірів земного еліпсоїда (кулі) при їх зображенні на карті [1, 3, 4]. Таке визначення не можливо повною мірою віднести до динамічних картографічних зображень. Оскільки під час проектування динаміки картографічних зображень застосовують не лише зменшення лінійних розмірів, а і змінення у часі, тому можна стверджувати про *часовий масштаб*. Поняття часового масштабу сформульовано А.М. Берлянтом [1]. І це не просто інший вигляд масштабу, як, наприклад, види масштабів в чисельному, іменованому та графічному вигляді. Це масштаб, відмінний за метричними показниками.

Якщо класичний масштаб карти відображає відношення

відрізків на карті до відповідних йому відрізків на земному еліпсоїді, то часовий масштаб відображає відношення часу демонстрації зображення до часу реального світу. Спостерігаючи за еволюцією зірок на динамічному зображенні зоряного неба, часовий масштаб відображає відношення часу відображення змін на екрані до часу еволюції зірок. Наприклад, 1 секунда демонстрації дорівнює приблизно одному року.

Масштаби анімаційних карт є функцією від призначення картографічного зображення. Під час використання різночасових картографічних зображень важливо знати їх часові діапазони, тобто відрізки часу, які можливо відображати, вивчати та моделювати за їх допомогою. Різні явища мають різні характерні просторово-часові інтервали. Так, для геоморфологічних явищ – це десятки км²/століття, для гідрологічних об'єктів – сотні км²/роки, а для погодних явищ – сотні км²/добу. Наявність характерних просторово-часових співвідношень для різних об'єктів, явищ та процесів враховують під час використання різночасових картографічних зображень. Проведення наукових і практичних вишукувань потребує вибору оптимальних просторово-часових інтервалів, в межах яких можливо виконувати вимірювання найкращим чином [1].

Метричні характеристики сучасних картографічних зображень можуть передбачати вимір: координат об'єктів, геометричних характеристик, просторово-часових параметрів, а також вимірювання безпосередньо динаміки самих об'єктів.

Є також цікаве ствердження, що час є четвертою координатою [5]. Дійсно, положення об'єкта на більшості динамічних картах визначається плоскими, висотними та часовими координатами.

Динаміка об'єктів анімаційних картографічних зображень створюється наступними основними способами:

- *анімацією руху*, коли об'єкт змінює своє положення в просторі з плином часу анімації.

- *анімацією форми*, коли з плином часу об'єкт частково або повністю змінює свою форму.

Анімація руху об'єкта може бути із **умовною швидкістю** за визначеною траєкторією (наприклад, маршрут літака [8]). Це найпростіша анімація картографічного зображення. Її найчастіше застосовують під час зображення руху об'єктів, відображення процесів, коли немає необхідності опису характеристик руху, а є

лише необхідність відображення самого факту руху. У подібній анімації вимірювання динаміки об'єктів немає сенсу, оскільки швидкість руху переміщення об'єкту є умовною величиною.

В анімаційній картографії динаміки об'єктів чи процесів може бути із *заданою швидкістю*, наприклад, переміщення циклонів та інших погодних явищ, де швидкість руху (іноді і характер руху) є важливою метричною величиною [14]. Рух об'єктів може бути із рівномірною чи *постійною швидкістю* або, найчастіше, із *нерівномірною* швидкістю руху. Такі більш складні анімації картографічного зображення побудовані з розбивкою траєкторії або шляху динаміки об'єкта на ділянки, де об'єкт рухається з різною швидкістю або змінює швидкість руху.

Метричні характеристики динаміки об'єкта із заданою швидкістю можуть бути представлені у вигляді:

- загальної швидкості об'єкта, який рухається з початкової до кінцевої точки;
- швидкості руху об'єкта картографування на визначених ділянках його траєкторії.

Анімація форми передбачає змінення не місцеположення об'єкта на карті, а зміни самого об'єкта. Найпростішим видом анімації форми є зміна розміру об'єкта, наприклад, еволюція розмірів льодовика [11].

Вимірювання метричних кількісних характеристик, а саме змін розміру анімації форми, збільшення/зменшення об'єкта, зручно виконувати для масштабних умовних знаків упродовж заданого проміжку часу, оскільки вимір розміру форми масштабного умовного позначення відповідає збільшенню/зменшенню чисельної характеристики об'єкта.

При створенні анімації форми для побудови умовного позначення, використовують декілька значень упродовж заданого часового відрізка. На основі цих значень створюється умовний знак у ключових кадрах анімації з розміром, відповідним чисельній характеристиці. За умови недостатньої кількості відомих чисельних значень, додаткові значення обчислюються за допомогою інтерполяції, і за ключовими кадрами створюється анімація умовного знака. Зрозуміло, що використання значень показників об'єкта картографування упродовж заданого часу, неможливо застосувати для позамасштабних умовних знаків.

На анімаційних картографічних зображеннях, окрім зміни

розміру об'єкта, можлива зміна його форми. Як відомо, зі зміною змістовного навантаження (інформативності) змінюються й елементи, які формують умовне позначення [3]. Зміна якісних характеристик об'єкта картографування упродовж заданого часу зумовлює зміну форми умовного знака. Якщо об'єкт картографування на визначеному відрізку часу набуває інших якостей, то для відображення процесу таких відмінностей створюють *анімацію зміни форми*. Наприклад, за певний час річка поступово пересихає, що зумовлює зміну умовного позначення.

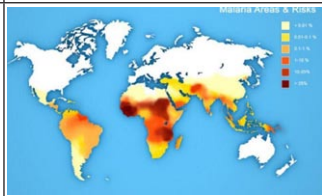
Зрозуміло, що вимірювання різночасових змін у формах поверхонь шляхом візуальних спостережень провести неможливо. Під час анімації руху в умовному позначенні змінюється місце його розташування на карті і, відповідно, його координати. Всі зміни координат умовного знака повинні вноситися в базу даних. Під час анімації форми змінюються характеристики умовного знака і значення цих характеристик також повинні вноситися в базу даних. Згодом, при відтворенні анімації, користувач зможе переглянути кількісні та якісні характеристики об'єкта із відображенням зміни умовного знака.

Зображувальні засоби картографування динаміки. Створення картографічних комп'ютерних анімацій спричинило впровадження в практику динамічних графічних змінних. Як вже зазначалося, всі статичні графічні змінні набули ще й часовий вимір. Анімації дозволяють змінювати форму і розмір об'єкта, колір і насиченість кольору, внутрішню структуру і саме положення знака на карті.

В динамічній картографії застосовують практично ті самі способи картографічного зображення, що й в традиційній теорії картографії. Використовуючи та враховуючи динаміку, вже переглянуто та доопрацьовано способи картографічного зображення [5]. Тому доцільно розглядати не самі способи картографічного зображення, які є добре відомими та практично застосовуються картографами упродовж останнього століття, а сучасні засоби, які використовують для динаміки картографічного зображення.

Серед зображувальних засобів картографування динаміки різних об'єктів найчастіше застосовуються динаміка ліній і напрямів, поступова зміна кольору і контурів площ, миготіння та переміщення значків (табл. 1).

Застосування деяких засобів картографічного відображення в динамічній картографії

Графічний вигляд зображувального засобу сформовано динамічними лініями та ізолініями по карті. Наприклад, динаміка атмосферного тиску, температури, перенесення повітряних мас, переміщення ліній атмосферних фронтів на синоптичних картах [12].	
Для відображення переміщення транспортних потоків використано динамічний зображувальний засіб ліній та стрілок. На карті рух стрілок вказує напрямки транспортних потоків [13].	
Поширення інфекції або епідемії наочно відображається кольоровим забарвленням територій із поступовою зміною або навіть пульсацією забарвлення, вібрацією кольору [9].	
Локалізовані значки джерел хімічного забруднення або інші важливі об'єкти на карті краще привертають увагу миготінням знаків. Зображувальний засіб динамічних значків [10].	
Заповнювальний динамічний зображувальний засіб використовують для карт динаміки площинних контурів явищ на різні дати [15].	

Перші три приклади застосування зображувальних засобів в динамічній картографії за відображенням належать до анімації руху. Такі динамічні умовні знаки можуть змінювати форму, колір, розмір, змінюватися на інший умовний знак, переміщуватись, змінювати швидкість переміщення.

Останній приклад за відображенням належить до анімації форми, тобто частково або повністю змінює форму та колір.

Висновки. Метричні властивості динаміки анімаційних картографічних зображень можуть бути використані, як дослідницька інформація певних відомостей про об'єкт картографування. Опрацювання такої інформації дозволяє з'ясувати деякі метричні показники, насамперед, показники, одиницями виміру яких є час.

Використання динамічних зображувальних засобів дозволяє наочно та ефективно продемонструвати основні тенденції розвитку об'єкта картографування та провести візуальну оцінку різних динамічних процесів.

Перспективи дослідження. Застосування динамічних зображувальних засобів і різних анімаційних ефектів під час проектування картографічних умовних позначень динамічних карт створює певний напрям для досліджень картографічної семіотики, оскільки саме картографічна семіотика вивчає теорію зображувальних засобів картографії та принципи розроблення картографічних умовних позначень.

Вивчення метричних властивостей динамічних картографічних зображень дозволяє виокремити в картометрії напрям динамічної картометрії з подальшими дослідженнями його структури, формулюванням термінів, визначень та основних положень.

Рецензент – кандидат географічних наук, доцент

В. І. Остроух

Література:

1. Берлянт А. М. Картография: Учебник для вузов. М. : КДУ, 2010. 328 с.
2. Берлянт А. М. Образ пространства: карта и информация. М. : Мысль, 1986. 240 с.
3. Божок А. П., Молочко А. М., Остроух В. І. Картознавство: підручник / За ред. А. П. Божок. К. : Видавничо-поліграфічний

центр «Київський університет», 2014. 332 с.

4. Ляшенко Д. О. Картографія з основами топографії. К.: Наук. думка, 2008. 184 с.

5. Основы геоинформатики: В 2 кн. Кн. 1: Учеб. пособие для студ. вузов / Капралов Е. Г., Кошкарев А. В., Тикунов В.С. и др.; Под ред. В. С.Тикунова. М.: Академия, 2004. 352 с.

6. Полякова Н. О. Деякі чинники візуального сприйняття інформації з карти [Текст] // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. 2008. Вип. 10. С. 176 – 181

7. Скворцов А. В. Геоинформатика: Учебное пособие. Томск : Изд-во Томского ун-та, 2006. 336 с.

Електронні ресурси:

8. Анимация карты в Motion. Анимация траектории движения (анимация пути) на карте в Apple Motion 5 [Електроний ресурс]. Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=2M-CyGP1y8E>.

9. Карта распространения малярии [Електроний ресурс]. Режим доступу : <https://www.google.com/search?q=%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0+%D0%BC%D0%B0%D0%BB>.

10. Карта химических загрязнений [Електроний ресурс]. Режим доступу : <https://www.google.com/search?client=firefox-b&tbm=isch&sa=1&ei=pbrlW66ENom6swGK9KDADA&q>.

11. Карта эволюции ледника [Електроний ресурс]. Режим доступу : <https://nplus1.ru/news/2016/03/18/picture-of-last-ice-age>

12. Карты погоды и анимации [Електроний ресурс]. Режим доступу : <https://www.gismeteo.ua/map/catalog>.

13. Карты транспорта и экономических связей [Електроний ресурс]. Режим доступу : <https://bookonline.ru/lecture/glava-16-karty-transporta-i-ekonomicheskikh-svyazey>.

14. Meteoblue. Прогноз погоды [Електроний ресурс]. Режим доступу : <https://www.meteoblue.com/ru/map>.

15. Polska 990 – 2008 [Електроний ресурс]. Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?time_continue=25&v=eAVVWIUyW00.

Н.А. Полякова

МЕТРИЧНОСТЬ И ИЗОБРАЗИТЕЛЬНЫЕ СРЕДСТВА ДИНАМИЧЕСКИХ КАРТОГРАФИЧЕСКИХ ИЗОБРАЖЕНИЙ

В статье представлены результаты исследования метрических

свойств динамичных объектов анимационных карт, а также приведены примеры некоторых изобразительных способов картографирования динамики картографических изображений. В результате исследования выяснено, на какие основные группы можно поделить картографические изображения по их метрике, определено метрические параметры, которые предусматривают возможные измерительные исследования разных картографических изображений, среди которых основное внимание уделено динамичным или анимационным картографическим изображениям. Приведенные примеры некоторых изобразительных способов, имеют самое распространённое применение динамичного отображения разных объектов картографирования на анимационных картографических изображениях, их использование позволяет наглядно и эффективно продемонстрировать основные тенденции развития объекта картографирования и провести визуальную оценку разных динамических процессов.

Метрические свойства динамики анимационных картографических изображений могут быть использованы как исследовательская информация некоторых сведений про объект картографирования. Обработка такой информации позволяет выяснить некоторые метрические показатели, прежде всего, показатели, единицы измерений которых время.

Ключові слова: метричность, анимационная картография, динамические объекты, изобразительные средства.

N. Polyakova

METRICITY AND VISUALIZATION MEANS OF DYNAMIC CARTOGRAPHIC IMAGES

Creation of animated cartographic images has led to the introduction of dynamic graphical variables. It means that all static graphic variables acquired another time dimension. Animations make possible changes in shape and size of the object, the color and its saturation, the internal structure and position of the symbol on the map. The most frequent animations are the ones that show:

- the movement of signs within the map, for example, the motion of atmospheric fronts' lines on synoptic maps, the relocation of planes;
- the movement of arrows which indicate the direction of traffic flow, the movement of air masses, etc. ;
- the change of color, such as, gradual change of color or even

it is ton, i.e. the effect of spectrum changing color, for example, when depicting the outspread area of infection or epidemic, color change when showing the temperatures;

- the blinking of signs that draw attention to the important object on the map, for example, to a source of chemical pollution of the environment.

The design of dynamic mapping symbols is being actively developed at the intersection of cartographic semiotics and computer design technologies domains.

It is well-known that dynamics is inherent in every geographical object, process, phenomenon and affects their interrelation. Mapping the dynamics of phenomena and processes reflects their origin, development, change in time and space. For this purpose (of mapping the dynamics) are used the following basic cartographic approaches:

- the dynamics of map symbols (depicted on a single map with the help of specially developed methods of imaging the dynamics of objects);

- the dynamics of the cartographic basis, which is achieved by using a range of multi-time maps;

- a combination of the dynamics of the cartographic basis with the dynamics of symbols.

The combination of the first two approaches is used quite often. The creation of dynamic maps in some cases provides the possibility of their comparison, and the development of series of approved maps does not exclude introducing of dynamic characteristics in each map. Depending on the purpose of the dynamic map and the goals of the research, which are visualized by different kinds of cartographic dynamics, are used different mapping approaches, different ways of cartographic depiction of the mapping objects dynamics.

Problem statement. As it is known from the theory of cartography, one of the properties of the map is its metricity, which helps to determine the differences of objects in various units of measurement. Such measuring and comparing actions can be made when evaluating the characteristics of mapping objects with practical research purpose. On the map can be shown the following metric characteristics of objects:

- geometry:
- distance (length), characteristic of the lines length;
- area, the function of a geometric figure on a plane;

- coordinates, units of determining the position of an object on a cartographic image;
- dynamics:
 - time and space parameters;
 - measuring directly the dynamics of the objects movement and change in form;
- color as a characteristic of spectral light, taking into account visual perception of the cartographic image by the user, namely, measuring chroma and saturation of color, its quantitative imaging.

Key words: metricity, animated cartography, dynamic objects, visualization means.

Надійшла до редакції 11 листопада 2018 р.

ГІС-ТЕХНОЛОГІЇ В КАРТОГРАФІЇ

Biały S., Kroh P.

Institute of Geography, Pedagogical University of Cracow, Poland

APPLICATION OF AIRBORN LASER SCANING DATA FOR RECONSTRUCTION OF OLD MINING ROUTES IN THE TATRA MTS., POLAND

Introduction. Currently, Airborne Laser Scanning (ALS) is a technology, that allows for detailed DTM development. Using GIS tools, recognition and very detailed measurements of landforms can be made. The advantage of this technology is that it allows to build a terrain model without vegetation, which is very dense in some places, covers relief and makes impossible to recognize landforms. For this reason extracted ALS bare ground points have been used to construct DTM.

The copper, lead, silver ore were discovered in the Tatra Mts in the Middle Ages, and had been mined for centuries. In the 19th century the most intensive extracting of iron ore took place. Miners used routes and roads, which led from the mines to steelworks facilities or smithies. After the mines were closed down, the roads were used by shepherds, tourists or for any other purposes.

The subject of the study are only unused today old mine roads. They were used until the end of the 19th century or until the 1950s. Mining activity stopped in the 1870s. In 1954 Tatra National Park (TPN) was established and old mine roads are now located within strictly protected area. Natural processes and protection acting caused their renaturalisation. Many of the roads are difficult to recognize or identify in the field [Biały, Krocak 2014; Biały, Kukulak 2014; Biały 2013]. Roads, that became labeled tourist routes or used until today as forest

roads, are not the subject of the study, as their length and location are obvious.

The aim of the study is to reconstruct the network of old mining routes based on cartographical sources and data obtained from ALS. The aim involves: 1) verification and assessment of accuracy in previous cartographic studies and 2) completing skipped sections of the roads and showing detailed map (1:2 500) of old mine road network.

Results. The only two published maps presenting old mine roads are so far available. Used as source: map by Stefan Zwoliński (1:75 000) published in book by H. Jost [1962] and a map by H. Jost and A. Paulo (1:50 000) published in TPN Atlas [1985]. Both maps are not precise enough, due to scale, and they are not corresponding to each other.

In the first stage of the research, two source maps were compiled and old roads were drawn on a topographic map (1:10 000) (Fig. 1). As on the topographic map not all roads and routes are shown, vector map (1) was put on DTM. In the second stage digitalization on the DTM has been done. Skipped sections have been completed and courses of roads have been verified. Discrepancies between the topographic map and DTM obtained from ALS reached up to 100m (Fig. 2).

Conclusion. In result of research a complete map of unused mine roads has been drawn (1:2500) with their length in total 51,9 km. Previous cartographic studies give length 33,9 km according to the map by S. Zwoliński's and 27,2 km according to the map in TPN Atlas. Compilation of both maps, including roads marked on both or only on one of them, gives the result of 44,9 km. 9,7 km has not been presented on both maps. These are the final sections of roads that lead to the mines and clearly observed on DTM.

Reviewer – philosophy doctor A. Oreshchenko

References:

1. Biały, S. (2013). The remains of mining and metallurgy industry as examples of geomorphosites in the Tatra Mts., Assessment, their role in education and geotourism, In: *Geomorphology and sustainability*, 8th International Conference (AIG) on Geomorphology, Paris, 27-31 August 2013, Abstract Volume, 555.
2. Biały, S., Krocak, R. (2014). The remains of mining and metallurgy industry as examples of geomorphosites in Dolina Jaworzynki, Tatra Mountains, Poland. In: Вікирчак О. (ed.), *Найкові*

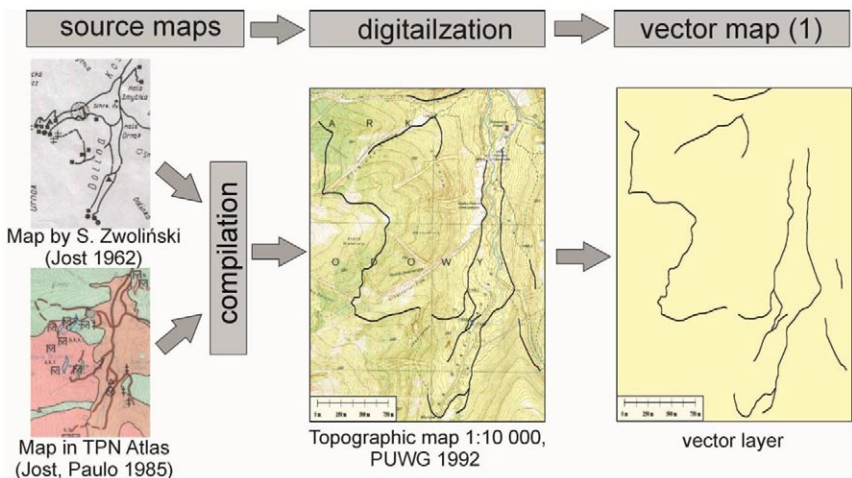

Fig 1. Compilation of the source maps and digitalization on topographic map (stage 1)

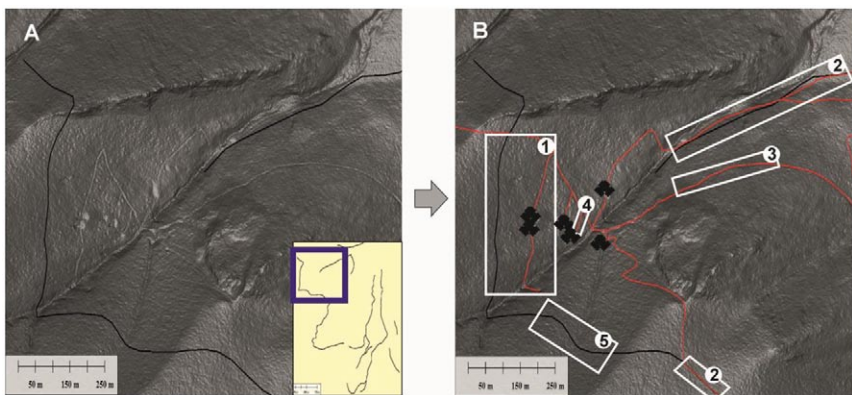

Fig. 2 Digitalization on DTM obtained from ALS and verifying old mine network: 1-5 – discrepancies between the topographic map and DTM (stage 2)

засади природоохоронного менеджменту екосистем Каньйонового Придністров'я: Матеріали 1-шої міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. сторіччю ботан. дослідж. у регіоні, 11-12 верес. 2014 р., м. Заліщики, Львів: Ліга-Прес, р. 179-183.

3. Biały, S. Kukulak, J. (2014). The old mine roads transformations in Tatra Mts in the last 150 years. In: International Geographical Union

(IGU) Regional Conference, *Changes, Chalanges, Responsibility*, Abstract book, Kraków, Poland, 18-22 August 2014, p. 1145.

4. Jost, H. (1962). O górnictwie i hutnictwie w Tatrach Polskich, Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa.

5. Jost, H., Paulo, A. (1985). Złóża, dawne górnictwo i przemysł. [w:] Trafas, K. (red.) Atlas Tatrzańskiego Parku Narodowego, Zakopane – Kraków: Tatrzański Park Narodowy, Polskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk o Ziemi oddział w Krakowie.

Arrived to editorship: October 12, 2018.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДНИХ ТА СУСПІЛЬНИХ ЯВИЩ

УДК 911.3

Мельник Л.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Батиченко С.П.

Національний університет харчових технологій

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Розкрито теоретичні питання лікувально-оздоровчого туризму. Проаналізовано стан та розвиток санаторно-курортної бази, яка є основою лікувально-оздоровчого туризму. Висвітлено питання попиту серед населення на послуги лікувально-оздоровчого туризму. Досліджено питання центрів лікувально-оздоровчого туризму в Україні та в країнах Європи. Проаналізовано динаміку чисельності санаторно-курортних закладів в регіонах України за період з 2011-2017 рр.

Ключові слова: туризм, лікувально-оздоровчий туризм, санаторно-курортні заклади, регіони України, wellness, spa-курорти

Вступ. В наш час лікувально-оздоровчого туризму є пріоритетним державним завданням, що стосується життєдіяльності людини і спрямоване на відновлення і розвиток її фізичного та духовного здоров'я. В світі лікувально-оздоровчий туризм відноситься до най динамічніших видів туризму. Так, за прогнозом Всесвітньої організації охорони здоров'я (WHO), до 2022 року туризм та сфера охорони здоров'я стануть одними з найбільш

пріоритетних напрямків розвитку національних економік.

Постановка проблеми. Актуальність піднятої теми полягає в тому, що в наш час люди все більше піклуються про стан свого здоров'я та все частіше віддають перевагу лікувально-оздоровчим турам з метою лікування, SPA-оздоровлення, профілактики захворювань, післяопераційної реабілітації та інше. Сьогодні на розвиток лікувально-оздоровчого туризму робиться серйозна ставка, як на перспективну галузь бізнесу, зростання добробуту і зміцнення здоров'я громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблеми розвитку і функціонування курортно-рекреаційної сфери та лікувально-оздоровчого туризму зокрема, зробили вітчизняні та зарубіжні дослідники Бабкін О.В. [2], Бейдик О.О. [3], Вітетнев О.М. [4], Заваріка Г.М. [5], Корнус А.А., Корнус О.Г. [8], Кусков А.С. [4], Новікова В.І. [9], Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. [10], Стафійчук В.І. [11] та інші. Питання розвитку регіонального ринку медичних послуг відображені в працях Герасимчук З., Мартусенко І., Шевчук І., Шевчук Л. та ін.

Мета (завдання): аналіз показників діяльності закладів лікувально-оздоровчого туризму

Виклад основного матеріалу. Лікувально-оздоровчий туризм являє собою вид туризму направлений на відновлення здоров'я чи профілактику (попередження) захворювань. Серед науковців існує безліч визначень даного поняття. А. Бабкін під лікувально-оздоровчим туризмом розуміє вид туризму, який передбачає переміщення резидентів і нерезидентів в межах державних кордонів і за межі державних кордонів на термін не менше 20 годин і не більше 6 місяців в оздоровчих цілях, цілях профілактики та лікування різних захворювань організму людини [2]. За М.Рутинським лікувальний туризм можна умовно віднести до спеціальних видів туризму, а саме – туризму з лікувальною метою. В цьому випадку під дане визначення потрапляють не тільки поїздки на курорт, але і будь-які інші поїздки з метою лікування, наприклад, для операції в закордонній клініці (виїзний туризм) [10].

Останнім часом популярності набуває термін «wellness», який можна визначити як дотримання здорового способу життя, спрямованого на гармонічний розвиток особистості. Wellness-центри і Wellness-готелі стають місцем відпочинку і водночас місцем соціального спілкування. Тут надається цілий спектр послуг,

спрямованих на релаксацію, збереження і відновлення здоров'я, організацію правильного харчування і т. д.

Отже, лікувально-оздоровчий туризм – спеціалізований вид туризму, спрямований на відновлення здоров'я чи профілактику (попередження) захворювань, метою якого є лікування, оздоровлення, рекреація і відпочинок. Метою лікувально-оздоровчого туризму є комплексне та раціональне використання природних лікувальних ресурсів в лікувально-профілактичних цілях. Відповідно до вищесказаного, лікувально-оздоровчий туризм поділяється на лікувальний, метою якого є власне лікування, терапія, реабілітація після захворювань, і профілактичний (веллнес-туризм), спрямований на підтримку організму в здоровому стані і збереження балансу між фізичним і психологічним здоров'ям людини. Веллнес туризм, у свою чергу, може бути активним (спорт і фітнес) та пасивним (програми краси) [12, с. 181].

У кожній країні лікувально-оздоровчий туризм розвивався в залежності від специфіки наявних там природних лікувальних ресурсів. Прийнято виділяти кліматичні, грязьові і бальнеологічні (balneum – купання) курортні ресурси, причому курорти можуть мати у своєму розпорядженні один або відразу декілька природних лікувальних ресурсів. Залежно від лікувальних властивостей природних ресурсів курорти можуть спеціалізуватися за певним профілем (опорно-руховий, кардіологічний і т. д.) [14].

Найбільшого поширення і популярності набули курорти, що пропонують кілька лікувально-оздоровчих факторів, особливо SPA-курорти або SPA-готелі. Останні можуть перебувати не тільки в курортних зонах, а й у великих мегаполісах, і також надавати послуги з оздоровлення та релаксації. Незмінним попитом на морських курортах користуються готелі з центрами таласотерапії.

Останнім часом лікувально-оздоровчий туризм змінюється аудиторія споживачів. В усьому світі стало модним ведення здорового способу життя. Особливо це стосується людей середнього віку, які хочуть підтримувати гарну фізичну форму, цікавляться популярними та новітніми процедурами та бажають відпочивати в «екологічно дружніх» природних місцевостях [13]. Внаслідок чого традиційні санаторні курорти почали перетворюватися на поліфункціональні оздоровчі центри. Слід зазначити, що упродовж останніх років «spa&wellness» туризм приваблює все більше людей з боку молодшої аудиторії (віком до 30 років). У 2008 р. частка цього

сегменту склала близько 15% відвідувачів курортів, а у 2016 р. – вже 24%. Переважна більшість в цій групі належить жінкам (до 74%) [1].

Розвиток лікувально-оздоровчого туризму залежить від стану та розвитку санаторно-курортної бази [8], в межах якої у 2017 році в Україні функціонувало 1641 заклад. З них 169 санаторіїв, 55 – санаторіїв-профілакторіїв, 12 – пансіонатів з лікуванням, 3 бальнеологічні лікарні, 6 оздоровчих закладів 1-2-денного перебування, 123 санаторно-оздоровчих закладів для дітей та 1279 баз та інших закладів відпочинку. У регіональному розрізі у 2017 році найбільша кількість санаторно-курортних закладів характерна для Одеської, Запорізької, Миколаївської, Херсонської та Дніпропетровської областей (понад 100 закладів). Найменша кількість відповідних закладів зосереджена у Житомирській, Рівненській, Тернопільській, Чернівецькій та Луганській (до аналізу взяті дані по території підконтрольній Україні) областях. Загалом, за допомогою рекреаційних ресурсів всіх видів, в Україні можуть одночасно оздоровитися майже 48 млн осіб. Рекреаційні ресурси України представлені рівнинними та гірськими рекреаційними ландшафтами, річковими та морськими пляжами, мінеральними водами (понад чотириста джерел), лікувальними грязями (майже сто родовищ). Лікувальні мінеральні води з різним хімічним складом є майже в усіх областях лісостепу. В Україні налічується більше ста розвіданих родовищ лікувальних торфових і мулових грязей, які успішно застосовуються з метою лікування [9].

Центри лікувально-оздоровчого туризму в Україні зосереджені в Львівській (Трускавець, Східниця, Моршин), Івано-Франківській (Черче), Запорізькій (Бердянськ), Донецькій (Маріуполь), Одеській (Хаджибей, Куяльник), Полтавській (Миргород), Закарпатській областях (Поляна, Шаян, Косино) та інше. В країнах Європи лікувально-оздоровчий туризм сконцентрований в Чехії (Карлові Вари, Маріанські Лазні), Угорщині (Будапешт, озеро Балатон, Хевіз), Польщі (Наленчув, Лендек-Здруй), Словаччині (Тренчанске-Теплице, Нові Смоковець, Дубниці), Німеччині (Баден-Баден), Австрії (Бадгастайн), Швейцарії (Баг-Рагац) та інше.

У 2017 році 1,3 млн. осіб перебувало у закладах санаторно-курортної та оздоровчої інфраструктури, з них 566,5 тис. на базах відпочинку.

За період з 2011-2017 рр. чисельність закладів санаторно-

курортної бази скоротилася на 25,8%. При чому скорочення характерне для всіх без винятку закладів, лише з різною долею скорочення. Найбільше скорочення, за досліджуваний період, характерне для санаторіїв-профілакторіїв, а саме, 72%. Друге місце за часткою скорочення посідають пансіонати з лікуванням (40%). Діапазон частки скорочень серед решти закладів санаторно-курортної бази за період з 2011-2017 рр. коливається від 25-20%. Найменше скорочення характерне для санаторіїв, а саме, 16%. На 23% скоротилася кількість місць у відповідних закладах. В розрізі регіонів України негативна динаміка, а саме стрімке скорочення кількості закладів санаторно-курортної бази за досліджуваний період характерний для Луганської та Донецької областей (пов'язано з проведенням антитерористичної операції на території зазначених регіонів), а також Чернівецької, Рівненської, Чернігівської областей та м. Києва (понад 50% скорочення). На території Миколаївської, Івано-Франківської та Херсонської областей спостерігається незначне скорочення чисельності відповідних закладів (менше 10%). А для Запорізької та Одеської областей характерно зростання відповідного показника 24,0% та 14,6% відповідно.

Висновки. Лікувально-оздоровчий туризм є перспективним та користується популярністю серед населення, яке дотримується здорового способу життя і піклується щодо стану свого здоров'я. У наш час розвиваються нові найрізноманітніші курорти та послуги у сфері лікувально-оздоровчого туризму. Аналізуючи сучасний стану санаторно-курортного бази, найбільша їх кількість концентрується у Причорноморському регіоні (де наявні кліматичні та грязьові курортні ресурси). За досліджуваний період, а саме з 2011-2017 рр. зросла чисельність закладів санаторно-курортної бази у Одеській та Запорізькій областях. Крім кліматичних та грязьових курортних ресурсів, в Україні є бальнеологічні, які концентруються в переважній більшості на території Карпатського та Подільського регіонів. Отже, наявну інфраструктурну складову лікувально-оздоровчого туризму варто модернізувати та наповнювати інноваційними послугами.

Рецензент – кандидат географічних наук, доцент Ю.І. Сологуб

Література:

1. SpaBusinessAssociation [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.britishspas.co.uk/spa_guide/definitions.php.
2. Бабкин А.В. Специальные виды туризма: уч. пособ. Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. 252 с.
3. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України: навч. посіб. вид. 2-е. К. : Альтерпрес, 2010. 404 с.
4. Ветитнев А. М., Кусков А. С. Лечебный туризм: уч. пособ. М. : Форум, 2010. 592 с.
5. Заваріка Г. М. Курортна справа: навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2015.
6. Коваленко Н. О. Аналіз ринку санаторно-курортних послуг України // Економіка харчової промисловості. Одеса, 2015. Том 7. Вип. 4. С. 21-27.
7. Колективні засоби розміщення в Україні у 2017 році : статистичний збірник / О.О.Кармазін. К.: Державна служба статистики України, 2018. 142 с.
8. Корнус О. Г., Корнус А. А. Перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Сумській області // Туристичні тренди 2017: інновації, бренди, дестинації. Збірник матеріалів Всеукр. науково-практич. конференції, присвяченої 10-річчю кафедри туристичного бізнесу ХТЕІ КНТЕУ / Гол. ред. К.Д. Гурова, ред. колегія Олійник Н.Ю. та ін. Харків: «Цифра-Принт», 2017. С.33-35.
9. Новікова В. І Санаторно-курортна сфера: інфраструктурна складова, стан розвитку в Україні // Географія та туризм : наук. зб. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2011. Вип. 16. С. 93–102.
10. Рутинський М., Петранівський В. Лікувально-оздоровчий туризм: актуальні цілі та сучасні підходи до організації // Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. 2012. Вип. 29(1). С. 179-189.
11. Стафійчук В. І. Рекреалогія. Навч. посіб. Київ, 2006. 264 с.
12. Тимець А. Краєзнавство і туризм. М. : Знання, 1999. 120 с.
13. Устименко Л. М. Історитко-суспільні аспекти спеціалізованого туризму // Питання культурології. Зб. наук. праць. 2013. Вип.29. С. 138–146.
14. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. К.: ЦНЛ, 2007. 311 с.

Мельник Л.В., Батыченко С.П.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЛЕЧЕБНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

Раскрыты теоретические вопросы лечебно-оздоровительного туризма. Проанализировано состояние и развитие санаторно-курортной базы, которая является основой лечебно-оздоровительного туризма. Освещены вопросы спроса населения на услуги лечебно-оздоровительного туризма. Исследованы вопросы центров лечебно-оздоровительного туризма в Украине и в странах Европы. Проанализирована динамика численности санаторно-курортных учреждений в регионах Украины за период с 2011-2017 гг.

Ключевые слова: туризм, лечебно-оздоровительный туризм, санаторно-курортные учреждения, регионы Украины, wellness, спа-курорты

Melnyk L., Batychenko S.

SPECIAL FEATURES OF HEALTH-IMPROVING TOURISM DEVELOPMENT IN THE REGIONS OF UKRAINE

The theoretical questions of health-improving tourism are revealed. Health-improving tourism is a type of tourism aimed at restoring health or preventing (preventing) diseases. In recent times, the term «wellness» has become popular, which can be defined as observing a healthy lifestyle aimed at harmonious development of the individual. Wellness centers and wellness-hotels are becoming a place of recreation and at the same time a place of social communication. The state and development of the sanatorium-resort base, which is the basis of medical and health tourism, is analyzed. The issue of demand among the population for health and wellness tourism services is covered. The issue of the centers of health-improving tourism in Ukraine and in the countries of Europe has been investigated. The dynamics of the number of sanatorium and spa establishments in the regions of Ukraine for the period from 2011-2017 is analyzed.

Key words: tourism, health-improving tourism, sanatorium and resort establishments, regions of Ukraine, wellness, spa-resorts.

Надійшла до редакції 14 листопада 2018 р.

ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ФАСИЛИТАТОР ЗМІН ДЛЯ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ОБЛАСТІ КИЇВСЬКОГО ПОЛІССЯ

Проаналізовано трансформацію, яка відбувається в індустрії українського туризму, зокрема ролі гастрономічного туризму як активного учасника соціокультурних, економічних і політичних процесів в даний час. Особливо гостро це відчувається в тих країнах, економіка яких перебуває в прямій залежності від його розвитку. Тому, важливим є розгляд процесів трансформації у розвитку туристської діяльності в фізико-географічній області Київського Полісся, яка має колосальні туристські ресурси і можливості. У розвитку внутрішнього і в'їзного туризму особлива увага приділяється гастрономічному туризму окремого регіону.

Для зростання внутрішнього туризму важливо, що бажання відпочивати за межами місця свого постійного проживання і подорожувати у населення не зникло, а фактор «відкладеного» попиту сприяє перерозподілу потоків туристів, які раніше виїжджали за кордон. Метою регіональних туроператорів є перехопити потік міжнародних і українських туристів і направити в свій регіон. Необхідно створювати зовсім нові види туризму, і на їх основі формувати нові турмаршрути. Цьому сприяє транзитне положення фізико-географічній області Київського Полісся, що знаходиться на перетині потоків внутрішніх туристів. Робиться висновок про те, що стратегія розвитку гастрономічного туризму повинна визначатися ініціативами по зміцненню традиційних зв'язків і відносин туристично-рекреаційної сфери з сільським господарством і етнокультурною складовою території, а також адаптацією галузі гостинності цього північного регіону України до потреб і переваг, які виникли вперше, що характеризує туристський попит в масштабі країни і світу в цілому.

Ключові слова: гастрономічний туризм, фізико-географічна область Київського Полісся, фізико-географічні райони, туристський попит.

Вступ. Фізико-географічна область Київського Полісся має значний потенціал для розвитку багатопрофільного і високоефективного туристично-рекреаційного господарства. Характеризується сприятливими природними і культурно-історичними рекреаційними ресурсами. Притягує до себе туристів не тільки своїми унікальними лісовими та болотними ландшафтами, але також яскравим і строкатим етнокультурним середовищем.

Постановка наукової проблеми. Національна кухня має особливу цінність як складова частина гастрономічного туризму, а також як важлива складова туристичного продукту. Для поліського краю сільськогосподарське виробництво є традиційним, і довгі роки було важливою галуззю економіки. Неоминула Київське Полісся і Чорнобильська катастрофа. Екологічний стан ландшафтів, що належать до угідь різного природокористування, при посиленні антропогенного навантаження як від техногенних катастроф так і від туризму, стає вразливим і погіршується. Залучення нових об'єктів в галузь вимагає їх ретельного відбору як з точки зору привабливості, а також і з боку збереження екологічного стану та естетичної привабливості. Очевидним шляхом виходу із кризи є розвиток території через організацію гастрономічного туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях В. Баряхтар [1, 13], Р. Белевцев [9], С. Бойченко [11], І. Вишневський [2], В. Давидовський [2], А. Довгань [4], Е. Соботович [9, 10], С. Спивак [11], А. Трофименко [2], В. Шестопалов [9], Б. Яковлев [9] висвітлено технічний, соціальний, політичний аспекти проблеми. Історіографію з питань культури харчування, розвитку і традицій харчування в польській кухні анонсують праці [3, 5, 6.].

Нами поставлена **мета** – знайти чинники туристської привабливості і оцінити найбільш важливі екологічні характеристики території з об'єктами туризму в Київському Поліссі. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: визначити пріоритети жителів краю у виборі найбільш значущих природних та історико-культурних пам'яток; оцінити туристську привабливість існуючих і нововведених об'єктів, а також врахувати негативний вплив туристських потоків на навколишнє природне середовище та об'єкти історико-культурної спадщини; виявити умови збереження і раціонального використання нововведених унікальних природних та історико-культурних ресурсів для організації гастрономічного туризму.

Методологічною основою дослідження є системно-структурний та синергетичний підходи до вивчення проблеми.

Виклад матеріалу дослідження. Характерними рисами природних умов території є низинний рельєф з широкими заболоченими річковими долинами. високий рівень ґрунтових вод, позитивний баланс вологи, панування дерновопізолистих і болотних ґрунтів, які сформувалися переважно на піщовому субстраті, значне розповсюдження соснових лісів з домішками широколистяних порід.

Клімат помірно-континентальний з теплим і вологим літом та м'якою зимою. Кожен сезон року характеризується своїми позитивними та негативними погодними умовами. Перехід від однієї пори року до іншої проходить поступово.

Кліматичні умови Київського Полісся і його рельєф зумовлюють значну обводненість території.

Річки (Здвиж, Прип'ять, Ірпінь, Словечна, Желонь, Грезля, Ілля, Норин, Уж, Вересня, Тетерів) зазвичай використовуються за господарчими потребами і для відпочинку. Утворення боліт обумовлене всім комплексом фізико-географічних умов і в першу чергу характером рельєфу, кліматичними умовами, гідрографічними і гідрологічними особливостями, близьким заляганням до поверхні ґрунтових вод. Серед лісів основну роль відіграють соснові, дубово-соснові, дубово-грабові та вільшаники.

Фізико-географічна область Київського Полісся розташована між Житомирським і Чернігівським Поліссям. Західна частина території відповідає західній межі Українського кристалічного щита. Східна межа проходить по долині Дніпра, південна відповідає межі між Поліссям та Лісостепом. На півночі фізико-географічна область виходить за межі України в Білорусь. Вся територія Київського Полісся входить в межі розповсюдження морени дніпровського льодовика. Морену зазвичай підстилають і покривають водно-льодовикові відклади. Широко розвинені також давні і сучасні алювіальні відклади. Зустрічаються озерні утворення. Вся територія області представлена акумулятивною рівниною, тоді як в Житомирському Поліссі значні площі обіймає денудаційна рівнина. Річкові долини Київського Полісся менше глибокі та більш широкі у порівнянні з долинами річок Житомирського Полісся. Льодовикові і водно-льодовикові форми рельєфу зустрічаються в межах розповсюдження морени. За термічними умовами та умовами

зволоження Київське Полісся має зменшені річні суми опадів та збільшені літні суми температур на відміну від Житомирського Полісся. Основні водоносні горизонти приурочені до юрських, верхньокрейдяних і палеогенових відкладів та мають напірний характер. Під лісами в Київському Полісся залишилися головним чином території, які мало придатні або ж не придатні до ріллі.

Значна мозаїчність ландшафтів утруднює їх сільсько-господарське використання, а для рекреаційного це стане в нагоді.

Зміна тектонічних і геолого-геоморфологічних умов при переході від Житомирського Полісся до Київського Полісся візуалізує розповсюдження зандрової рівнини з дерновими-слабопідзолистими ґрунтами і лісами борового і суборового типу і моренно-зандрову рівнину з переважанням дерново-підзолистих ґрунтів з остатками суборових і сугрудових лісів. Значні площі в межах Київського Полісся займає піщано-боровий тип місцевості з дерново-підзолистими ґрунтами, приуроченими до надзаплавних терас річок. На окремих ділянках зустрічаються типи місцевостей лесових еродованих «островів» з сірими лісовими ґрунтами і моренно-погорбкований збезлісений тип місцевості з дерново-підзолистими ґрунтами.

Поєднання типів місцевостей та характеру розвитку місцевих фізико-географічних процесів виділяє у **області Київського Полісся** такі фізико-географічні райони:

1. Руднянсько-Вільчанський пагорбкований зандрово-хвилястий з еоловими формами рельєфу (з переважанням місцевостей залісної зандрової рівнини) фізико-географічний район. Займає не значну окраїну північну знижену частину області (Поліський район, межиріччя Словечни, Желоні, Грезлі, Іллі). Має вигляд зниженої акумулятивної низовини, яка відрізняється дуже значним ранньо-антропогенним розмивом та значним розповсюдженням водно-льодовикових й давньо-алювіальних пісків. Панують місцевості залісної зандрової рівнини з дерново-підзолистими ґрунтами, піщано-борові місцевості. Підпорядковане значення мають моренно-рівнинні збезлісені місцевості з дерново-середньопідзолистими ґрунтами, западинно-болотні місцевості прохідних долин і давніх озер й заплавні лучно-болотні місцевості. В межах зандрової рівнини поширені древні еолові форми рельєфу. В сучасну епоху розвіювання призводило до утворення бугристих пісків, які місцями розвіюються і до тепер.

2. Нижньоузський зандрово-хвилясто-пагорбкований з сильно вираженими еоловими формами рельєфу (з переважанням заплавних і борових терас) фізико-географічний район. Захоплює невелику північно-східну частину регіону (межиріччя Грезлі й Норин), а далі на південь від нижньої течії річок Уж, Вересня (чималі території Поліського та Іванківського районів). Межує на заході з Народицько-Іванківським фізико-географічним районом й на сході обмежений сучасною долиною Дніпра. Великі площі займають заплавні і борові тераси річок Уж, Тетерів, Здвиж. Переважають зандрові рівнини з дерново-слабопідзолистими ґрунтами під борами і суборами. Район характеризується ще більш вираженими еоловими формами рельєфу.

3. Народицько-Іванківський підвищений полого-хвилястий моренний фізико-географічний район. Займає широку територію між річками Уж і Тетерів й частину Народицького і Малинського адміністративних районів Житомирщини та незначну територію Поліського та чималу – Іванківського районів Київської області. Поверхня району більш підвищена, що пояснюється незначним розмивом в антропогені. За геологічною будовою переважна частина району нагадує плато. Природні властивості району визначаються пануванням місцевостей полого-хвилястої моренної рівнини переважно з супіщаними дерново-підзолистими ґрунтами, які зустрічаються між ріками Уж і Тетерів. Поряд з ним поширені місцевості моренно-зандрової рівнини. Піщано-пагорбкуватий боровий тип місцевості (правобережжя річки Уж, де поширені піщані еолові форми рельєфу, які мають вигляд дюн або гряд висотою 8-10м) і заплавний лучно-болотний – поширений в долинах річок Тетерева, Уж та їх приток, не набули широкого розповсюдження. Лесові схили, які здіймаються над заплавою Тетерева, в багатьох місцях прорізаються балками і ярами.

4. Нижньотетерівський водно-льодовиковий давньо-алювіальний (з пануванням піщано-пагорбкуватих борових місцевостей) фізико-географічний район. Проходить витягнутою смугою із заходу на схід Іванківським, Вишгородським районами Київської області. Займає незначну частину регіону, а саме Малинського й Радомишльського адміністративними районами. Район відрізняється значним поширенням водно-льодовикових і давньо-алювіальних пісків. Панують місцевості піщано-пагорбкуватого типу з дерново-слабопідзолистими ґрунтами і

полого-хвилясті зандрові залісені рівнини з глинисто-піщаними дерново-слабопідзолистими ґрунтами. Зустрічається також западино-болотний тип місцевості прохідних долин і давніх озер, а у здовж річок простягається заплавний лучно-болотний тип місцевості.

5. Здвизько-Ірпінський моренно-зандровий лесовий фізико-географічний район займає незначну південну територію Радомишльського, Брусилівського адміністративних районів, Бородянський, Вишгородський Київської області. Поверхня фізико-географічний району займає більш високе гіпсометричне положення. Характеризується меншим доантропогеновим розмивом. Великі площі у межиріччях займають моренно-зандрові збезлісені рівнини з дерново-середньопідзолистими ґрунтами. Тут морена залягає неглибоко під водно-льодовиковими пісками. Поверхня полого-хвиляста, інколи зустрічаються невисокі моренні пагорбки. Лісова рослинність частково збереглася у вигляді острівних борів та суборів [7].

6. Чистогалівсько-Корогодський займає Іванківський район Київської області на правобережжі Прип'яті. Особливістю фізико-географічного району є наявність моренних гряд та пагорбів, які утворюють підвищену гряду. Яка різко виділяється на фоні Поліської рівнини. Своєрідністю району є розповсюдження лесовидних відкладів на другій заплавній терасі Прип'яті, яка безпосередньо прилягає до смуги моренних пагорбів (між Чорнобилем та населеним пунктом Лелев). Моренно-погорбкований тип місцевості є переважаючим. Найбільшу площу обіймають місцевості лесових «островів» (в районі населених пунктів Буряківки до Чорнобиля, Вербівка та Великий Корогод, Чистогалівка, Копачі, Лелев). Залісені в минулому ділянки пагорбів та гряд на сучасному етапі безліссі та розорані. Зрідка на схилах зустрічаються залишки природної рослинності у вигляді окремих дерев дуба, липи, ясена, та кущі ліщини, бересклета, шипшини.

7. Нижньоприпятьський розташований між нижньою течією річки Прип'ять і Дніпро на лівобережжі Прип'яті (незначна територія Іванківського району Київської області). Простягається за межі України на територію Білорусі. Характерною особливістю фізико-географічного району є широке розповсюдження заплав Прип'яті та Дніпра, серед яких піднімаються підіймаються уцілілі від розмиву ділянки перших надзаплавних (борових)

терас. Розповсюдженими є давньоруслові зниження, які мають рівні наближені до сучасних заплав та звичайно розглядаються як заплавні ділянки, так як під час водопілля вони заливають чи підтоплюються весняними водами [10 с. 88]. Панівними є два типи місцевості: заплавний лучно-болотний (заплави Прип'яті та Дніпра) та пісчано-погорбований боровий (підвищена піщана гряда тягнеться від кордону Білорусі на південний захід по лінії населених пунктів : Червоне-Зимовище-Ладижичі) з дерново-слабопідзолистими ґрунтами. В минулому вся тераса була вкрита сосновими лісами на разі соснові насадження зустрічаються на дюнних пісках – червонотол. Розповсюджені сипучі, розвіюванні піски на місцях колишніх знищених лісів.

Очевидним постає використання ландшафтів як естетичного і рекреаційного ресурсу у поєднанні з унікальними харчовими традиціями поліщуків для розвитку на теренах Київського Полісся гастрономічного туризму.

Принагідно порушено питання регіональних особливостей традиційної поліської їжі, напоїв та продуктів харчування. Дослідження М.Маркевича, П.Чубинського, Хв.Вовка, З.Клиновецької, К.Мошинського, Л.Молчанової, Л.Артюх, О.Воропай, етнографічно марковані, у яких подано докладні описи народних страв і частково локальну характеристику. Варто відзначити дослідження В.Скуратівського «Русалії», у якому поряд з іншими матеріалами представлено розділи про роль хліба в обрядах та святах та про обрядові напої, які відбивають частину матеріальної культури Полісся, вихідцем з якого був сам дослідник.

В цілому у розвитку гастрономічного туризму на регіональному рівні спостерігається парадоксальна ситуація. Найбільше вираженими є парадокси: ресурсів, адміністративно-бюрократичні, фінансового забезпечення, параінформації, клієнтів, демонстративно-амбіційні, псевдобізнес (бізнес-симуляр), міфотворчості.

Розвиток гастрономічного туризму припускає консолідацію зацікавлених суб'єктів. Проектується модель гастрономічного туризму (рис. 1), яка підпорядкована етапам.

Новий турпродукт – гастрономічний тур повинен надаватися, спираючись на очікування споживачів та сприйняття ними послуг на відповідність їхнім вимогам, що можна здійснити застосувавши модель забезпеченої якості – SERVQUAL (автори В. Зайтамль,

Рис. 1. Проектна модель гастрономічного туризму

А. Парасураман, Л. Беррі). Вона ґрунтується на факторах:

- зорове сприйняття (приміщення, обладнання, зовнішній вигляд персоналу);
- надійність (здатність надати обіцяну послугу точно в строк);
- чутливість (готовність допомогти клієнту та швидко його обслужити):
 - професійність персоналу (конфіденційність обслуговування);
 - індивідуальний підхід (турбота про кожного клієнта).

Отже гастрономічний туризм як фасилітатор змін в фізико-географічній області Київського Полісся дозволяє відкривати потаємні думки, почуття та стан споживача туристських послуг. Це забезпечує щирість і довіру до персоналу, а також провокує химерне і несподіване поєднання образів, понять і значень, що є частиною гастрономічної творчості: гастрономічні майстер-класи в зелених садибах, етнопарках, музеях, фестивалях, присвячених продуктам

харчування, на територіях ОТГ, ресторанах на продовольчих ринках. Перспективно Київське Полісся в майбутньому буде привабливою для туристів територією з набором туристичних атракцій і розвинутою туристичною інфраструктурою. Саме наявність і якість туристичної інфраструктури визначають кількість туристів, які будуть відвідувати DESTINATION. Простір DESTINATION має як фізико-географічні так і адміністративні межі, що визначають форму управління, імідж території і рівень конкурентоспроможності на туристичному ринку.

Висновки і перспективи дослідження. Питання традиційної поліської народної їжі, яка має виразні локальні особливості, зумовлені способом життя та географічно-кліматичними умовами фізико-географічної області Київського Полісся даним дослідженням не вичерпуються. Запропонована проектна модель гастрономічного туризму відшліфується в кожній територіальній громаді, що надасть інноваційний поштовх до розвитку гастрономічного туризму як фасилітатора змін у концепції відпочинку та розваг. На основі аудиту DESTINATION проводиться формування концепції розвитку проектованої території з подальшим плануванням територіального туристичного продукту, створенням пропозиції видових туристичних продуктів, визначення необхідної для них інфраструктури та всього потрібного для розвитку. В подальшому проводиться операційне планування по розвитку кожного окремого продукту та території загалом, пропонуються перспективні туристичні продукти.

Рецензент – кандидат географічних наук А. В. Орещенко

Література:

1. Барьяхтар В. Г. Двадцать первый век: производство энергии, уровень жизни, экология, проблемы. Геофизический журнал. 2006. Т. 28, № 3. С. 7–18.
2. Вишневський І., Давидовський В., Трофименко А. Екологічно чиста атомна енергетика: технічний, соціальний, політичний аспекти. Вісник НАН України. 2001. № 9. С. 12–28.
3. Гонтар Т. А. Традиционная и праздничная пища украинцев Полесья в XIX – XX вв. Советская этнография. 1986. № 5. С. 10–13.
4. Довгань А. І. Природно-екологічна безпека населення України та її регіонів. Науковий часопис Нац. пед. університету

ім. М. П. Драгоманова. Сер. 04. Географія та сучасність. 2003. Вип. 9. С. 114–123.

5. Київське Полісся: Етнолінгвістичне дослідження / Березанська С. С., Гаврилюк Н. К., Дяченко В. Д. та ін. Відп. ред. І. М. Железняк; АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1989. 268 с.

6. Костриця М. Ю., Костриця Н. С. Природа і матеріальна культура Житомирщини / Житомир : МАК, 1999. – С. 57-62.

7. Мінеральні ресурси України і світу : щорічник. Київ : ГЕОІНФОРМ України, 2003. 467 с.

8. Нестерчук І. К. Геоекологічний аналіз: концептуальні підходи, сталий розвиток : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2011. 312 с.

9. Состояние проблемы захоронения РАО в Украине и геологические аспекты их изоляции / Соботович Э. В., Шестопалов В. М., Белевцев Р. Я., Яковлев Б. Г. Проблемы Чернобыльской зоны отчуждения. 1996. Т. 3. С. 5–16.

10. Соботович Е. Де і як ховати радіоактивні відходи. Вісник НАН України. 1998. № 3/4. С. 1–5.

11. Термодинамика газового обмена в окружающей среде / Белевцев Р. Я., Бойченко С. Г., Спивак С. Д. и др. Киев : Наук. думка, 2007. 247 с.

12. Физико-географическое районирование украинской ССРС / под ред. В. П. Попова, А. М. Маринича, А. И. Ланько. Киев, 1968. 684 с.

13. Чорнобильська катастрофа / гол. ред. В. Г. Бар'яхтар. Київ : Наук. думка, 1996. 575 с.

14. Чорнобильська катастрофа — 20 років : участь Інституту геохімії навколишнього середовища в подоланні наслідків / гол. ред. Е. В. Соботович. Київ : Салютіс, 2006. 404 с.

И. Нестерчук

ГАСТРОНОМИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ КАК ФАСИЛИТАТОР ИЗМЕНЕНИЙ ДЛЯ ФИЗИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКОЙ ОБЛАСТИ КИЕВСКОЕ ПОЛЕСЬЕ

Проанализирована трансформация, которая происходит в индустрии украинского туризма, в частности роли гастрономического туризма как активного участника социокультурных, экономических и политических процессов в

настоящее время. Особенно остро это ощущается в тех странах, экономика которых находится в прямой зависимости от его развития. Поэтому, важным является рассмотрение процессов трансформации в развитии туристской деятельности в физико-географической области Киевского Полесья, которая имеет колоссальные туристские ресурсы и возможности. В развитии внутреннего и въездного туризма особое внимание уделяется гастрономическому туризму отдельного региона.

Для роста внутреннего туризма важно, что желание отдыхать за пределами места жительства и путешествовать у населения не исчезло, а фактор «отложенного» спроса способствует перераспределению потоков туристов, которые раньше выезжали за границу. Целью региональных туроператоров есть перехватить поток международных и украинских туристов и направить в свой регион. Необходимо создавать совершенно новые виды туризма, и на их основе формировать новые турмаршруты. Этому способствует транзитное положение физико-географической области Киевского Полесья, которая находится на пересечении потоков внутренних туристов. Делается вывод о том, что стратегия развития гастрономического туризма должна определяться инициативами по укреплению традиционных связей и отношений туристско-рекреационной сферы с сельским хозяйством и этнокультурной составляющей территории, а также адаптацией отрасли гостеприимства этого северного региона Украины с потребностями и преимуществами, которые возникли впервые, характеризующие туристский спрос в масштабе страны и мира в целом.

Ключевые слова: гастрономический туризм, физико-географическая область Киевского Полесья, физико-географические районы, туристский спрос.

I. Nesterchuk

GASTRONOMIC TOURISM AS A PHASILITATOR OF CHANGES FOR THE PHYSICAL-GEOGRAPHICAL REGION OF THE KYIV POLISSYA

The transformation that takes place in the Ukrainian tourism industry, in particular the role of gastronomic tourism as an active participant of socio-cultural, economic and political processes in the present is analyzed. This is particularly acute in those countries whose economies are directly dependent on its development. Therefore,

it is important to consider the processes of transformation in the development of tourism in the physical-geographical region of the Kyiv Polissya, which has tremendous tourist resources and opportunities. In the development of domestic and inbound tourism, particular attention is paid to gastronomic tourism of a separate region.

For the growth of domestic tourism, it is important that the desire to rest outside the place of permanent residence and travel in the population did not disappear, and the factor of «delayed» demand contributes to the redistribution of flows of tourists who had previously traveled abroad. The purpose of the regional tour operators is to intercept the flow of international and Ukrainian tourists and send them to their region. It is necessary to create completely new types of tourism, and on their basis to form new tour routes. This is facilitated by the transit situation of the physical-geographical region of the Kyiv Polissya, which is at the intersection of flows of domestic tourists. It is concluded that the strategy of development of gastronomic tourism should be determined by initiatives to strengthen traditional ties and relations of the tourist and recreational sphere with agriculture and ethno-cultural component of the territory, as well as adaptation of the hospitality industry of this northern region of Ukraine to the needs and preferences that have arisen for the first time, which characterizes the tourist demand on a scale of the country and the world at large.

Key words: gastronomic tourism, physical-geographical region of the Kyiv Polissya, physical-geographical districts, tourist demand.

Надійшла до редакції 28 жовтня 2018 р.

ЗЕЛЕНІ ПУБЛІЧНІ ПРОСТОРИ КИЄВА: ПРОСТОРОВО-ЧАСОВА ДИНАМІКА

У статті представлено аналіз підходів до визначення поняття «публічний простір». Однією із ключових тез, яку висловлюють дослідники є «затухання публічного життя». Це призводить до подальшої «втрати публічного простору». Найбільш вразливими до «втрати» є зелені публічні простори. З одного боку, це приваблива територія для забудови. З іншого боку, жителі міста надають перевагу замиському житлу. Зі змінами суспільних запитів відбуваються трансформації публічних просторів. Проаналізовано просторово-часову динаміку зелених публічних просторів Києва. За результатами аналізу виявлено ряд трансформаційних процесів. Окреслено подальші напрями досліджень.

Ключові слова: публічний простір, зелені публічні простори, просторова-часова динаміка, трансформації, парк, сквер, бульвар.

Вступ. Публічні простори міста – локуси, які дозволяють емпірично дослідити трансформацію системи взаємовідносин спільнота – простір. Трансформації публічних просторів відображають відношення соціуму до простору. Сформований публічний простір у свою чергу впливатиме на формування нових поколінь соціуму.

Постановка проблеми. Дослідження трансформацій публічних просторів міста дозволяє визначити зміни у моделях поведінки людей, їхні запити щодо міського середовища. Результати дослідження мають не лише теоретичне значення, а й прикладне. Сучасні концепції просторового планування базуються на принципах сталого розвитку та принципу людиноцентричності. Міська політика щодо формування міського середовища, крім нормативно-правових приписів, також повинна базуватись на запитах соціуму. Це можливо забезпечити через інтегроване просторове планування.

Метою статті є огляд сучасного дискурсу щодо дослідження публічних просторів міст та представлення результатів дослідження зелених публічних просторів Києва.

Аналіз останніх публікацій на цю тему. Публічні простори є об'єктом дослідження урбаністів (З.Ніл, Е.Орум, Дж.Джакобс, В.Вайт, Я.Гейл), географів (Л.МакДоуел, Дж.Роуз, Л.Стеелі, Р.Фінчер, С.Марстон, Д.Мітчелла, К.Мезенцев, М.Мезенцева), соціологів (М.Домош, С.Рудік, Дж.Госса, Л. Лііс). З.Ніл (Zachary Neal), систематизувавши бачення різних авторів сутності поняття «публічний простір», ознак публічності та ключових проблем, у статті «У пошуках спільного: три підходи до публічного простору» («Seeking common ground: three perspectives on public space») [23] виділив *три підходи до дослідження публічних просторів: економіко-правовий, соціально-просторовий та політичний*. Урбаніст В. Вайт (William H. Whyte) [26], засновник американської організації «Project for Public Spaces», намагався емпірично довести зв'язки між формою і функцією на прикладі міських площ, а потім і інших видів відкритих публічних просторів міст. Р. Сеннетт (Richard Sennett) у книзі «Падіння публічної людини» («The fall of public man») [24] зауважує, що сучасне суспільство перетворило окремі вулиці та площі міст на місця транзиту, замінивши такий публічний простір на «приміське житло» («suburban living rooms»). Це, як правило, породжує наступну проблему: чим менше людей використовують публічні простори, тим менше стимулів у муніципальної влади створювати нові та підтримувати існуючі. А втрата публічних просторів є однією із причин «затухання публічного життя» («a decline in public life») та комунікабельності в суспільстві [25]. Трансформації публічних просторів Києва, зокрема передумови, прояв та їх специфіка представлено у працях К.Мезенцева, Н.Мезенцевої [8; 9; 10; 20].

Виклад результатів дослідження. З. Ніл систематизував бачення різних авторів сутності поняття «публічний простір», ознак публічності та ключових проблем і виділив три підходи до дослідження публічних просторів: економіко-правовий, соціально-просторовий та політичний [23]. Кожен із зазначених З. Нілом підходів дає можливість висвітлити ту чи іншу сторону публічного простору. *Економіко-правовий підхід* ставить два питання: що таке публічний простір і хто за нього платить. Таке трактування

передбачає дослідження питання правового статусу публічного простору та його фінансового значення для соціально-економічного розвитку міста, підвищення рівня життя його мешканців. *Соціально-просторовий підхід* основну увагу концентрує на питаннях дизайну та використання публічних просторів міст. Ключовими напрямками досліджень в межах підходу є: оптимальне проектування і планування публічних просторів; дослідження на рівні міських вулиць як найбільш публічних та найчастіше використовуваних публічних просторів у повсякденному житті міста; дослідження еволюції публічних просторів; вивчення соціальних функцій публічних просторів як викликів, які необхідно подолати за рахунок поліпшення дизайну публічного простору. *Політичний підхід* фокусується на визначенні ролі публічних просторів в демократичному суспільстві. Ключовими темами досліджень в рамках даного підходу є визначення публічного простору як засобу долучення до політичного процесу, поведінка в публічному просторі міста та її контроль [10, 21]. З. Ніл та Е. Орум визначають *публічні простори*, як всі області, які відкриті та доступні для всіх членів суспільства, хоча і не обов'язково на практиці [23].

Публічні простори виконують ряд важливих функцій. Головними з них є: комунікаційна (публічні простори є місцем для зустрічей, спілкування, самовираження, проведення вуличних парадів, спільних святкувань); рекреаційна (публічні простори є місцем для прогулянок, відпочинку, розваг, проведення вуличних вистав); політична (публічні простори є місцем публічних зборів, дебатів, висловлення незгоди, політичних протестів, політичної боротьби, соціальних рухів, з одного боку, та місцем проведення владою демонстрацій, парадів, з іншого); територіальної ідентифікації та самоідентифікації (публічні простори є місцем формування і підтвердження ідентичності); шопінгу (в розумінні одного з видів розваг, проведення дозвілля) [8]. Конкретний публічний простір може виконувати як повний спектр зазначених функцій, так і окремі позиції.

Низка наукових досліджень присвячена переосмисленню функцій міських парків як публічних просторів (С. Лоу, Д. Таплін та С. Шелд) [22]. Так, міські парки традиційно є територією, де мешканці всіх рас і класів можуть одночасно безпечно перебувати, отримуючи задоволення від рекреації. Проте виникають чинники, що обмежують використання парків (висока ціна за вхід, обмеження

публічної діяльності, потреби збереження, відновлення, негостинне ставлення до деяких груп населення тощо).

Парк – самостійний архітектурно-організаційний комплекс площею понад 2 га, який виконує санітарно-гігієнічні функції та призначений для короткочасного відпочинку населення [1].

За даними КП «Київзеленбуд» у Києві у 2018 році було 127 парків загальною площею 4680 га, у тому числі такі спеціалізовані парки як: Ботанічний сад ім. акад. О.В. Фоміна, Дендрологічний парк «Юннатський», Національний ботанічний сад ім. М.М.Гришка НАН України, Київський зоологічний парк, Музей народної архітектури і побуту, Національний комплекс «Експоцентр України». Крім того, у місті налічується 24 спортивних парків (рис. 1) [1].

Просторово-часова динаміка розвитку мережі зелених просторів Києва відповідає етапам територіального розвитку міста. Традицію паркового будівництва започаткував митрополит Петро Могила, заклавши перший парк у 1631 році на замиському дворі у Голосієвому [6]. Власне будівництво міських парків розпочалось у XVIII столітті на території Печерська. За проектом архітектора В. В. Растреллі у 1740-х роках розпочато створення Царського парку. У 1880-х роках на цьому масиві створено Купецький сад (у радянський період – Піонерський парк, нині – Хрещатий парк). У другій половині XIX ст. мережа парків суттєво збільшується. На дніпровських схилах створюються парки Володимирська гірка (1850-ті роки), Шато-де-Флер (1863 рік), Маріїнський парк (1874). Слід зазначити, що відвідування парків було платним. Першим безоплатним парком стала Володимирська гірка [3].

Як публічний простір парки виконували комунікаційну, рекреаційну, а також культурно-розважальну функції. Так, у парку Шато-де-Флер були розміщені ресторан, танцювальний зал, літній театр, пивний бар.

Парк імені Тараса Шевченка заснований у 1860 році як Університетський сквер, який через деякий час перейменували у Миколаївський сквер, а у 1939 році парк назвали на честь Тараса Шевченка [12]. Парк розташований у центральній частині міста поруч з двома університетами, тому користується популярністю. Крім того, вуличні меблі та інфраструктура у гарному стані та постійно оновлюються. Тут є бювет артезіанської води, дитячий майданчик, перша в столиці велосипедна парковка, а також

**Перелік територій та об'єктів природно-
заповідного фонду України
загальнодержавного та місцевого
значення у межах міста Кисва**

Території та об'єкти загальнодержавного значення:

1. Національний природний парк Голосіївський
2. Ботанічний заказник загальнодержавного значення "Лісники"
3. Романівське болото
4. Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
5. Ботанічний сад ім. акад. О.В. Фоміна
6. Ботанічний сад НУБП
7. Сирецький дендропарк
8. Київський зоологічний парк

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва:

9. Володимирська гірка
10. Марійський парк
11. Сирецький гай
12. Парк "Нивки" (східна частина)
13. Парк-пам'ятка "Феофанія"
14. Голосіївський парк ім. М. Рильського
15. Голосіївський ліс
16. Святошинський лісопарк
17. Пуца-Водицький лісопарк

***Території та об'єкти місцевого значення
Регіональні ландшафтні парки***

18. Парк "Партизанської слави"
19. Урочище "Лиса гора"
20. Дніпровські острови
21. Голосіївський

Заказники:

22. Березовий гай
23. Біла Діброва
24. Межигірське
25. Дачне
26. Озеро Вербне
27. Лівий берег озера Конча
28. Жуків острів
29. Бобровія
30. Острови Ольжин та Козачий
31. "Пуца-Водця"
32. Річка Любка
33. Муромець-Попуховате
34. "Пляхова"
35. "Межигірсько-Пуца-Водицький"
36. Рибне
37. Юнатський дендропарк

**Парки-пам'ятки садово-
паркового мистецтва:**

38. Аскольдова могила
39. Кирилівський гай
40. Парк "Кинь-Грусть" (по вул. Кобзарській)
41. Парк КП
42. Хреціатий
43. Парк "Нивки" західна частина
44. Парк ім. Пушкіна
45. Міський сад
46. Парк ім. Т.Г.Шевченка

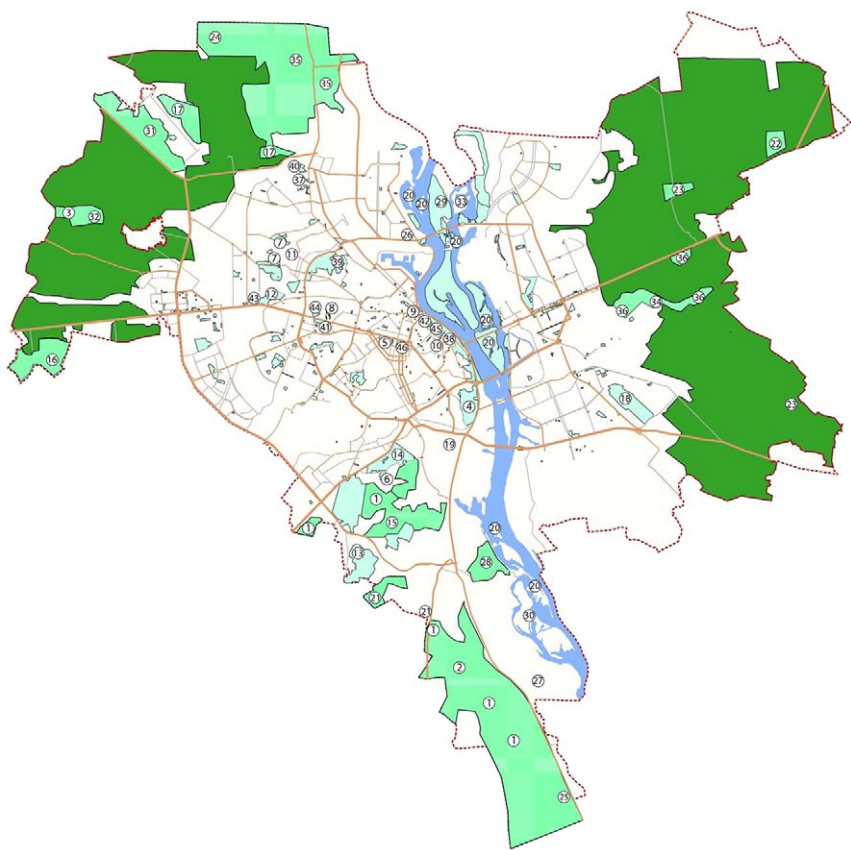

Рис. 1. Просторова мережа зелених публічних просторів Києва

ресторан української кухні «О'Панас». Частина парку з боку вулиці Льва Толстого у теплу пору року впродовж тривалого періоду використовується для гри в настільні ігри. У парку постійно відбуваються різні культурні заходи, грають вуличні музиканти. Також пам'ятник Тарасу Шевченку часто є місцем збору для виявлення громадської думки або ж протестів.

У 1904 році на півночі Києва в лісовому масиві Пушча-Водиця створюються дачно-курортна зона та однойменний парк. До 1917 року в Києві виникли ще декілька парків, зокрема Пушкінський (1900 рік), Політехнічний (1903 рік), Зоологічний (1908 рік). Цікавим прикладом облаштування зелених публічних

просторів є Пушкінський парк. За проектом на його території розміщувались дитячі майданчики, майданчики для занять спортом, споруджені павільйони, буфет, кондитерська, альтанки, фонтани, будинок адміністрації, виконаний колодязь [3].

У період з 1917 по 1934 роки (рік відновлення столичного статусу Києва) будівництво нових парків не відбувалось. У цей період створено Національний ботанічний сад імені Миколи Гришка НАН України (1936 рік), впорядковано паркову зону вздовж дніпровських схилів [3].

У повоєнний період створюються парковий комплекс Дніпровський (1945 рік), парки культури і відпочинку Ленінського комсомолу (1955 рік; нині – частина парку «Нивки»), Голосіївський імені М. Рильського (1957 рік), Вічної Слави (1957 рік), імені М. Фрунзе (1959 рік; нині – Куренівський парк), імені ХХІІ з'їзду КПРС (1962 рік; нині – частина парку «Нивки»), Грушки (1971 рік; нині – парк «Орлятко») та інші. У цей період також відкривають тематичні парки: Перемога (1965 рік), Партизанської Слави (1970 рік) [3].

Парковий комплекс Дніпровський закладений у 1945 році. Центральна його частина знаходиться на Трухановому острові, включає також Венеціанський острів, Долобецький острів, урочища Чорторий та Муромець. До комплексу входять Гідропарк та парк «Муромець» (колишня назва парк Дружби Народів). Сполучення з містом здійснюється через Парковий міст, Московський міст, міст Метро. Гідропарк створено у 1965-1968 роках як водно-розважальний комплекс із численними пляжами, водними атракціонами, човновими станціями. Острови з'єднані між собою Венеціанським мостом, з лівим берегом – Русанівським мостом, з правим берегом – мостом метро. На території розташована велика кількість пляжів (включаючи дитячий пляж, пляж для інвалідів, нудистський пляж) та розважальних закладів, закладів ресторанного господарства, послуги прокату човнів, катамаранів. Також відвідувачі мають можливість грати у настільний та класичний теніс, пейнтбол, футбол, волейбол, водні атракціони. У 1970-ті роки польським гімнастом Касміром Ягельським та професором математики Юрієм Куком тут засновано культовий спортмайданчик «Качалка» [6]. Також на території парку розташований парк «Київ у мініатюрі», відкритий у 2006 році. Розташування паркового комплексу на дніпровських островах є фактором популярності серед

мешканців та гостей столиці. Це зумовлює постійний розвиток даної зони.

Парк «Нивки» розташований у Західній планувальній зоні, тобто поза центральною частиною міста. У XIX столітті на території парку розташовувались володіння київського генерал-губернатора Іларіона Васильчикова. За радянських часів будівлі використовувались як партійні дачі. У 1962 році територія була надана у міську власність. У парку збудована концертна зала «Юність», у 1970-х роках відкрили «Зелений театр», які нині не функціонують. Також тут було встановлено пам'ятники партійному діячу Д.С.Коротченко та комсомольцям (обидва пам'ятники зруйновані у 2015 році) [14]. Через парк можна вийти до міської станції електрички «Рубежівська». У теплу пору року відвідувачі можуть скористатись атракціонами, прогулянками на катамаранах, літніми кафе. Стверджувати про деградацію цього парку підстав немає, але можна відмітити певне затухання простору.

Голосіївський парк відпочинку та культури імені М. Т.Рильського – один з найбільших парків культури та відпочинку в Києва закладено 1957 року [2]. На території парку є спортивний комплекс, зелений театр, дитячі майданчики, заклади харчування, бювети з артезіанською водою, мотузковий парк, картинги, кінотеатр під відкритим небом, човнова станція, екстремальна велотраса, прокат велосипедів. Також розташовуються пам'ятники М. Т. Рильському, воїнам-афганцям, захисникам Києва. До сьогодні не збереглась традиція танцювальних вечорів, які відбувались у зеленому театрі. Натомість у парку функціонує готель-ресторан, кілька ресторанів та пабів. Також діє декілька дитячих атракціонів. Сьогодні у Голосіївському парку багато охочих відпочити, сім'ї тут часто влаштовують пікніки, а для мандрівників – це приклад унікального природного парку в його первозданності, популярне місце для велопогулянок.

Куренівський парк збудований після Куренівської трагедії 1961 року. Раніше на цій території були залізнична станція Куренівка та залізничні майстерні. Візитівкою парку є фонтан з вечірнім підсвіченням. В кінці 1980-х у парку працювали містечко атракціонів, зал дитячих ігрових автоматів, дитяча хореографічна студія, секція з настільного тенісу, літня естрада. Ця інфраструктура не збереглася [7]. З об'єктів відпочинку для відвідувачів є дитячі майданчики та дитяче автостітечко. На місці

колишнього танцювального павільйону збудовано концертний хол «Freedom». Для цього парку характерне певне затухання порівняно з попереднім періодом його функціонуванням.

Парк «Перемога» розташований на лівому березі біля станції метро «Дарницька». Парк був перепланований у 2008 році. Візитівкою парку є найстаріше у місті колесо огляду. Основна тематика парку відтворена в скульптурах: «Мати проводить сина на війну», «Матері-вдові» та фонтанах: переливний фонтан «Пам'ять» та круглий «Материнські сльози».

У 1958 році створюються Виставка досягнень народного господарства (нині – Національний комплекс «Експоцентр України») (ВДНГ). Основна функція ВДНГ – виставкова діяльність, яка є інструментом розвитку підприємництва, налагодження міжнародного співробітництва. Одночасно ВДНГ є центром дозвілля національного рівня. Тут відбуваються музичні фестивалі, святкові фестивалі, різні тематичні культурні події. Стаціонарно діють мотузковий парк «Sky Park», парк гойдалок «Kacheli», Басейн «Пірс 39», галерея «Nrick Art 3D Gallery», театральна майстерня «Театр Маріонеток», серичний кінотеатр «Teleport360», Сад гамаків, пейнтбол, велопрокат, ресторани, кафе, контактний зоопарк, зони BBQ, оранжерея. Також на території ВДНГ діють декілька освітньо-просвітницьких ініціатив таких, як науково-розважальний центр «Країна Роботів», ферма комах «Планета метеликів», дитячий smart-майданчик «Лемурашник», виставка стародавностей, зоопарк під мікроскопом; крім того, спортивні об'єкти: картинг центр, льодова арена, кінний клуб, футбольне поле, трек радіокерованих автомоделей [17]. Оскільки ВДНГ – суб'єкт економічної діяльності, то в запропонованій концепції розвитку пропонується істотно посилити виставковий та діловий кластер, освітній та інноваційний кластер, але із збереженням відкритих просторів, рекреаційної функції та лісопаркової зони. Слід зазначити, що у радянський період вхід до комплексу був платним. На початку 90-х років у зв'язку з економічним спадом, скороченням виставкової діяльності комплекс використовувався переважно як парк для прогулянок, плату за користування було відмінено. Саме у цей період створились умови для посилення функції публічності – відкритого простору для всіх. І у новій концепції розвитку, яка покликана збільшити рентабельність об'єкта, врахована популярність комплексу як відкритого публічного простору.

Ідея створення Музею народної архітектури та побуту під відкритим небом (1969 рік) належить П.Т. Троньку [16]. За його концепцією в музеї планувалось створення окремих експозицій, які б представляли особливості архітектури кожного регіону. Функціональне зонування передбачало облаштування експозиційної (етнографічні пам'ятки та пам'ятки традиційної народної архітектури), адміністративно-наукової (адміністративний та науковий корпус, виставкові павільйони, ресторан, співоче поле, Науково-дослідний інститут етнографічного музезнавства НАНУ), виробничо-господарська зони. Нині на території музею впродовж року проводять понад двадцять свят.

Співоче поле входить до Печерського ландшафтного парку між Кисво-Печерською лаврою та Національним музеєм історії України Другої світової війни. Це паркова зона, де проводяться концерти, фестивалі, виставки. Щорічно у цьому парку проходить виставка квітів та інші фестивалі. Основною атракцією для відвідувачів є краєвид на Дніпро та лівий берег.

У 1972 році урочище «Феофанія» оголошено парком-пам'яткою, з 1992 року воно має статус парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення (нині – садово-парковий комплекс НАНУ «Феофанія»). Головною метою створення парку є збереження та використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях найбільш визначних зразків паркового будівництва. На території парку функціонує Свято-Пантелеймонівський собор. Опікується цією територією державна установа Інститут еволюційної екології НАН України [15]. До 2004 року парк-пам'ятка виконував лише охоронні та обмежено рекреаційні функції. Після завершення реконструкції у 2010 році парк став популярним місцем відпочинку. Крім того, проводяться екскурсії, які також мають на меті екологічне виховання. У теплу пору року для відвідувачів діють фуд корти, на постійній основі – ресторан.

Наприкінці XX століття почали формуватися принципово нові ландшафтно-рекреаційні території. Головною їх особливістю є те, що об'єднуються в єдине ціле різноманітні за призначенням об'єкти: житлові будинки, навчальні, розважальні, спортивні, торговельні, бізнесові й адміністративні центри. Прикладом може слугувати відкритий у 2017 році парк «Наталка». Парк облаштований на території однойменного урочища вздовж

Оболонської набережної. Урочище довгий час було закинутим і популярним місцем серед маргінальних соціальних груп. Жителі Оболонського масиву та громадські активісти привернули увагу до цієї території. У 2015 році місцеві активісти об'єднались у ГО «Парк Наталка» для повернення парку до комунальної власності і його подальшої реконструкції [13]. Власними силами мешканці Оболоні прибрали парк та облаштували його з допомогою друзів та спонсорів. Громада напрацьовувала концепцію парку у співпраці із міською владою. У парку передбачені пішохідні доріжки із велосипедною розміткою, дитячий та спортивний майданчики, футбольне міні-поле, видові альтанки вздовж алеї біля Дніпра, тематичні квітники, зручні садові дерев'яні лави, декоративні урни із попільничками, паркувальні системи для велосипедів. Літом тут діє кінотеатр «Park Cinema Kyiv».

За результатами дослідження також виявлено, що частина зелених просторів має платне використання, що обмежує їх доступність. Передусім це ботанічні парки, ландшафтні парки, які мають наукове призначення та перебувають у розпорядженні відповідних установ (парк «Феофанія», Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України, Київський зоологічний парк, Національний музей архітектури і побуту України). Слід виокремити Ботанічний сад НУБіП та Ботанічний сад імені академіка О. В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка, дендрологічний парк «Юннатський», які не зважаючи на відомче підпорядкування зелених просторів, мають безкоштовний вхід. Що стосується спортивних парків, то маємо аналогічну ситуацію: користування деякими парками є платним (наприклад, НСК «Олімпійський», стадіон «Динамо» ім. Валерія Лобановського), або для окремих соціальних груп (учасників спортивних секцій), а іншими – безоплатним (наприклад, Льодовий стадіон, велотрек «Авангард»).

Сквер – упорядкована й озеленена ділянка площею від 0,02 га до 2,0 га, яка є елементом архітектурно-художнього оформлення населених місць призначена для короточасного відпочинку населення. Створення скверів у складі мережі озелених територій є необхідною умовою її безперервності і взаємозв'язку парків центральної частини міста з приміськими лісами. У Києві у 2012 році налічувалося 367 скверів загальною площею 279,4 га [1].

Золотоворітський сквер закладений у другій половині

ХІХ століття, чавунний фонтан у формі вази для фруктів встановлено у 1899 році. Після Другої світової війни цей сквер став місцем для гри в шахи та шашки. Ця традиція існувала до 1962 року. У зв'язку із відкриттям посольств у суміжних будівлях збори міських шахістів та шашкістів було перенесено у парк імені Тараса Шевченка. Однією з головних визначних пам'яток скверу є пам'ятник Ярославу Мудрому (1982 рік). Не менш відомим є пам'ятник коту (1998 рік). У центрі парку працює невелике кафе «Фонтан». Сквер відвідує багато туристів, тут часто виступають вуличні музиканти [4].

Біля станції метро «Лівобережна» по вулиці Сверстюка розташований сквер. Його оформлення є типовим для скверів житлових масивів, які будувались у 1980-х роках та призначені для відпочинку жителів навколишніх будинків. Тут розташовані типовий дитячий майданчик, лавки, бювет, поле для міні-футболу. Відмінність від типових скверів у житлових мікрорайонах визначає розташування скверу по траєкторії руху жителів до метро. Це зумовило розміщення в ньому значної кількості кіосків.

Сквер імені Гейдара Алієва відкритий у 2013 році біля посольства Азербайджану [19]. Сквер збудований у вигляді декількох ярусів, які утворюють водоспад по вертикальній мозаїці. Ця мозаїка – єдина точна копія ковра Шейх Сафі в натуральну величину. На клумбі висаджені квіти, які відтворюють карту Азербайджану. Цей сквер огорожений забором та має охорону. Відвідати його можна щодня з 8 години ранку до півночі.

У 2015 році за ініціативою жителів будинку по вулиці Михайлівській відкрито сквер Небесної Сотні [11]. Раніше ця територія була відведена для будівництва, що спричинило довгу судову тяганину щодо її подальшого використання. На стіні будинку в сквері зроблений мурал загиблого під час Революції Гідності Сергія Нігояна. Але решта наповнення скверу не має прив'язки до цих подій. Не зважаючи на розташування у межах історико-архітектурного заповідника «Стародавній Київ», у сквері відсутні монументи пов'язані з історичними подіями. Облаштування та події, які організовують жителі, швидше нагадують німецькі nachbarschaft garten. На території скверу облаштовано «хіпстерський» дитячий майданчик. Це перший в Києві дитячий простір, де опитували дітей, що вони хочуть. А вже з їхніх ідей художники Тарас Ковач та Анна Сорокова робили ескіз. Також облаштовано громадський

город. Завдяки скверу люди стали виходити з квартир і більше часу проводити разом: танцювати та слухати музику на «СКВЕРних вечірках», дивитися фестивальне кіно під час «Кіноскверу», проводити благодійні ярмарки. Зрештою активність локальної спільноти змогли зберегти цю територію від забудови. Крім того, унікальність цього скверу полягає в тому, що у центральній частині міста, яка має високу туристичну атракцію, сквер орієнтований на жителів будинку та задоволення їхніх потреб.

У 2017 році у Дарницькому районі відкрили перший сквер для урочистих церемоній [18]. Звичайно у цьому сквері можна просто відпочити, але його облаштування та вуличні меблі перш за все пристосовані для проведення урочистостей. Виїзна церемонія у цьому сквері є платною.

Бульвари – озеленена територія вздовж проспекту, транспортної магістралі або набережної з алеями і доріжками для пішохідного руху і короткочасного відпочинку. Станом на 2011 рік у Києві нараховується 77 бульварів загальною площею 156,6 га. Більша площа бульварів характерна для районів забудови другої половини ХХ століття – Дарницького, Дніпровського, Оболонського [1].

Бульвар Тараса Шевченка виник у зв'язку із будівництвом Київського університету св. Володимира у 1834 року. Спочатку бульвар був засаджений липами та каштанами, пізніше їх замінили тополями [5]. Головною прикрасою бульвару є Собор святого Володимира. Проїжджа частина розділена пішохідною алеєю з лавками. Оскільки бульвар сьогодні одна із основних транспортних мереж міста з інтенсивним трафіком, алея тополь не користується великою популярністю як місце відпочинку. Нею користуються як одним із варіантів сполучень, хоча пішохідний рух по бічних тротуарах бульвару інтенсивніший.

Бульвар Верховної Ради у Дніпровському районі виник у 1940-і роки у зв'язку з післявоєнною відбудовою мікрорайону «Соцмістечко» [6]. За проектом на ньому передбачалося зводити нові адміністративні споруди уряду УРСР. Цим зумовлена його відмінність від інших. Нині проїжджі смуги розділені зеленими насадженнями, у яких не облаштовано зони відпочинку (відсутня пішохідна зона та вуличні меблі).

До системи зелених просторів міста Києва належать *міські ліси*, які відносяться до державного лісового фонду України, *лісопарки*. У межах міста ліси й інші лісовкриті площі займають 33,2 тис.

га або 39,7 % від загальної площі міста. Переважна більшість лісових площ входить до складу трьох лісопаркових господарств – Дарницького, Святошинського та «Конча-Заспівського» [1].

На початку 2000-х років у зв'язку з інтенсифікацією будівництва та дефіцитом вільних територій придатних для житлового будівництва з мінімальними затратами зелені простори опинилися під загрозою. Для врегулювання цієї ситуації у 2005 році було затверджено Концепцію розвитку зелених насаджень, зважаючи, що рішеннями проекту Генерального плану м. Києва до 2025 року передбачена забудова 134 ділянок зелених просторів різної площі. Приріст озелених територій загального користування згідно з проектом Генеральним планом м. Києва до 2025 року складе 689,3 га, з яких 566,4 га – парки (40 нових об'єктів і розширення 6 існуючих), 72,6 га – сквери (58 об'єктів), 50,2 га – бульвари та проспекти (14 об'єктів) [3]. Слід зауважити, що найдинамічніше зростає кількість скверів, оскільки рішення Київської міської ради є інструментом захисту зелених просторів від забудови, або засилля мафів (кіосків).

Висновки і перспективи дослідження. Для зелених просторів Києва характерні такі сучасні напрями трансформації:

- «б'ютифікація» – оформлення клумб, встановлення скульптур, вечірнє підсвічення, оновлення вуличних меблів, оформлення тематичних зон;

- комерціалізація – діяльність кафе, ресторанів, кінотеатрів, спортивної інфраструктури, інших об'єктів, які надають платні культурно-розважальні послуги;

- доместикація – модель поведінки відвідувачів у публічному просторі ідентична до певних елементів поведінки у приватному просторі. Наприклад, атмосфера перегляду кіно у кінотеатрах під відкритим небом подібна до домашнього перегляду: люди сидять із близькими людьми на пуфах з пледами, беруть їжу, домашніх улюбленців;

- «європеїзація» – тенденція відтворення практик оформлення публічних просторів за прикладом європейських міст;

- «ідеологізація» – у радянський період закладена традиція ідеологізації публічних просторів через назви парків, встановлення монументів. З початком декомунізації у 2015 році перейменування також містить ідеологічний контекст (наприклад, перейменування парку імені генерала Ватутіна в честь Романа Шухевича);

- сакралізація – відновлення зруйнованих у радянський період церков на території існуючих скверів, або нове будівництво;

- орієнтованість на потенційного споживача – відмінність у планувальній організації, функціональному наповненні залежно від розташування у планувальній структурі міста.

Подальші дослідження полягають у моніторингу мережі зелених просторів та їх просторової моделі відносно планувальної структури міста. Інтенсивна зміна планувальної структури спричинятиме подальші зміни мережі, наповнення публічних просторів. Для постсоціалістичного Києва у період декомунізації характерним є реструктуризація або руйнування ідеологічної складової у парках, закладеної у радянський період.

Рецензент – кандидат географічних наук, доцент

Н. І. Мезенцева

Література:

1. Генеральний план м.Києва. Основні положення [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0BxbGB0Ndb1j6TTRuS3RMQjFINTA/view>.

2. Голосіївський парк культури і відпочинку ім. М. Т. Рильського [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://golos.kievzelenbud.com/place/park/park-kultury-i-vidpochynku-im-ryl'skogo/>.

3. Зеленюк Г. О. До історії створення мережі парків м. Київ // Вісник Харківської державної академії культури, 2013. Вип. 41.

4. Золотоворітський сквер у Києві [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://kievtown.net/ukr/sights/zolotovorotskiy_p_garden.html.

5. История возникновения бульвара Тараса Шевченко в Киеве [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://kievvlst.com.ua/mega/istorija_vozniknovenija_bulvara_tarasa_shevchenko_v_kieve38605.

6. Киев: Энциклопедический справочник / Под ред. А.В.Кудрицкого. 2-е изд. К.: Главная редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1985. 759 с.

7. Курневский парк [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.interesniy.kiev.ua/ua/place/kurenevskiy-park/>.

8. Мезенцев К. В., Мезенцева Н. І. Публічні простори Києва: забезпеченість населення та сучасна трансформація // Часопис соціально-економічної географії: наук. зб. Харків, 2011. Вип. 11 (2). С.39-47.

9. Мезенцев К. В., Мезенцева Н. І. Сучасні трансформації публічних просторів Києва: передумови, прояв та специфіка // Часопис соціально-економічної географії. Харків, 2017. Вип. 22(1). С. 39-46.

10. Мезенцева Н., Пальчук М. Публічні простори міст: осмислення через призму зарубіжного дискурсу // Економічна та соціальна географія. Київ. 2016. Вип. 6(76). С. 19-26.

11. Наш досвід створення Скверу Небесної Сотні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://misto-sad.com.ua/projects/heavenly100garden>.

12. Парк імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://shev.kievzelenbud.com/place/park/park-imeni-tarasa-shevchenka/>.

13. Парк на березі Дніпра: як зміниться урочище Наталка найближчим часом? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://hmarochos.kiev.ua/2017/10/25/park-na-berezi-dnipro-yak-zminitsya-urochishhe-natalka-nayblizhchim-chasom/>.

14. Парк «Нивки». Фотопрогулянка [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://periscope.com.ua/v-kadre/park-nivki-fotoprogulka>.

15. Парк «Феофанія» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://feofaniya.kiev.ua/>.

16. Пирогово. Музей под открытым небом [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pirogovo.org.ua/main.html>.

17. ПроВДНГ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://vdng.ua/ua>.

18. Сквер для шлюбних церемоній відкрили у Києві [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://24tv.ua/skver_dlya_shlyubnih_tseremoniy_vidkrili_u_kiyevi_n819693.

19. Сквер Гейдара Алиева [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://the-city.kiev.ua/ru/article/skver-geydara-alieva-kover-vodopad-i-vostochnye-rasteniya-103>.

20. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін. Монографія. За ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. К.: Фенікс, 2017. 438 с.

21. Common ground? Readings and Reflections on Public Space [Editors: Z. Neal, A. Orum]. New York: Routledge, 2009, 240 p.

22. Low S., Taplin D., Scheld S. Rethinking Urban Parks: Public Space and Cultural Diversity. Austin: University of Texas Press, 2005.

240 p.

23. Neal Z. Seeking common ground: three perspectives on public space. *Urban Design and Planning*. 2010, pp. 1-8, 59-66

24. Sennett R. The fall of public man. London : Penguin Books, 2002, 373 p.

25. The Changing Publicness of Urban Spaces [Electronic resource]. Conference Paper, 2013. Mode of access : https://www.researchgate.net/profile/Miguel_Lopes11/publication.

26. Whyte H. William The Social Life of Small Urban Spaces. New York : Project for Public Space, 2001, 129 p.

Пальчук М. В.

ЗЕЛЕНЫЕ ПУБЛИЧНЫЕ ПРОСТРАНСТВА КИЕВА: ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННАЯ ДИНАМИКА

В статье представлены результаты анализа зарубежной литературы, в частности подходы к определению понятия «публичное пространство». Одним из ключевых тезисов, который выражают исследователи является «затухание общественной жизни». Это приводит к дальнейшей «потери публичного пространства». Наиболее уязвимыми к «потере» являются зеленые публичные пространства. С одной стороны, это привлекательная территория для застройки. С другой стороны, жители города все больше предпочитают вместо них загородное жилье. С изменениями общественных запросов происходят трансформации публичных пространств. Проанализирована пространственно-временная динамика зеленых публичных пространств Киева. По результатам анализа представлено ряд трансформационных процессов. Определены дальнейшие направления исследований.

Ключевые слова: публичное пространство, зеленые публичные пространства, пространственно-временная динамика, трансформации, парк, сквер, бульвар.

Palchuk M.

GREEN PUBLIC SPACES OF KYIV: SPACE AND TEMPORAL DYNAMICS

The article presents the results of the analysis of foreign literature, in particular, approaches to the definition of the concept of «public space». One of the key points that researchers express is the «decline of public space». This leads to further «loss of public space». The most

vulnerable spaces to «loss» are green public spaces. On the one hand, it is an attractive areas for a new construction. On the other hand, citizens increasingly prefer suburban housing instead green public spaces. Changes in social demands causes transformations of public spaces. The space-time dynamics of green public spaces in Kiev are analyzed. According to the results of the analysis, transformation processes are presented. Further research directions are identified.

Key words: public space, green public spaces, space-time dynamics, transformations, park, square, boulevard.

Надійшла до редакції 13 жовтня 2018 р.

УДК 911.2

Смирнов І. Г., Хільчевська І. Г.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕОГРАФІЯ РЕСУРСІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОГО ТУРИЗМУ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ (XX-XXI ст.)

Розкрито географію ресурсної бази військового туризму США у XX-XXI ст., зокрема, на прикладі найбільших військових подій цього періоду в історії США, а саме I та II Світових, Корейської та В'єтнамської війн. Надано ілюстративний матеріал найбільш цікавих пам'яток. Виконано регіональний аналіз розміщення відповідних пам'яток за штатами. Окреслено можливості використання американського досвіду в Україні.

Ключові слова: військовий туризм, ресурсна база, США, I та II Світові, Корейська та В'єтнамська війни.

Постановка наукової проблеми. Військовий туризм – туризм на місцях боїв і історичних битв, що притягує усіх зацікавлених, а також ветеранів і родин загиблих воїнів, це відвідання існуючих та історичних військових об'єктів і полігонів, бойових морських кораблів, підводних човнів, катання на військовій техніці, стрільба зі зброї на полігонах і в тирах, участь у військових навчаннях та

маневрах тощо. Військовий туризм, як вид активного відпочинку, набув найбільшої популярності у тих країнах, де збройні сили мають сучасну розвинуту технічну базу і тривалу історію. Так, США характеризуються досконалою сучасною військово-технічною базою, і хоча їхня військова історія не така вже й давня, але вона викликає велику цікавість як у вітчизняних, так і у закордонних туристів. Американці дуже поважно відносяться до усіх важливих подій з історії своєї країни. Вагоме місце у цьому списку займають Війна за Незалежність та Громадянська війна США, I та II Світові війни, Корейська та В'єтнамська компанії та інші військові події.

Літературні джерела та публікації. Тема статті в географічному аспекті знайшла недостатнє відображення в географічній та туристичній літературі. Сучасні різновиди туризму, у т.ч. військовий, розкрито у навчальному посібнику М.Кляпа, Ф.Шандора [1]. Стаття продовжує дослідження регіональних аспектів ресурсної бази військового туризму США, зокрема, розпочатих у попередніх публікаціях автора [2;3;4].

Метою статті є розкриття регіональних особливостей ресурсної бази військового туризму США на прикладі пам'яток ХХ-ХХІ ст., а саме I та II Світових, Корейської та В'єтнамської війн.

Виклад основного матеріалу. Війна за Незалежність означала початок існування США, як незалежної держави, і сьогодні військово-історичні об'єкти, пов'язані з цим періодом, викликають цікавість не лише у американців, особливо молоді, але й у іноземних туристів. Серед таких об'єктів слід відзначити: Монумент Вашингтона, масток «Маунт-Вернон», Музей битви «Йорктаун», Національні військово-історичні (мілітарі) парки «Саратога» та «Гілфорд Кортхаус» тощо. Серед військово-історичних туристичних об'єктів США, пов'язаних з періодом Громадянської війни, можна виокремити: Меморіал Лінкольна, Національний музей Громадянської війни США, Національний монумент «Форт Самтер», Національні мілітарі-парки «Геттісберг», «Шайло» та «Віксберг», музеї битв під Антітамі та Петерсберзі.

Хоча на території США майже не проводилося бойових дій під час I та II Світових війн, але країна створила деякі туристичні пам'ятки на честь цих подій, серед яких: Національні музеї I та II Світових війн, Меморіал II Світової війни, авіаційні музеї, що представляють літаки періоду II Світової війни тощо. Протягом останнього століття на території США не проводилося жодних

бойових дій, проте сама країна брала деяку участь у війнах на світовій арені Новітньої доби. Насамперед, це такі війни як В'єтнамська та Корейська. В країні є військово-історичні туристичні пам'ятки, присвячені цим подіям, а саме: Меморіал ветеранів Корейської та В'єтнамської війн. Отже, США має потужну ресурсну базу для розвитку військово-історичного туризму, незважаючи на те, що їхня історія, як незалежної країни, налічує дещо більше, ніж 200 років.

Україна, як молода незалежна держава, але одночасно країна з давньою історією, також може гордитися своєю військовою історією – так, як і США, а може навіть більше. У нашій країні є потужний та різноманітний потенціал для розвитку військово-історичного туризму, адже на її території відбувалося багато військових подій, важливих для історії Європи, всього світу, і насамперед для самої України. Єдине, чого в нас бракує для потужного розвитку військового туризму – ефективної туристичної політики та відповідної підтримки держави. При цьому відзначимо, що у США існує децентралізована туристична система, тобто кожен штат регулює туристичну діяльність самостійно, але при цьому туризм знаходиться в центрі уваги в кожному штаті. Це відноситься і до військового туризму, ресурсна база для розвитку якого постійно вдосконалюється, розширюється, відновлюється і притягує з кожним роком все більше американських та іноземних туристів, зокрема молоді. І хоча у США військова історія коротка, проте вони активно використовують її для розвитку туризму та військово-патріотичного виховання своєї молоді. Тому військовий туризм у США має велике значення, а військові об'єкти заохочують до відвідування не лише внутрішніх туристів, а й іноземних шляхом різноманітної туристичної пропозиції, пільг, безкоштовного відвідування, потужної рекламно-інформаційної діяльності тощо. Отже, Україні є чого повчитися у США у сфері розвитку військового туризму, його пропаганди та збереженні ресурсної бази. Співпраця наших країн у військовій сфері згідно Євroatлантичного вектору розвитку України, як незалежної європейської держави, повинна бути доповнена відповідною співпрацею та використанням американського досвіду і у розвитку військового туризму.

Дана стаття продовжує характеристику ресурсної бази для розвитку військового туризму у США. У попередній статті з цієї тематики було розглянуто основні ресурсні об'єкти військового

туризму США, що відносяться до періоду XVIII-XIX ст., коли військова історія США характеризувалася такими головними подіями, як Війна за незалежність (1775-1783 рр.) та Громадянська війна (1861-1865 рр.) [2]. У даній статті розглядається ресурсна база військового туризму США XX-XXI ст. Основні військові події цього періоду історії США – це участь у I та II Світових війнах.

I СВІТОВА ВІЙНА — це глобальний геополітичний конфлікт, який набув військового виразу та розвивався головним чином у Європі від 28 липня 1914 р. до 11 листопада 1918 р. Під час цієї війни загинуло понад дев'ять мільйонів вояків та цивільних мешканців. Конфлікт мав істотний вплив на історію XX ст. Сили блоку Антанти на чолі з Французькою республікою, Російською імперією (яка визнала свою поразку перед закінченням війни), Великою Британією і США (з 1917 р.) перемогли держави Четверного союзу (також відомі, як Центральні держави) у складі Австро-Угорської та Німецької імперій, Болгарського царства й Османської імперії. Королівство Італія приєдналася до блоку Антанти у 1915 р. Війна спричинила розпад чотирьох імперій: Австро-Угорської, Німецької, Османської і Російської. Німеччина втратила свої колоніальні території та стала республікою, так як і новостворена Турецька республіка. Також з'явилися такі незалежні країни, як Фінляндія, Польща, Чехословаччина, Естонія, Латвія, Литва та Королівство Сербів, Хорватів і Словенців. На політичній мапі світу в результаті I Світової війни відбулися й інші зміни. США, будучи позаблоковою державою, спочатку визнали свій нейтралітет у I Світовій війні, проте, в силу низки внутрішніх та зовнішніх чинників, 6 квітня 1917 р. США офіційно оголосили про участь у війні на боці держав Антанти. США брали найбільш активну участь у бойових діях на Західному фронті з жовтня 1917 р. до закінчення війни. Незважаючи на початкову політику нейтралітету, США були одним з головних постачальників зброї, амуніції та іншого військового спорядження, а також продовольства та різного пального до Великої Британії та інших держав Антанти. З офіційним оголошенням стану війни Центральним державам, Сполучені Штати мобілізували та скерували до Європи більш, ніж 4 млн військовослужбовців, а втратили – близько 110 тис. осіб. Оскільки, на території США в період I Світової війни не здійснювалося бойових дій, то і військово-туристичних пам'яток, пов'язаних з цією подією в країні відносно небагато. Серед них слід відзначити (табл.1, рис.1):

№	Штат	Місто	Пам'ятка (назва)	
			українською	англійською
I Світова війна (англ. I World War)				
1.	Міссурі	Канзас	1.1. Національний музей і меморіал I Світової війни	National World War I Museum and Memorial
2.	Іллінойс	Вігон	2.1. Музей Першої дивізії	First Division Museum
3.	Вірджія	Арлінгтон	3.1. Могила Невідомого солдата, загиблого у I Світовій війні	Tomb of the Unknown Soldier of the World War I
II Світова війна (англ. II World War)				
4.	Федеральний округ Колумбія	Вашингтон	4.1. Меморіал II Світової війни	The World War II Memorial
5.	Луїзіана	Новий Орлеан	5.1. Національний музей II Світової війни	The National World War II Museum
6.	Нью-Джерсі	Кейп-Мей	6.1. Музей морської авіації «Вайлдвуд»	The Naval Air Station Wildwood Aviation Museum
7.	Вашингтон	Сіетл	7.1. Льотний музей	The Museum of Flight
8.	Каліфорнія	Індепенденс	8.1. Історичний парк «Манзанар»	Manzanar Historic Site
9.	Массачусетс	Фоллз Рівер	9.1. Музей «Бухта броненосців»	The Battleship Core Museum
10.	Коннектикут	Гротон	10.1. Військово-морська база підводних човнів Нью-«Лондон»	The Naval Submarine Base «New London»
Корейська та В'єтнамська війни (англ. Korean and Vietnam Wars)				
11.	Федеральний округ Колумбія	Вашингтон	11.1. Меморіал ветеранів Корейської війни	The Korean War Veterans Memorial
			11.2. Меморіал ветеранів В'єтнаму	The Vietnam Veterans Memorial
Інші об'єкти (англ. Other objects)				
12.	Вірджія	Арлінгтон	12.1. Арлінгтонський національний цвинтар	The Arlington National Cemetery
			12.2. Будівля Міністерства оборони США «Пентагон»	The Pentagon
Авторська розробка за [3]				

Авторська розробка за [3]

1.1. Національний музей і меморіал
I Світової війни

1.2. Музей Першої дивізії

1.3. Могила Невідомого солдата, загиблого у I Світовій війні

Рис. 1. Пам'ятки Першої світової війни (джерело: Інтернет)

1. Національний музей і меморіал I Світової війни (National World War I Museum and Memorial), м. Канзас (штат Міссурі). Незабаром після I Світової війни керівництво міста Канзас утворило Асоціацію «Меморіал Свободи» (The Liberty Memorial Association), з метою створення пам'ятника чоловікам і жінкам, які брали участь у війні. У 1919 р. мешканці міста зібрали понад \$2,5 млн за десять днів. Завдяки цим коштам було споруджено відповідний меморіал. Національний музей I Світової війни був відкритий значно пізніше – у 2006 р., з тих пір його відвідали близько 3 млн осіб, серед яких був і экс-президент США Б. Обама. Сьогодні музей працює як некомерційна організація, присвячена вшануванню тих, хто брав участь у Великій війні. Цей об'єкт військового туризму заохочує різноманітну туристичну аудиторію своїми освітніми програмами та виставками, цікавими історичними артефактами (які збираються та зберігаються за найвищими фаховими музейними стандартами) та реконструкціями подій I Світової війни. Головна

галерея музею пропонує туристам постійну експозицію «Світова війна 1914-1918 рр.». Перед входом до Головної галереї музею споруджено скляний міст над маковим полем, на якому висаджено 9 тисяч маків, при цьому кожна квітка символізує тисячу загиблих, а всі разом – 9 млн жертв I Світової війни. Також музей пропонує різноманітні «онлайн-виставки», а коли виставка уже закінчилася, її переміщують на веб-сайт, тим самим зберігаючи інформацію після закінчення виставки [5].

2.Музей Першої дивізії (*First Division Museum*), м.*Bimон* (штат Іллінойс). Ще з часів Громадянської війни Збройні сили США існували на тимчасових і добровільних засадах, але I Світова війна довела необхідність у регулярній, постійно діючій армії. Перша стрілецька дивізія у Збройних силах США була створена спеціально для бойових дій у Європі, тому вона пишеться з великої літери. Протягом тривалого часу її чисельність коливалася у межах від 10000 до 28000 солдатів. На сьогоднішній день, вона є найстарішим підрозділом Збройних сил США, який продовжує своє існування, починаючи з 9 червня 1917 р. та має свій музей. Головний зал «Музею Першої дивізії» знайомить відвідувачів з її історією, починаючи з періоду Громадянської війни до участі у бойових діях I Світової війни [6].

II СВІТОВА ВІЙНА – наймасштабніша світова війна в історії людства. Почалася 1 вересня 1939 р. і тривала до 2 вересня 1945р. Ця війна значно вплинула на долю людства. В ній брала участь 61 країна (80% населення Землі). Військові дії відбувалися на територіях 40 країн, переважно Європи, було мобілізовано 110

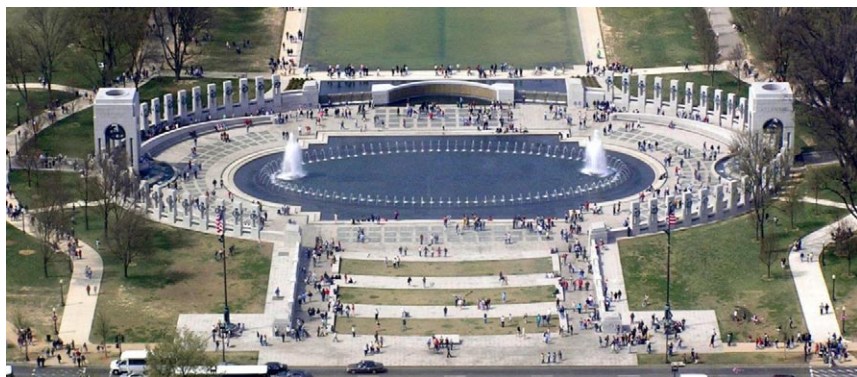

Рис. 2. Меморіал Другої світової війни (джерело: Інтернет)

млн осіб в усьому світі. Загальні людські втрати досягли 50-55 млн, з них загинуло на фронтах 27 млн осіб. Офіційно США вступили в II Світову війну 7 грудня 1941 р. після нападу Японії на американські військові бази в Перл-Харборі (Гавайські острови), Філіппінах, островах Гуам, Уейк і Мідуей. Діяли американські війська на території Франції (головним чином, у Нормандії), Італії, Тунісу, Алжиру, Марокко, Німеччини, Нідерландів, Бельгії і Люксембургу, а також у Тихому океані і Південно-Східній Азії. США втратили в II Світовій війні 418 тис. вояків. Найбільші втрати Збройних сил США були під час Арденнської операції — 19 тис. осіб. Після неї за кількістю втрат йдуть Битва за Окінаву, Нормандська операція (Overlord), Битва при Монте-Кассіно і Битва за острів Іводзіму в Тихому океані. Без вісті зниклими під час II Світової війни все ще вважаються 74 000 американських вояків. З участю США у II Світовій війні пов'язані такі військово-історичні туристичні об'єкти (табл.1, рис.2;3):

1. *Меморіал II Світової війни (The World War II Memorial), м. Вашингтон (округ Колумбія).* Цей меморіал, відкритий у 2004р., вшановує мільйони військових, які служили у Збройних силах США під час цієї війни та більш ніж 400 тисяч загиблих, а також усіх, хто підтримував військові зусилля вдома. 56 гранітних колон символізують безпрецедентну єдність американської нації під час II Світової війни. Вони уособлюють штати і території США того періоду (з Федеральним округом Колумбія). Кожна колона прикрашена написом із назвою штату або території, а також двома бронзовими вінками — з колосків пшениці та гілок дуба. Колони розташовані в порядку вступу штатів до складу США. Їх з'єднують бронзові мотузки, як символ об'єднання нації. Основні архітектурні об'єкти Меморіалу — Меморіальна площа та Райдужний басейн. Створення Меморіалу здійснювалося переважно за рахунок приватних пожертвуваль. Сума внесків становила понад \$ 197 млн, у т.ч. \$ 16 млн від федерального уряду. Меморіал — це пам'ятник бойовому духу, жертвності і відданості американського народу спільній обороні нації у II Світовій війні, а також захисту миру і свободи у світі від тиранії [7].

2. *Національний музей II Світової війни (The National World War II Museum), м. Новий Орлеан (штат Луїзіана).* Експонати цього музею показують глобальний масштаб війни. Висвітлено роль не тільки світових лідерів, а й звичайні будні громадян США, які

мужньо пережили період цієї війни. У його сховищах зберігаються близько 100 000 експонатів. Серед них: військові однострої, зброя, транспортні засоби, медалі, щоденники, листи, твори мистецтва, світлини та пам'ятні подарунки ветеранів музею [8].

3. Музей авіації «Байлдвуд» (*The Naval Air Station Wildwood Aviation Museum*), округ Кейн-Мей (штат Нью-Джерсі). На виставці у музеї представлено літак-торпедоносець «Avenger» з часів II Світової війни, на додаток до нього туристи можуть побачити гвинтокрили, що використовувалися у В'єтнамській війні. Також музей пропонує відвідувачам 26 літаків, до кабін яких можуть залізти всі бажаючі та відчутти себе справжніми льотчиками. Також туристи можуть спробувати свої сили у симуляторі польоту, який дозволяє їм справдити свої навички у якості пілота літака [8].

4. Льотний музей (*The Museum of Flight*), м. Сієтл (штат Вашингтон). Цей музей є найбільшим авіаційно-космічним музеєм у світі, й при цьому ще – безкоштовним. Він був створений за часів II Світової війни. У його колекції – 175 літаків і космічних апаратів, тисячі артефактів та рідкісних фотографій, сотні експонатів та велика бібліотека. Музей пропонує туристам різноманітні екскурсії та розваги, у т.ч. 3D кінотеатр, ракетні тренувальні курси, симулятор польоту, театр історії (про видатних американських пілотів періоду II Світової війни), аудіо та звичайні екскурсії тощо [8].

5. Історичний парк «Манзанар» (*Manzanar Historic Site*), м. Індепенденс (штат Каліфорнія). Це один із «таборів для інтернованих» – американців японської національності у США під час II Світової війни, коли десятки тисяч американців японського походження, у т.ч. дорослі та діти, були розміщені у подібних таборах на заході країни. У США називали це «добровільним переселенням». Довгий час воно вважалося «маленьким брудним секретом» США, аж до тих пір, коли президент Р. Рейган підписав законопроект «Про реституцію» у 1988 р., назвавши цей захід «великою помилкою». Нині на місці колишнього табору створено історичний парк «Манзанар», де туристам пропонуються екскурсії, що знайомлять з умовами життя інтернованих та з цією подією американської військової історії взагалі [8].

6. Музей «Battleship Cove», м. Фолл Рівер (штат Массачусетс). Цей музей (у перекладі «Бухта броненосців»), володіє найбільшою у світі колекцією морських суден часів II Світової війни. Усього за один день туристи можуть випробувати себе у ролі моряка не лише

3.1. Національний музей II Світової війни

3.2. Музей морської авіації «Вайлдвуд»

3.3. Льотний музей

3.4. Історичний парк «Манзанар»

3.5. Музей «Бухта броненосців»

3.6. Військово-морська база підводних човнів Нью-«Лондон»

3.7. Монумент «Іводзіма»

3.8. Монумент «Перл Харбор»

Рис. 3. Пам'ятки Другої світової війни (джерело: Інтернет)

на одному, а на декількох військових кораблях [9].

7. *Військово-морська база підводних човнів «Нью-Лондон» (Naval Submarine Base «New London»), м. Гротон (штат Коннектикут).* База займає площу понад 680 акрів, має 11 причалів для підводних човнів та 15 причалів для атомних підводних човнів. Доступ туристів на саму базу обмежений, зате дозволений на підводний човен-музей. При цьому вхід та паркове місце безкоштовні. Серед співробітників музею є бувші моряки-підводники, які можуть відповісти на питання туристів щодо підводного життя та поділитися цікавими історіями з свого нелегкого фаху [10].

Протягом останнього століття на території США не проводилося жодних бойових дій, проте сама країна брала активну участь у війнах на світовій арені Новітньої доби. Насамперед, це такі війни як В'єтнамська та Корейська. У межах країни є військово-історичні туристичні пам'ятки присвячені цим подіям (табл.1). **КОРЕЙСЬКА ВІЙНА** — збройний конфлікт між Корейською Народно-Демократичною Республікою та Південною Кореєю, який тривав з 25 червня 1950 р. до 27 липня 1953 р. Цей конфлікт часів Холодної війни розглядався, як опосередкована війна між Сполученими Штатами Америки і Організацією Об'єднаних Націй, які підтримували Південну Корею, та Народно-Визвольною Армією Китаю і військово-повітряними силами Радянського Союзу, які підтримували Північну Корею. Загроза виникнення ядерної війни спонукала СРСР і США шукати вихід з цього конфлікту. Складні переговори завершилися підписанням у 1953 р. перемир'я між командуванням військ ООН, з одного боку, і представниками КНДР та китайських народних добровольців – з іншого. За повідомленням газети «Нью-Йорк Таймс» від 21 липня 1953 р. офіційно оголошені втрати США у цій війні становили 37 904 вояків загиблими, полоненими та зниклими безвісти. 27 липня 1995 р. у м. Вашингтоні був відкритий *Меморіал ветеранів Корейської війни (The Korean War Veterans Memorial)* [11]. Центральна композиція меморіалу – це 19 фігур американських солдатів, зроблених з нержавіючої сталі, що ніби повільно просуваються серед зелених хашч корейських гір. Ці 19 фігур відбиваються на гранітній стіні і таким чином кількість вояків візуально подвоюється. Число 38 символізує 38-у паралель, що поділила країну на дві діаметрально протилежні частини – комуністичну Північ і демократичний Південь, що

існують і нині. На гранітній стіні – портретні зображення близько 2,5 тисяч учасників Корейської війни. Поруч із фігурами солдат – меморіальний басейн круглої форми, біля якого на гранітних блоках вибитий напис “Freedom is not for free” (Свобода – не є безкоштовною), а також вказана «ціна» свободи, тобто кількість жертв цієї війни із боку миротворчих сил ООН.

В'ЄТНАМСЬКА ВІЙНА (26 вересня 1959 — 30 квітня 1975 рр.) – війна між комуністичним Північним В'єтнамом (підтримуваним СРСР та КНР) і Південним В'єтнамом (підтримуваним США, Австралією, Новою Зеландією, Південною Кореєю тощо). Війна почалася як неоголошена терористична та диверсійна «партизанська» війна у Південному В'єтнамі. Надалі до неї офіційно на державному рівні приєдналися Північний В'єтнам, з одного боку, та США з деякими країнами – з іншого. З розвитком подій В'єтнамська війна поширилася і на сусідні країни — Лаос та Камбоджу. Американська військова підтримка Південного В'єтнаму у 1964—1975 рр. являла собою найбільший збройний конфлікт в період після II Світової війни, що таїв у собі світову загрозу. Ця війна не користувалася підтримкою американського народу, особливо молоді, що і відбилосся у спорудженні *Меморіалу ветеранів В'єтнаму (The Vietnam Veterans Memorial)* у м. Вашингтон, округ Колумбія. Рішення звести цей пам'ятник було прийняте в квітні 1979 р., рівно через 4 роки після закінчення В'єтнамської війни. Цей меморіал ще під час проектування викликав протести. Чиновники навіть відмовлялися відводити землю під це будівництво. Минув час, і сьогодні, на думку Американської асоціації архітекторів, він входить до 10 найвизначніших меморіалів США. Меморіал складається з двох стін, занурених у землю, завдовжки 75 м кожна, зведених з чорного граніту. На момент відкриття меморіалу в 1983 р. на ньому було зафіксовано 58191 прізвище. Кожен з променів стіни складається з 72 пронумерованих панелей. Завдяки цій системі легко знайти потрібне ім'я загиблого солдата або офіцера. Імена вказані за хронологією загибелі військовослужбовців, починаючи з 1959 р. Список закінчувався 15 травня 1975 р., оскільки саме цього дня загинули 18 морських піхотинців, які стали останніми жертвами В'єтнамської війни. Біля стіни нині багато записок, національних прапорців, багато хто з відвідувачів молиться. На чорно-червоному плакаті, що лежить на плитах доріжки, написано «Ми вас не

забудемо!». Останні прізвища були додані до стіни 4 травня 2010 р. під час урочистої церемонії. Ці шестеро померли вже після війни через військові поранення або травми. Нині на стіні вказано 58 272 прізвища, у тому числі восьми жінок. Приблизно 1200 з них зникли безвісті.

На усіх військових меморіалах в Америці можна звернути увагу на те, з якою пошаною і теплотою ставляться американці (від маленьких діточок до їх дідусів і бабусь) до військових ветеранів. Америка пам'ятає своїх загиблих солдат та опікується їх близькими, наприклад, сім'ї загиблих у військових конфліктах повністю забезпечені, діти вчать безкоштовно тощо. У США є одне унікальне місце, у якому зібрані поховання військових та їх родин усіх періодів військової історії країни, а також людей, які зробили значний внесок в історію США, – це *Арлінгтонський національний цвинтар* (*The Arlington National Cemetery*) у м. *Арлінгтон* (*штат Вірджинія*). Необхідність такого меморіалу країна відчула в роки Громадянської війни. Розвиток бойової техніки призвів до небаченого кількості жертв – понад 600 тисяч. Під час Війни за незалежність загиблих ховали на сільських цвинтарях, але для Громадянської війни з її масовими втратами вояків такий спосіб вже не підходив. У 1862 р. Конгрес США прийняв закон, що дозволяв уряду купівлю земель під поховання солдатів Півночі. 13 травня 1864 р. тут поховали першого солдата. Цей день вважається датою заснування Арлінгтонського цвинтаря. До сьогоднішнього дня тут з почесними поховано понад 400 тисяч осіб. Право на поховання на ньому мають американці, нагороджені медалями, учасники збройних конфліктів і члени їх сімей, військові у відставці, президенти, голови Верховного суду. Жалобні церемонії проходять щодня, крім вихідних, по 27-30 церемоній в день. Могили невідомих солдатів за будь-якої погоди охороняє почесний караул. Варта змінюється влітку кожні півгодини, ритуал красивий і складний: солдат марширує, завмирає рівно на 21 секунду, виконує різкий поворот. Двадцять одна секунда нерухомості символізує двадцять один артилерійський залп, вищу військову честь. Левова частка могил – однакові маленькі надгробні плити. Але розташовані вони так, що з будь-якої точки огляду вони утворюють ідеально правильні прямі лінії. На території цвинтаря знаходиться також музей – Арлінгтон-Хауз, та Меморіальний амфітеатр, збудований з білого мармуру. У дні Пам'яті і Ветеранів в останньому відбуваються урочисті

4.1. Меморіал ветеранів Корейської війни

4.2. Меморіал ветеранів В'єтнамської війни

Рис.4. Пам'ятки Корейської та В'єтнамської війн (джерело: Інтернет)

церемонії за участю президента США та інших державних осіб. Поруч з Меморіальним амфітеатром розташована могила загиблого в I Світовій війні невідомого солдата. Перед нею знаходяться ще три плити. Це могили невідомих бійців часів II Світової, Корейської і В'єтнамської війн.

До військово-історичних об'єктів США відноситься і будівля Міністерства оборони – Пентагон (*The Pentagon*) у м. Арлінгтон (*штат Вірджинія*). Будівництво цієї будівлі, що одержала назву Пентагон (в перекладі з грецької – “п’ятикутник”) завершено 15 січня 1943 р. Величезна споруда повинна була вміщати понад 30 000 працівників, які працювали над тим, щоб Америка перемогла у II Світовій війні. У Пентагоні більше 17 миль коридорів, і він досі залишається найбільшою офісною будівлею у світі і символом військової могутності США. Будівля Пентагону являє собою у плані рівнобічний п’ятикутник. Довжина кожної зі сторін однакова і дорівнює 281 м, а периметр будівлі досягає 1,5 км. Якщо скласти загальну довжину коридорів споруди, то вийде досить значна цифра — 28 км. Площа п’яти надземних поверхів Пентагону становить 604 тисяч кв. м. Зазначимо, що будівля не закінчується надземною частиною, висота якого дорівнює 23,5 м, — під землею розташувалися ще два поверхи. Незважаючи на те, що з часів побудови Пентагону пройшло більше півстоліття, він досі вважається найбільш ергономічною спорудою у світі: потрапити в будь-яку її точку по периметру можна всього за сім хвилин. Саму будівлю перетинають 10 коридорів, які об’єднують 5 п’ятикутників,

5.1. Арлінгтонський національний цвинтар

5.2. Будівля Міністерства оборони США «Пентагон»

Рис.5. Арлінгтонський національний цвинтар та Пентагон (джерело: Інтернет)

що йдуть від центру. У Пентагоні приймаються найважливіші військові рішення США, також тут укладаються найдорожчі контракти військової промисловості США [12].

Регіональний розподіл ресурсної бази військового туризму США (XX-XXI ст.) показано в табл.2. Як видно, у США нараховується 14 об'єктів, пов'язаних з військовими подіями, де вони брали участь у XX-XXI ст., а саме – з II Світовою війною – 7, I Світовою війною – 3, з Корейською війною – 1, В'єтнамською війною – 1, інших об'єктів – 2. За штатами їхній розподіл торкається 8 штатів (включаючи Федеральний округ Колумбія), при цьому найбільше об'єктів зосереджено як раз в останньому (3) та штаті Вірджінія (3), в решті штатів – по одному об'єкту. Об'єкти, що знаходяться в Федеральному окрузі Колумбія відносяться до II Світової (1), Корейської (1) та В'єтнамської (1) воєн, а ті, що у штаті Вірджінія – до I Світової війни (1) та інших об'єктів (їх 2 – це Міністерство оборони США «Пентагон» та Арлінгтонський цвинтар). По одному об'єкту, пов'язаному з I Світовою війною, мають штати Іллінойс та Міссурі (крім штату Вірджінія), по одному об'єкту, пов'язаному з II Світовою війною мають штати Луїзіана, Нью-Джерсі, Вашингтон, Каліфорнія, Массачусетс і Коннектикут.

Американський досвід використання військово-історичних туристичних ресурсів має важливе значення в Україні у сучасних умовах. Новий туристичний напрям – військовий (або мілітарі-) туризм останнім часом у нашій країні набирає обертів. Цей вид

Таблиця 2

Регіональний розподіл ресурсної бази військового туризму США (XX-XXI ст.)¹

№	Штати	Усього об'єктів	У тому числі пов'язаних з				Інші об'єкти
			І Світовою війною	П Світовою війною	Корейською війною	В'єтнамською війною	
1	Федеральний округ Колумбія, м.Вашингтон	3		1	1	1	
2	Віргінія	3	1				2
	Іллінойс	1	1				
3	Луїзіана	1		1			
	Міссурі	1	1				
4	Нью-Джерсі	1		1			
5	Вашингтон	1		1			
6	Каліфорнія	1		1			
7	Массачусетс	1		1			
8	Коннектикут	1		1			
	РАЗОМ	14	3	7	1	1	2

¹Авторська розробка за табл.1.

туризму безпосередньо стосується військової тематики в минулому і сьогоденні. Як правило, основна мета будь-якого мілітарі-туриста – отримати максимум інформації про той чи інший період

історії, відзначений військовими діями. До таких дій можуть бути віднесені середньовічні битви в околицях замків, таких як Бронецький, Квасівський, Мукачівський, які пережили безліч видатних битв. Інші цікаві події – закарпатські повстання XVI – XVIII ст., серед яких повстанський рух опришків, військові походи Богдана Хмельницького та Івана Мазепи, оборона та захоплення турками Кам'янець-Подільського, пам'ятники і поховання з часів I та II Світових війн, меморіал під Крутами тощо. Цікаві військові програми у межах військового туризму проводяться під Києвом, Львовом та Ужгородом (Деснянський, Яворівський, Ужгородський полігони). Можливості військового туризму в Україні за – це стрільба і водіння танка, бойових машин піхоти. В Україні офіційно відкритий другий у світі (після США) Музей Ракетних військ стратегічного призначення, а пускову шахту глибиною 30 м у Миколаївській області щорічно відвідують 6-7 тисяч осіб. Військовий туризм – це можливість відчувати себе повноцінним членом екіпажа і пройти армійські навчання. Військові тури по Україні дають можливість туристам постріляти з легендарних «Нагана», «ТТ», «Калашникова», карабіна СКС, бойової снайперської рушниці, і навіть кулемета НСВ. Льотні військово-туристичні програми в Україні вимагають серйозної фізичної і психологічної підготовки туристів. Політати на діючих військових винищувачах і штурмовиках СУ-27УБ, МіГ-29УБ, Л-39, вертольоті Мі-8 можна з аеродромів Міноборони України у Миргороді, Івано-Франківську, Умані. Військово-історичний туризм в Україні відомий історичними музеями і заповідниками, присвяченими окремим подіям історії, так як і у США. Наприклад, подорож на острів Хортиця, як вид військово-історичного туризму, дозволить туристам побачити давнє розташування та козацьке життя Запорозької Січі. Немало військово-історичних можливостей надають історичні музеї Києва, Одеси, Львова, Дніпра, Харкова тощо.

Одним з найпопулярніших в Україні мілітарі-маршрутів є лінія Арпада в Закарпатті (рис. 6). Це військово-оборонна система німецької армії та її союзників (Угорщини) під час Другої Світової війни, укріплена потужними інженерними спорудами, створена вздовж старого державного кордону, який простягався через весь Карпатський хребет довжиною понад 300 км. з 30 вузлами ешелонованої оборони вглиб на 100-120 км. Оборонна система отримала назву на честь князя Арпада, який у 889 році 38 об'єднав

Рис. 6. Лінія Арпада. Карта-схема оборонних ліній угорської армії в 1944 р. (джерело: Інтернет)

угорські племена і заснував угорську державу. Будівництво цієї системи було розпочато в 1940-му і продовжувалось до 1943 р. Велика кількість інженерних споруд Хустського напрямку знаходиться на території Національного природного парку «Синевир» у Закарпатській області. Це є численні протитанкові піраміди і загородження, мінні поля, залізобетонні і дерев'яно-земляні споруди (бункери), доти, дзоти, бліндажі, склади тощо. Між селами Синевир і Синевирська Поляна й зараз знаходиться понад сто залізобетонних бункерів, які ще добре збереглися, протитанкові піраміди, залишки окопів тощо. В НПП «Синевир» створено туристичний маршрут, який так і названо «Лінія Арпада». Тут можна більш детально ознайомитись з історією цієї

оборонної системи. А на одному з об'єктів колишньої оборонної системи «Лінія Арпада» – залізобетонному бункері – зусиллями НПП «Синеvir» з хвойного бруса зведено ще два поверхи та оригінальний дах. В результаті цей казковий будиночок, який служить за мотель і називається «Бункер», тепло приймає туристів на відпочинок. У вересні 2013 р. у НПП «Синеvir» відбулося відкриття військово-історичного музею «Лінія Арпада», який дає змогу розширити і зміцнити туристичні та культурні взаємозв'язки між Україною та Угорщиною]. Істотно, що саме на Закарпатті в с. Гукливий в 2009 р. відкрився перший в Україні, та й у всьому СНД, мілітарі-готель «ГрінГоф». Кожна з 9-ти кімнат готелю присвячена одній з 8 військових ліній, які свого часу проходили територією Закарпаття, серед яких і лінія Арпада. Вартість номера – від 250 грн зі сніданком і трансфером з вокзалу. У садибі працює ресторан закарпатської кухні. Цікаво, що військовий туризм – не новина для країн ЄС, де працює 14 асоціацій військового туризму. Те саме стосується і США, і Китаю, який купує застарілу військову техніку і влаштовує у ній музеї. Роботу туристичного мілітарі-напряму координує Всесвітня асоціація військового туризму, штаб-квартира якої знаходиться в Парижі.

Висновки. Проведений географічний аналіз ресурсної бази військового туризму США (XX-XXI ст.) дозволив виявити основні туристичні об'єкти, присвячені участі США у I та II Світових, Корейській та В'єтнамській війнах, а також два інших об'єкта (Міністерство оборони США «Пентагон» та Арлінгтонський цвинтар). Серед них – три пам'ятки, пов'язані з подіями I Світової війни (Національний музей і меморіал I Світової війни у м.Канзас, штат Міссурі; Музей Першої дивізії у м.Вітон, штат Іллінойс та Могила невідомого солдата I Світової війни у м.Арлінгтон, штат Вірджінія); сім пам'яток, пов'язаних з подіями II Світової війни (Меморіал II Світової війни у м.Вашингтон, Федеральний округ Колумбія; Національний музей II Світової війни у м.Новий Орлеан, штат Луїзіана; Музей авіації Вайлдвуд у м.Кейп-Мей, штат Нью-Джерсі; Лютний музей у м. Сіетл, штат Вашингтон; Історичний парк «Манзанар» у м.Індепенденс, штат Каліфорнія; Музей «Бухта броненосців» у м.Фоллз Рівер, штат Массачусетс; Військово-морська база підводних човнів «Нью-Лондон» у м.Гротон, штат Коннектикут; а також пам'ятки, пов'язані з Корейською та В'єтнамською війнами (Меморіал ветеранів Корейської війни

та Меморіал ветеранів В'єтнаму у м.Вашингтон, Федеральний округ Колумбія) та інші об'єкти (будівля Міністерства оборони США «Пентагон» та Арлінгтонський національний цвинтар у м.Арлінгтон, штат Вірджінія). Регіональний аналіз ресурсної бази військового туризму США дозволив виявити особливості розподілу туристичних об'єктів, пов'язаних з військовими подіями, де брали участь США у XX-XXI ст., по штатах, зокрема, з восьми штатів, де знаходяться ці пам'ятки, найбільше об'єктів зосереджено у Федеральному окрузі Колумбія (три) та штаті Вірджінія (три), у решті штатів по- одному об'єкту. Знання цих регіональних особливостей дає можливість оптимально організувати маршрути та розподіл туристопотоків при організації військового туризму. Американський досвід військового туризму можна вважати корисним в умовах України, зокрема це відноситься до відновлення і збереження його ресурсної бази, використання у військово-патріотичному вихованні молоді тощо.

Рецензент – доктор географічних наук, професор О. О. Бейдик

Література:

1. Кляп М. П., Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму : навч. посіб. К. : Знання, 2011. 334 с.
2. Смирнов І., Бурніс В. Військовий туризм та його ресурсна база (на прикладі США) // Матеріали XXXV Всеукр.наук.-практ. інтернет-конф. «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми і перспективи розвитку»: Зб.наук.праць. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 35. С. 137-142.
3. Смирнов І., Бурніс В. Ресурсна база військового туризму США (XX-XXI ст.) // Матеріали XXVIII Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Зб.наук.пр. Переяслав-Хмельницький, 2017 . Вип.28. С.16-23.
4. Смирнов І.Г., Бурніс В. Ресурсна база військового туризму у США // Туристичний бізнес: Світові тенденції та національні пріоритети. Матеріали VIII міжн.наук.-практ.конф. Х. : ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2017. С.198-200.
5. The National WWI Museum and Memorial [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.theworldwar.org>.
6. First Division Museum at Cantigny [Електронний ресурс].

Режим доступу: <http://www.firstdivisionmuseum.org>.

7. National Park Service [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.nps.gov/index.htm>.

8. The National WWII Museum [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nationalww2museum.org/index.html>.

9. Fascinating US Military Attractions On US Route 6 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.huffingtonpost.com/malerie-yolencohen/army-navy-airforce-marine_b_1836737.html.

10. Best Military Base Tours in the U.S. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.grandparents.com/food-and-leisure/travel/us-military-bases>.

11. Всесвітня історія: dtv-Atlas: Довідник: Пер. з 38-го (т. 1), 39-го (т. 2) нім. вид. / Худож.: Гаральд і Рут Букор, Вернер Вільдермут; Наук. ред. пер.: О.Ф. Іванов. К. : Знання-Прес, 2007. 664 с. : іл.

12. Мілітарі-туризм: у чому феномен популярності? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://olympica.com.ua/410509-militari-turizm-u-chomu-fenomen-populyarnosti.html>.

Smyrnov I. G., Khilchevska I. G.

GEOGRAPHY OF RESOURCES FOR DEVELOPMENT OF MILITARY TOURISM IN USA (XX-XXI cent)

Disclosed geography of US military tourism resource base in the XX-XXI centuries, in particular, on the example of the largest military events of this period in the history of the USA, namely I and II World, Korean and Vietnam wars. Illustrative material of the most interesting monuments is provided. A regional analysis of the location of relevant attractions along the US states has been performed. The possibilities of using the American experience in Ukraine are outlined.

Key words: military tourism, resource base, USA, I and II World, Korean and Vietnamese Wars.

Надійшла до редакції 12 листопада 2018 р.

ЗИМОВІ СИНОПТИЧНІ ПРОЦЕСИ ПРИ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ВІД'ЄМНИХ АНОМАЛІЯХ ТЕМПЕРАТУРИ ПОВІТРЯ В УКРАЇНІ

В роботі використано дані реаналізу NCEP/NCAR для відбору екстремальних температур повітря нижче 5-го перцентиля функції розподілу у вузлах регулярної сітки на території України. Класифікація полів тиску з екстремальними від'ємними температурами дозволила визначити чотири основні типи синоптичних процесів. В роботі наводиться опис таких процесів, що призводять до аномально низьких температур за останні 20 років (1997-2017 рр.) в Україні в зимовий період.

Ключові слова: синоптичні процеси, екстремальні температури, аномалії температури, Україна.

Вступ. У зв'язку зі змінами клімату, в останні роки значна увага приділяється дослідженню екстремальних явищ, у тому числі екстремальних температур повітря [10, 11, 15, 19, 20, 21, 23]. Для планування економічної діяльності важливо мати довгострокові прогнози таких явищ терміном на місяць, сезон та більше. Тому вивчення таких процесів і пошук можливих шляхів для передбачення екстремальних температур повітря є актуальною задачею як кліматології, так і метеорології. Об'єднання задачі дослідження екстремальних погодних явищ і типізації процесів, при яких вони виникають, є доволі поширеною практикою [2, 6, 12, 16, 18, 22]. В Українському гідрометеорологічному інституті під керівництвом В.Ф. Мартазінової також виконувалися подібні роботи для вибірки початку 21 століття [5, 8]. Для цього було застосовано класифікацію полів тиску за методом еталонів синоптичних процесів [17]. Для подібних задач також можна залучати загальновідомі класифікації макропроцесів [1, 3, 4, 7].

Постановка проблеми. В даній статті ми фокусуємося більше

на регіональному масштабі процесів і тому, як вони відображаються на температурі повітря в Україні. **Мета** статті – визначити типові процеси, що призводять до від’ємних екстремальних температур в зимовий сезон на основі даних вибірки полів температури за 20 років (1997-2017 рр.) у межах України. Об’єктом роботи є випадки із екстремальними від’ємними аномаліями температурами (далі – ЕВАТ) повітря, що одночасно охоплюють більшу частину території України і синоптичні процеси, що призводять до таких явищ.

Виклад основного матеріалу. В роботі використовувалися дані реаналізу NCEP/NCAR Reanalysis 1 по приземній температурі [13]. Часовий період вибірки – грудень-лютий 1997-2017 рр. Останні двадцять років – це найбільш теплий період за історію інструментальних спостережень, тому його було обрано як умовно однорідну вибірку. Крок регулярної сітки бази даних по температурі повітря складає – 1,875 градусів по довготі і широті. Такі дані можуть давати уявлення про розподіл температури повітря при різних процесах. Також використані дані та картографічний матеріал відділу кліматичних досліджень та довгострокового прогнозу погоди УкрГМІ по просторовому розподілу приземного атмосферного тиску та геопотенціалу АТ-500 гПа в Атлантико-Європейському секторі. В якості порогу для визначення ЕВАТ було використано 5-й перцентиль функції розподілу в кожній точці регулярної сітки. Хоча, варто зазначити, що для визначення екстремальних від’ємних аномалій температури в деяких роботах використовувався 10-відсотковий поріг [10-11]. Важливо розуміти, що оскільки континентальні регіони характеризуються більш низькими температурами повітря, а даний підхід враховує лише локальні кліматичні особливості, це призводить до відкидання випадків холодних днів в районах з високою континентальністю клімату. Так, на рис. 1а зображено просторовий розподіл верхньої межі градації температур, що відносяться до ЕВАТ у Східній Європі. Для того, щоб зрозуміти можливий діапазон значень ЕВАТ на рис. 1б зображено розподіл абсолютних мінімумів приземної температури повітря за вибіркою 1987-2017 рр.

Із метою виділення великомасштабних процесів і фільтрації дрібномасштабних, було введено критерій для визначення того, що потрібно вважати значним за площею (в масштабах обраного сектора) осередком аномальних температур. Так, покриття

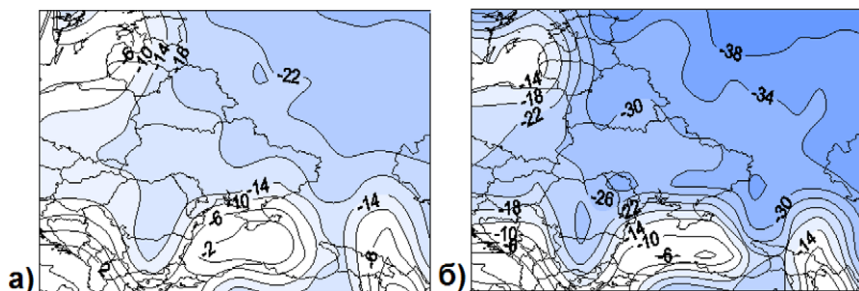

Рис. 1. Просторовий розподіл значень: а) верхньої межі ЕВАТ, б) абсолютного мінімуму температури повітря за 1987-2017 рр.

від'ємними екстремальними аномаліями температури площі, наприклад, понад 50-65% від усієї території України, визначається великомасштабною атмосферною циркуляцією. Тому у вибірку увійшли саме такі випадки. Для типізації синоптичних процесів використовувалися критерії аналогічності відповідно до [17], що обчислювалися стосовно набору полів приземного тиску та геопотенціалу АТ-500 за 5-денні періоди (починаючи з двох днів до, та до двох днів після спостереження значної за площею ЕВАТ). Серед критеріїв аналогічності перевагу було надано евклідовій метриці або RMSE (root-mean-square error):

$$RMSE = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - y_i)^2}{n}} \quad (1),$$

де x , y – порівнювані значення тиску або геопотенціалу в i -тій точці регулярної сітки, n – кількість вузлів сітки в секторі; а також кореляцію подібності за знаком аномалій:

$$\rho = \frac{n_+ - n_-}{n_+ + n_-} \quad (2),$$

де n_+ - кількість співпадаючих знаків аномалії температури у вузлах регулярної сітки, n_- - кількість не співпадаючих знаків аномалії температури у вузлах регулярної сітки полів приземного тиску або геопотенціалу, що порівнюються між собою.

Основні синоптичні процеси, що призводять до ЕВАТ в Україні у зимовий період. Типізація полів тиску приведенного до рівня моря з екстремальними від'ємними аномаліями в Україні,

а також даних геопотенціалу АТ-500 була отримана за допомогою критеріїв аналогічності, що описані вище. Для всіх процесів характерною ознакою є яскраво виражена меридіональність потоків у нижній та середній товщі тропосфери. Меридіональність атмосферної циркуляції в тропосфері приводить до затоку холодного повітря із північного-заходу, півночі та північного сходу, а також в результаті тилового вторгнення пірнаючих циклонів зі Скандинавії. Всі синоптичні процеси, що призводять до похолодання на більшій частині території Атлантико-Європейського сектора мають різну аномальність температур, а також різний просторово-часовий характер. Найбільш тривалі і великі за площею похолодання, як буде показано нижче, пов'язані із положенням Сибірського максимуму. Зупинимося на основних синоптичних процесах, що призводять до ЕВАТ в Україні в зимовий період.

I тип. Температурний режим при таких процесах визначається впливом сибірського максимуму (рис. 2а). Із вторгненням холодного повітря із північного сходу пов'язані найбільш низькі температури повітря, особливо в нічний час практично по всій території України. При цьому тривалість таких процесів, як правило, є найбільшою відносно інших холодних процесів. Розширення сибірського максимуму відбувається за рахунок важкого холодного повітря, що збирається біля земної поверхні. Нічне вихолоджування земної поверхні в межах території України може формувати температури повітря близько $-25...-30^{\circ}\text{C}$ (рис. 2в). В той же час, на середньому рівні тропосфери, над сибірським максимумом розміщується область низького тиску (рис. 2б).

II тип. Процеси цього типу характеризують вторгнення холодного повітря із півночі на територію України (рис. 3а). В нічні години температура повітря може коливатися в межах $-16...-24^{\circ}\text{C}$, що є відносно вище, ніж при вторгненні сибірського холоду. На середньому рівні тропосфери над територією України відмічається східна периферія висотного гребеня, який знаходиться в меридіональному положенні (рис. 3б). Варто відмітити, що вторгнення екстремально-холодного повітря з півночі займає не всю територію України, а частіше за все – північну, північно-західну і східну частину країни (рис. 3в). Як правило, це похолодання має меншу тривалість, ніж при першому типі процесів

III тип. Вторгнення холодного повітря із північного заходу на територію України. Такі вторгнення найбільшою частотою

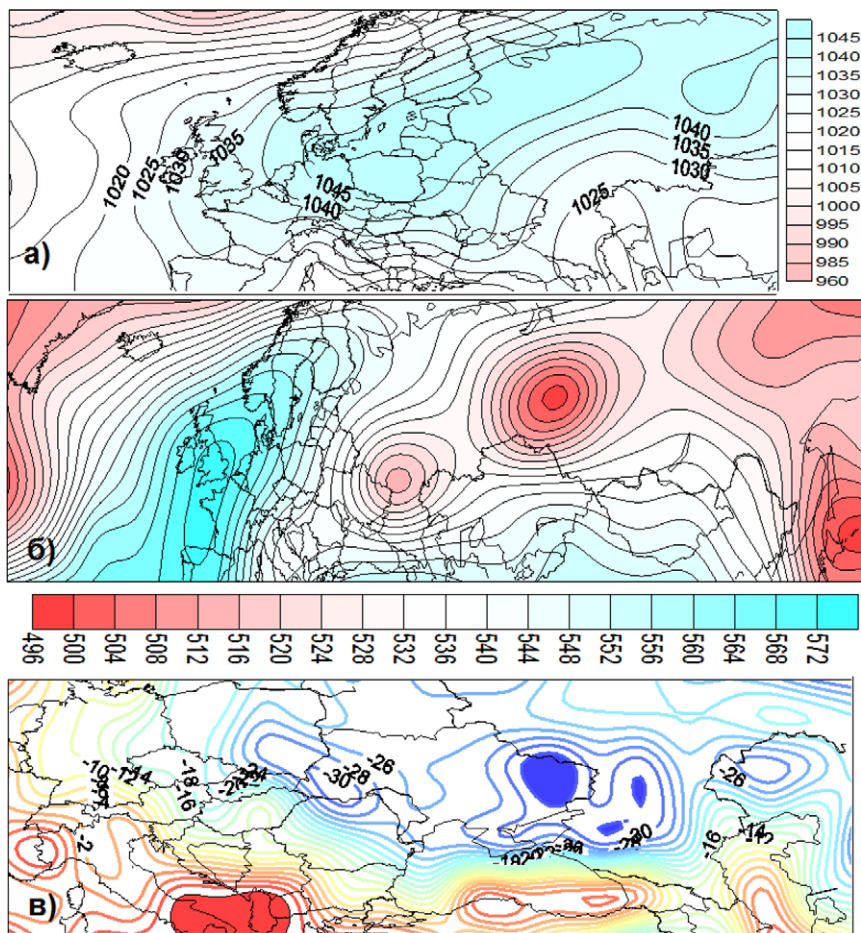

Рис. 2. Приклад процесу І типу: а) просторовий розподіл тиску приведеного до рівня моря, гПа, б) геопотенціалу АТ-500, дам, в) приземної температури повітря, °С

характеризуються у першій половині зимового сезону. Вторгнення холодного повітря відбувається в ядрі високого тиску (рис. 4а). При такому типі процесів, як правило, температура повітря нижче -15°C не опускається (рис 4в). Тривалість процесу – від трьох до чотирьох діб. На середньому рівні тропосфери розподіл тиску узгоджується із висотним полем тиску при північному вторгненні, але висотний гребінь розміщений дещо західніше (рис. 4б). За другий і третій тип вторгнень холодного повітря на територію України відповідають

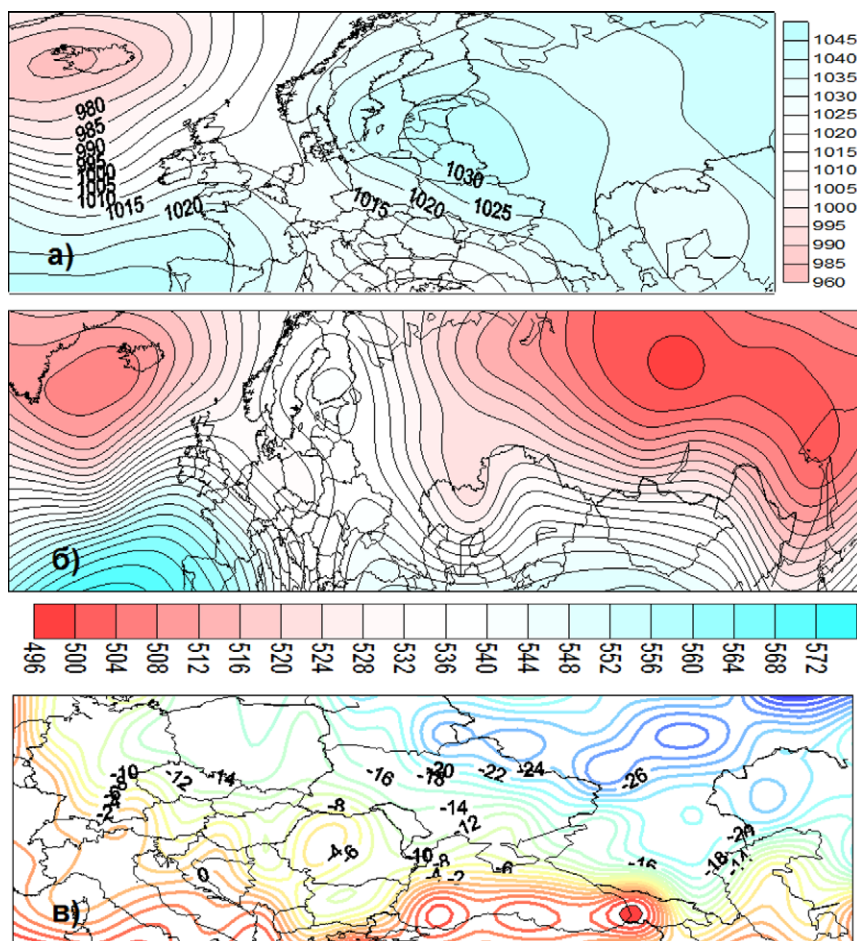

Рис. 3. Приклад процесу II типу: а) просторовий розподіл тиску приведенного до рівня моря, гПа, б) геопотенціалу АТ-500, дам, в) приземної температури повітря, °С

висотні різко-меридіональні гребені, які відрізняються від полів першого типу, при якому на середньому рівні тропосфери відмічається область низького тиску.

IV тип. Вторгнення холодного повітря в тилу пірнаючого циклону. При вторгненнях холодного повітря в тилу пірнаючого циклону температура вночі практично по всій території України може опускатися до -15...-20 °С (рис. 5в). Біля поверхні землі у полі приземного тиску відмічається ядро високого тиску над північно-

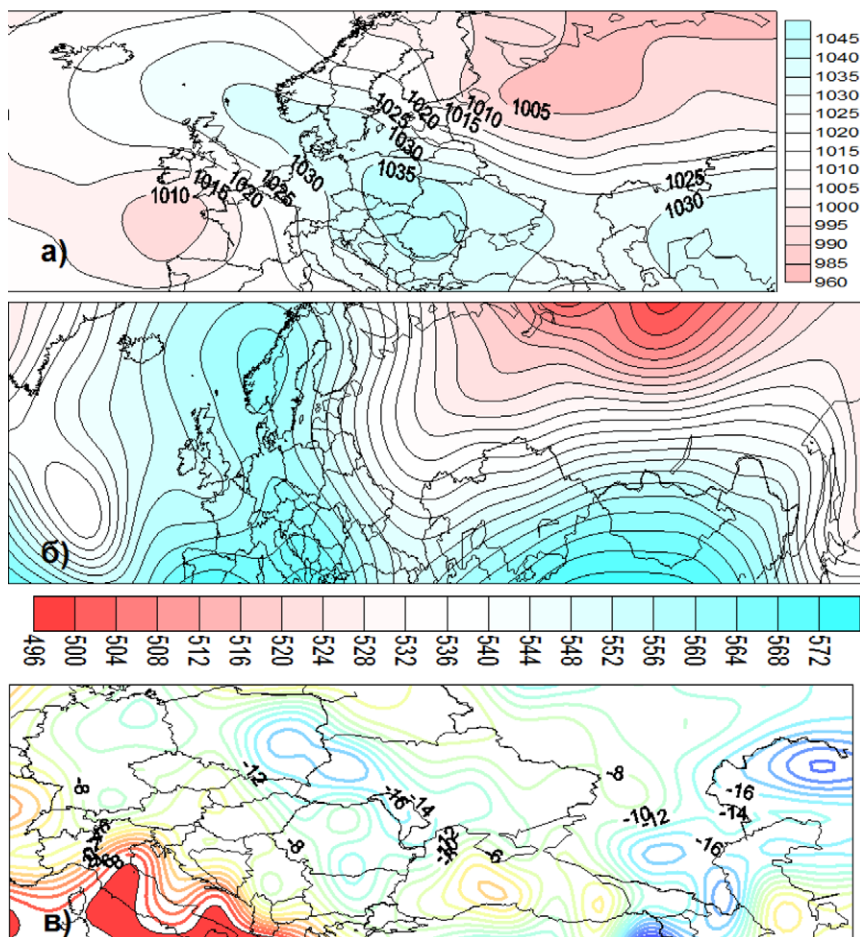

Рис. 4. Приклад процесу III типу: а) просторовий розподіл тиску приведеного до рівня моря, гПа, б) геопотенціалу АГ-500, дам, в) приземної температури повітря, °С

західною Європою. На середньому рівні тропосфери відмічається глибокий висотний цикллон, а над Західною Європою – висотний гребінь (рис. 5б). Північні потоки в тилу цикллону досягають території України. Подальше зміщення цикллону і його тилового вторгнення на схід за рахунок зонального перенесення повітря скорочує тривалість цього похолодання на території України.

В цілому потрібно зазначити, що всі чотири типи процесів створюють похолодання на території України від -15 °С і нижче,

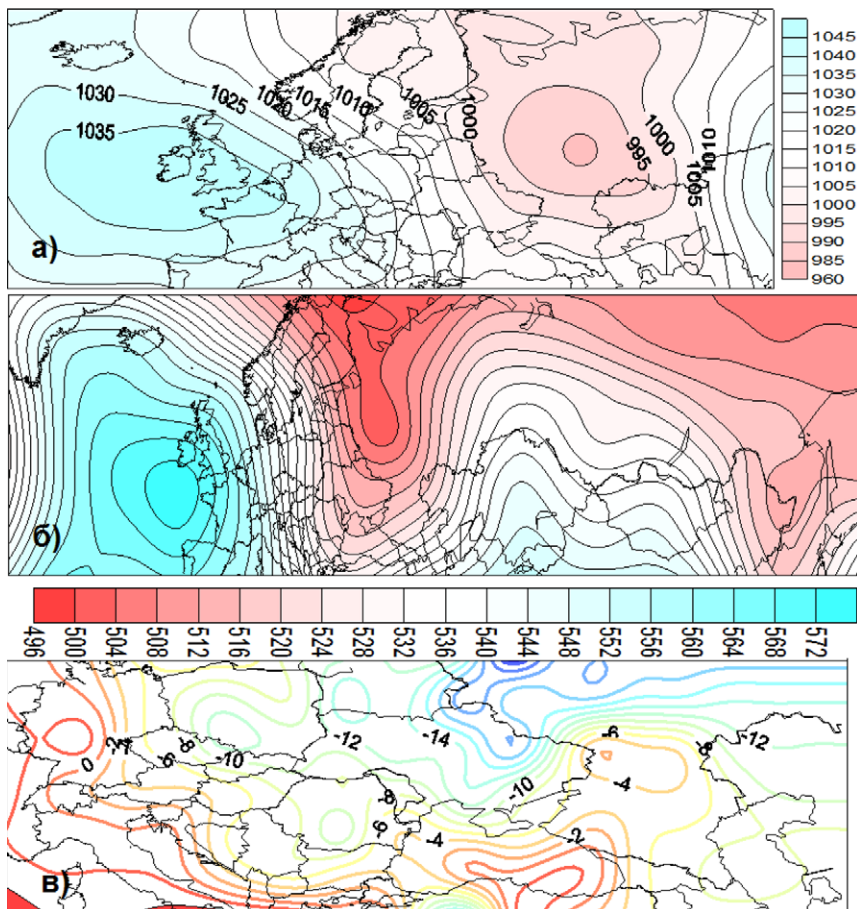

Рис. 5. Приклад процесу IV типу: а) просторовий розподіл тиску, приведеного до рівня моря, гПа, б) геопотенціалу АТ-500, дам, в) приземної температури повітря, °С

що приблизно відповідають значенням 5-перцентилу температур повітря для більшої частини України. Частота кожного типу процесів, що призводять до ЕВАТ в Україні в зимовий період приблизно однакова.

Висновки. Похолодання на території України, що визначалися значеннями нижче 5-перцентилу, формуються 4 типами синоптичних процесів. Найбільш низькі температури відповідають впливу західної периферії сибірського максимуму. Тривалість і екстремальність температур цього процесу є найбільшою по

відношенню до інших типів синоптичних процесів. Дослідження типів синоптичних процесів, які формують екстремальні від'ємні аномалії температури повітря над територією України, має практичне значення при складанні деталізованого прогнозу погоди на декаду, місяць та зимовий сезон.

Рецензент – кандидат географічних наук А. В. Орещенко

Література:

1. Вангенгейм Г. Я. Основы макроциркуляционного метода долгосрочных метеорологических прогнозов для Арктики / Тр. ААНИИ. 1952. Т. 34. 314 с.
2. Воскресенская Е. Н. Наумова В. А., Евстигнеев М. П., Евстигнеев В. П. Классификация синоптических процессов штормов в Азово-Черноморском бассейне // Тр. УкрНИГМИ. 2009. Вип. 258. С. 189-200.
3. Гирс А. А. Макроциркуляционный метод долгосрочных метеорологических прогнозов. – Л.: Гидрометеиздат, 1974. 488 с.
4. Дзердзеевский Б. Л. Монин А. С. Типовые схемы общей циркуляции атмосферы и индекс циркуляции // Изв. АН СССР. Сер. геофиз. 1954. № 6. С. 562-574.
5. Звіт про НДР №1/12 «Фізико-статистичний аналіз та прогноз зміни сучасного клімату регіонів України для підтримання сталого розвитку економіки України», УкрГМІ, 2014. № держреєстрації 0112U004651.
6. Ивус Г. П., Агайар Э. В., Гурская Л. М., Семергей-Чумаченко А. Б. Циркуляционные условия возникновения сильного и стихийного ветра над южным западом Украины // Укр. Гідрометеорол. Журн. 2016. № 17. С. 38-48.
7. Кононова Н. К. Классификация циркуляционных механизмов Северного полушария по Б. Л. Дзердзеевскому // отв. ред. А. Б. Шмакин; Рос. акад. наук, ин-т географии – М.: Воентехиниздат, 2009. 372 с.
8. Мартазинова В. Ф., Иванова Е. К. Использование синоптической информации методов плавающего и традиционного аналогов в представлении текущих синоптических процессов // Наук. пр. УкрНДГМІ. Вип. 257. 2008. С. 5-15.
9. Угрюмов А. И. Долгосрочные метеорологические прогнозы. – М.: РГГМУ, Санкт-Петербург, 2006. 84 с.

10. Alexander L.V. Global observed long-term changes in temperature and precipitation extremes: a review and update since IPCC AR5 Weather Clim Extremes, 11 (2015), pp. 4-16.

11. Alexander, L. V., Zhang, X., Peterson, T. C., Caesar, J., Gleason, B., Klein Tank, A. M. G., Haylock, M., Collins, D., Trewin, B., Rahimzadeh, F., Tagipour, A., Ambenje, P., Rupa Kumar, K., Revadekar, J., and Griffiths, G.: Global observed changes in daily climate extremes of temperature and precipitation, *J. Geophys. Res. Atmos.*, 111, D05109, doi:10.1029/2005JD006290, 2006.

12. Domonkos P., J. Kysely, K. Piotrowicz, P. Petrovic, T. Likso, 2003: Variability of extreme temperature events in south-central Europe during the 20th century and its relationship with large-scale circulation. – *Int. J. Climatol.* 23, 987–1010.

13. Kalnay, E. et al.: The NCEP/NCAR 40-year reanalysis project, *Bulletin of the American Meteorological Society*, 77, 437–471, 1996.

14. Kim G-Y., J.-B. Ahn, V. N. Kryjov, S.-J. Sohn, W.-T. Yun, R. Graham, R. K. Kolli, A. Kumar, and J.-P. Ceron, 2016: Global and regional skill of the seasonal predictions by WMO Lead Centre for Long-Range Forecast Multi-Model Ensemble. *Int. J. Climatol.*, 36, 1657–1675, doi:10.1002/joc.4449.

15. Landsea C.W. Comments on “monitoring and understanding trends in extreme storms: state of knowledge” *Bull. Am. Meteor. Soc.*, 96 (2015), pp. 1175-1176, 10.1175/BAMS-D-13-00211.1.

16. Loikith, P.C., A.J. Broccoli, 2012: Characteristics of Observed Atmospheric Circulation Patterns Associated with Temperature Extremes over North America. *J. Climate*, 25, 7266–7281, <https://doi.org/10.1175/JCLI-D-11-00709.1>.

17. Martazinova V. The Classification of Synoptic Patterns by Method of Analogs // *J. Environ. Sci. Eng.* 2005. 7. P. 61-65.

18. Pfahl, S. Characterising the relationship between weather extremes in Europe and synoptic circulation features, *Nat. Hazards Earth Syst. Sci.*, 14, 1461-1475, <https://doi.org/10.5194/nhess-14-1461-2014>, 2014.

19. Seneviratne S., Zwiers F. Attribution and prediction of extreme events: Editorial on the special issue *Weather Clim. Extremes*, 9 (2015), pp. 2-5, 10.1016/j.wace.2015.08.003.

20. Seneviratne S., N. Nichols, D. Easterling, C. Goodess, S. Kanae, J. Kossin, Y. Luo, J. Marengo, K. McInnes, M. Rahimi, M. Reichstein,

A. Sorteberg, C. Vera, X. Zhang Changes in climate extremes and their impacts on the natural physical environment, chapter 3 in IPCC Special Report on Managing the Risks of Extreme Events and Disasters to Advance Climate Change Adaptation Cambridge University Press, Cambridge, UK, New York, NY, USA (2012).

21. Sillman J., M. Croci -Maspoli, M. Kallache, R. Katz Extreme cold winter temperatures in Europe under the influence of north atlantic atmospheric blocking J. Clim., 24 (2011), pp. 5899-5913, 10.1175/2011JCLI4075.1.

22. Tomczyk A. Impact of atmospheric circulation on the occurrence of heat waves in southeastern Europe // Idojaras. 2016. 120. P. 395-414.

23. Trenberth et al., 2015 K.E. Trenberth, J.T. Fasullo, T.G. Shepherd Attribution of climate extreme events Nat. Clim. Chang. (2015), 10.1038/NCLIMATE2657

Щеглов А. А.

ЗИМНИЕ СИНОПТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ ПРИ ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ ОТРИЦАТЕЛЬНЫХ АНОМАЛИЯХ ТЕМПЕРАТУРЫ ВОЗДУХА В УКРАИНЕ

В работе использованы данные реанализа NCEP/NCAR для отбора экстремальных температур в узлах регулярной сетки на территории Восточной Европы ниже 5-го перцентиля приземной температуры воздуха. Классификация полей давления с экстремально аномальными температурами позволила определить четыре основных типа синоптических процессов. В работе приводится описание таких процессов, приводящих к аномально низким температурам на протяжении последних 20 лет (1997-2017 гг.) в Украине в зимний период.

Ключевые слова: синоптические процессы, экстремальные температуры, аномалии температуры, Украина

Shcheglov O.

WINTER SYNOPTIC PROCESSES WITH EXTREME NEGATIVE TEMPERATURE ANOMALIES IN UKRAINE

The article describes the typical synoptic processes that lead to extreme-cold winter temperatures over the past 20 years (1997-2017) in Ukraine. The NCEP/NCAR reanalysis data is used to select extreme temperatures below the 5th percentile of the surface air temperature

distribution function for a regular grid of the territory of Ukraine. The classification of pressure fields with extreme-cold temperatures allowed us to identify four main types of synoptic processes. The first type of synoptic processes is the cold air advection associated with the Siberian High. The low pressure at the middle troposphere is the characteristic feature. As a rule, this type of the processes leads to the lowest air temperatures as for Ukrainian climate conditions. The cold air usually expands practically throughout all territory of Ukraine. In this case, the duration of such processes, as a rule, is longer relative to the other cold processes. The processes of the second type characterize the advection of cold air from the north into the territory of Ukraine. At the night time, the temperature of the air can vary within $-16...-24\text{ }^{\circ}\text{C}$, which is relatively higher than in the case of Siberian cold air. The third type of synoptic processes describes advection of cold air from the northwest to the territory of Ukraine. The advection of cold air from the northwest is characterized by the highest frequency in the first half of the winter season. The cold air flows are caused by cut-offs and the temperature at night practically throughout the territory of Ukraine may reach $-15...-20\text{ }^{\circ}\text{C}$. For the field of surface pressure, a core of high pressure over northwestern Europe is observed. All the types of processes cause extreme cold air temperature over the territory of Ukraine which often is lower than a value of 5-percentile air temperatures. The frequency of each type of process that leads to such extreme temperatures events in Ukraine during the winter season is approximately equal.

Keywords: synoptic processes, extreme-cold temperatures, temperature anomaly, Ukraine.

Надійшла до редакції 31 серпня 2018 р.

ОСВІТА ТА КРАЄЗНАВСТВО

УДК 528.94

Остапчук С. М.

Національний університет водного господарства та природо-
користування

КАРТА «ОДНОКУРСНИКИ»: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ

У статті висвітлено суть та основні особливості створення авторської тематичної карти «Однокурсники». Значну увагу приділено інформаційно-змістовому наповненню. Карта передає географію студентів, основні віхи їх життя та навчання на географічному факультеті Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка у 1977-1982 рр. і може стати джерелом з історії для вивчення змісту студентських занять та захоплень радянської доби вказаного періоду в цілому.

Ключові слова: тематичне картографування, вихідні матеріали, укладання карти, тематичний зміст, однокурсники, студентське життя.

Вступ. Студентські роки – один із найкращих періодів життя людини. Нові знайомства, друзі, життя у гуртожитку, лекції, сесії, навчальні і виробничі практики, виїзди у колгоспи і на військові полігони, спортивні змагання, концерти, дискотеки, туристичні походи – усе це є невід’ємними складовими студентського життя. Саме тому вони цікаві, радісні, особливі і неповторні. Студентська пора – це те, що не витирається з пам’яті серед багатьох пізніших життєвих подій. Зрозуміло, що студентське життя невіддільне від епохи, у якій воно проходило. Тому у різний час воно відбувалося

меншою чи більшою мірою по-іншому.

Постановка проблеми. Наразі карта є найкращою просторово-часовою моделлю подання інформації про навколишній світ. Разом з тим, вона є й незамінним засобом пізнання, дослідження і набуття нових знань про те, що було, є чи, навіть, буде. Тому у сучасному динамічному світі останнім часом простежується тенденція до активної появи нових картографічних творів різноманітної тематики як за змістом, так і за формою подання інформації.

Ставимо за **метою** у цій статті висвітлити питання створення авторської тематичної карти «Однокурсники» про студентське життя на географічному факультеті Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка у 1977-1982 рр. Така карта як образно-знакова побудова, на наш погляд, у концентрованій, лаконічній і наочній формі дозволяє об'єктивно передати основні віхи студентського життя у даному навчальному закладі та показати суть студентських занять і захоплень радянської доби вказаного періоду у цілому.

Огляд літератури. На даний час відома велика кількість публікацій з тематичного картографування, у яких викладено його суть, види, особливості, рекомендації, перспективи та ін. [1-4, 6-12, 14-16]. Досить рідко, але все ж зустрічаються серед них і ті, що стосуються теми студентства. У таких роботах виконується аналіз географії вступників чи студентів шляхом побудови картосхем за допомогою способів картограм та картодіаграм у розрізі відповідних адміністративно-територіальних утворень, як от [5, 13]. Публікацій з іншим змістовим картографічним наповненням на вказану тематику нами не виявлено.

Виклад основного матеріалу. Оскільки карта «Однокурсники» відрізняється своєю тематичною специфікою і є, можливо, навіть піонерською, то вважаємо за необхідне зупинитися на основних етапах її створення із виділенням найбільш важливих, на наш погляд, моментів.

1. **Постановка завдання.** На початку роботи потрібно визначитися із метою створення карти. Це є відправною точкою для розуміння категорії її майбутніх користувачів, формування інформаційно-змістового наповнення, визначення умов використання.

У даному випадку читачами і дослідниками карти можуть бути безпосередньо самі однокурсники, їх друзі, викладачі та й усі, кому небайдужі студентські роки, а також науковці для виконання

відповідних розвідок (історики, соціологи, філософи та ін.).

Із цих позицій випливають вимоги до проектованої карти. На ній максимально докладно і на сучасному рівні мають бути показані:

- місця народження студентів;
- місця проходження навчальних і виробничих практик;
- місця перебування у колгоспах під час осінньо-польових робіт;
- місця перебування у студентських будівельних загонах;
- місця проходження військових навчань;
- місця участі у футбольних турнірах (на курсі була футбольна команда, яка досить успішно виступала у різноманітних змаганнях);
- місця виступів вокально-інструментального ансамблю (на курсі був музичний гурт, відомий в університеті і за його межами);
- пройдені туристські маршрути: пішохідні, велосипедні, водні, лижні (практично всі студенти вели активний спосіб життя, частина з них ще й займалася у різних спортивних секціях).

Використання сучасних програмних продуктів та відповідних рішень дозволяє мати змогу як роздрукувати розроблену карту на паперовому носії, так і підготувати у цифровому вигляді, що робить можливим доступ до її широкому загалу. Тобто умови її подальшого використання видаються перспективними.

2. Збір та підготовка вихідних даних. Загальновідомо, що створити на належному рівні будь-яку карту можна тільки при наявності якісних та повних вихідних матеріалів.

Інформаційно-змістове наповнення даної карти передбачає велику за обсягом і тривалістю роботу по збору необхідних даних. За задумом, на тематичній карті потрібно подати інформацію не тільки про студентів-випускників, а й про тих, хто з різних причин вчився на курсі тільки певний проміжок часу (мінімум – семестр), бо вони також були друзями-однокурсниками. У ході збору передбачених раніше вихідних матеріалів вирішено було доповнити їх ще й фотографіями кожного студента та найбільш цікавими світлинами із студентського життя, щоб показати його багатогранність та оживити і поглибити картографічний зміст.

Основні труднощі збору пов'язані, передусім, з наступними обставинами:

- на курсі навчалася 125 студентів із різних регіонів України та союзних республік, встановити контакти з якими усіма було

непросто (відсутність номерів телефонів, електронних пошт, теперішнє проживання у різних країнах світу (Україна, Російська Федерація, Польща, Чехія, Німеччина, США, Австралія)), а то й неможливо (після закінчення університету минуло більше 35 років, частина з однокурсників уже померли);

- потреба у залученні до джерел інформації друзів, знайомих та родичів однокурсників, пошук яких пов'язаний із відомими затратами зусиль та часу;

- тривалий термін після закінчення навчання здійснив зрозумілий вплив на пам'ять однокурсників (особливо актуально це стосувалося інформації щодо виробничих практик, які проходили, як правило, по декілька чоловік в одному місці), тому певна частина отриманих вихідних даних потребувала перевірки та підтвердження;

- у випускному альбомі налічувалося 108 фотографій студентів, для пошуку інших потрібно було залучати інші джерела;

- отримання від однокурсників фотоілюстрацій про студентське життя супроводжувалося певними об'єктивними та суб'єктивними проблемами (якість фотографій, друк на паперових носіях, проживання у сільській місцевості, відсутність відповідного технічного обладнання, стан здоров'я та ін.).

3. Укладання та редагування. Даний етап, зазвичай, охоплює компонування карти, детальну розробку змісту, генералізацію, вибір способів зображення, проектування картографічних позначень.

Розміри карти «Однокурсники» було визначено із врахуванням таких вимог: необхідність розміщення в центральній частині карти України у масштабі, достатньому для докладного нанесення тематичного навантаження; наявність місця для розташування додаткової інформації (легенда, світлини, дані про місце народження і проходження практик за межами України тощо); прийнятність формату паперу для друку. На цій підставі, оптимальними для побудови визначено масштаб 1:1 250 000, проекцію вихідної цифрової картографічної основи – рівнокутну поперечно-циліндричну, розмір карти 135x105 см.

Створення та оформлення карти здійснювалося за геоінформаційними та комп'ютерними технологіями із використанням ArcGIS, CorelDraw, Adobe Photoshop, Microsoft Word.

Загальний зменшений вигляд карти наведено на рис. 1.

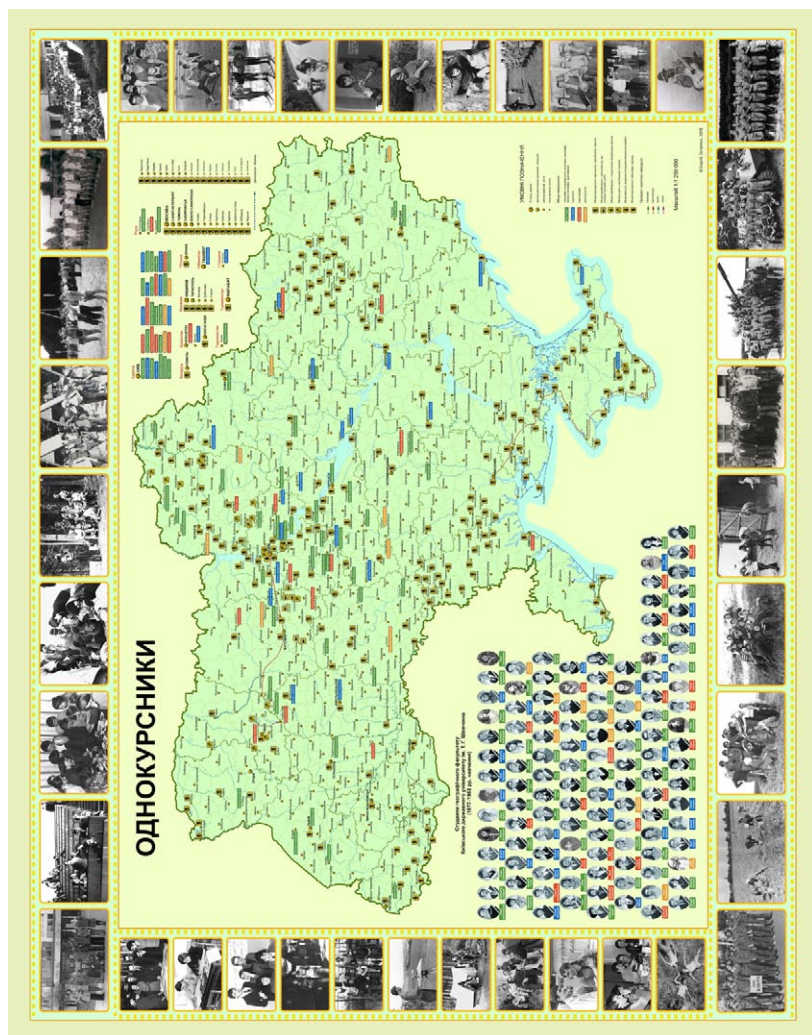

Рис. 1. Загальний вигляд карти «Однокурсники»

Виходячи із специфіки конфігурації території України, потреби показу допоміжного оснащення і довідкових даних, раціональності розміщення при компонуванні карти були прийняті наступні рішення:

- у верхньому лівому куті дати назву карти;
- у верхньому правому куті у табличній формі розмістити дані про студентів, які народилися у Києві (35 осіб) і за межами України (Казахстан (2), Росія (3), Таджикистан (1), Угорщина (1),

Узбекистан (1),) та місця проходження навчальних і виробничих практик за межами України (Білорусь (1 позиція), Казахстан (1), Молдова (5), Польща (1), Росія (32), Туркменістан (1));

- у нижньому правому куті показати легенду карти і масштаб;
- у нижньому лівому куті під назвою «Студенти географічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (1977-1982 рр. навчання)» в алфавітному порядку розмістити фотографії кожного студента із підписами імен та прізвищ;

- по периметру у вигляді рамки із кадрів навести найбільш цікаві та якісні фотографії із студентського життя, ставлячи за мету максимально охопити всі його сторони (навчання, практики, проживання у гуртожитку, різні форми дозвілля та ін.) з відображенням таких характерних особливостей епохи, як от – технологія теоретичного навчання та польових робіт, використовувані прилади та приладдя, військова техніка, знаряддя праці, предмети побуту, спорядження, одяг, їжа та ін.

Географічну основу карти утворюють зображення основних річок, берегової лінії, столиці держави, центрів АР, областей, районів з їх назвами та політико-адміністративні межі до районних включно.

Для відображення тематичного змісту використано способи значків та знаків руху, які у даному випадку забезпечують його детальний, конкретний і адекватний показ (див. рис. 2 і 3).

Тематичний зміст карти складають:

1. Місця народження однокурсників (показані пунсонами відповідних розмірів залежно від адміністративного рангу чи типу населеного пункту). Імена та прізвища студентів подано у відповідній кольоровій табличці залежно від спеціальності. При підборі перевагу віддано кольорам, які, на наш погляд, найбільше символізують відповідне професійне заняття: зелений (колір природи, підходить для географів до поділу їх на спеціалізації на старших курсах); синій (колір води, традиційно асоціюється з гідрологами); червоний («краснопісаніє» – важлива складова професійної підготовки картографів); помаранчевий (колір сонця, близький для метеорологів).

2. Місця проходження навчальних і виробничих практик, організованого перебування у колгоспах під час осінньо-польових робіт, роботи у студентських будівельних загонах, участі у різноманітних футбольних турнірах, виступів курсового вокально-

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Столиці держав

Центри автономних республік, областей

Центри районів, міста

Інші населені пункти

Місця народження

Юрій Козут

географів (геоморфологів, економіко-географів, фізико-географів, краєзнавців)

Ігор Щербо

гідрологів

Ніна Грицай

картографів

Алла Прядко

метеорологів

Місця проходження навчальних і виробничих практик

Місця перебування у колгоспах під час осінньо-польових робіт

Місця перебування у студентських будівельних загонах

Місця участі у футбольних турнірах

Місця виступів вокально-інструментального ансамблю

Місця проходження військових навчань

Пройдені туристські маршрути

пішохідні

велосипедні

водні

лижні

Рис. 2. Легенда карти «Однокурсники»

Рис. 3. Фрагмент картины «Однокурсники»

інструментального ансамблю, проведення військових навчань при підготовці офіцерів запасу командного складу. Такі місця показані у вигляді заокруглених квадратів із видозміненими внутрішніми символічними малюнками.

3. Пройдені під час навчання в університеті туристські маршрути. Такі маршрути (пішохідні, велосипедні, водні, лижні) зображено за допомогою пунктирних ліній різних кольорів із стрілками.

Умовні позначення побудовані за правилами асоціативного подання, тому є достатньо наочними і дозволяють легко та швидко сприймати закладену у карту інформацію.

Усю суходільну територію України вирішено не диференціювати за якимиись ознаками чи показниками, а показати одним, світло-зеленим кольором, насамперед, з двох причин: 1) один колір є ознакою єднання; 2) зелений – колір природи (найбільш близький колір для усіх географічних спеціальностей).

На нашу думку, карта «Однокурсники» виглядає достатньо фактологічною і детальною для отримання довідкового статистичного матеріалу і виконання узагальнень, і, в той же час, оглядовою для відображення належними чином просторових властивостей об'єктів та явищ загалом.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Тематичне картографування наразі відноситься до найбільш активного у своєму розвитку напрямку картографії. Тому поява нових за змістом тематичних карт виглядає цілком логічною та закономірною.

Створена карта «Однокурсники», на наш погляд, лаконічно, наочно і достовірно передає основні віхи студентського життя на географічному факультеті Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка 1977-1982 рр. Вона є витребуваною не тільки для студентів-географів зазначених років і виконує важливу функцію їх об'єднання, а й є джерелом для вивчення історії самого факультету та університету. Вона може бути необхідним аналітичним матеріалом для наукових розвідок по всебічному вивченню вказаної епохи істориками, соціологами, філософами та ін. Разом з тим, оскільки розроблена карта за інформаційно-змістовим наповненням видається піонерською, то на її прикладі у перспективі є можливість створювати інші карти подібної тематики.

Рецензент – кандидат географічних наук, доцент А. С. Романів

Література:

1. Бондаренко Е.Л. Геоінформаційне еколого-географічне картографування [Текст]. К. : Фітосоціоцентр, 2007. 272 с.
2. Даценко Л.М. Навчальна картографія в умовах інформатизації суспільства: теорія і практика [Текст]. К. : ДНВП «Картографія», 2011. 228 с.
3. Козаченко Т.І. Пархоменко Г.О., Молочко А. М. Картографічне моделювання [Текст]. Вінниця: Антекс-У ЛТД, 1999. 320 с.
4. Козаченко Т.І., Дудун Т. В. Концептуальні основи картографічного моделювання розвитку освітнього комплексу України [Текст] // Вісник геодезії та картографії. 2013. № 3. С. 25-32.
5. Король П.П., Остроух В. І. Аналіз діяльності ВНЗ України, що здійснювали прийом вступників напряму 6.080101 «Геодезія, картографія та землеустрій» у 2009 році [Текст] // Часопис картографії. 2011. Вип. 1. С. 206-220.
6. Онищенко М.Г. Тематичні напрями картографічного моделювання природно-техногенної безпеки України [Текст] // Часопис картографії. 2015. Вип. 12. С. 31-39.
7. Орещенко А.В. Відображення екологічної тематики у вітчизняних та іноземних атласах і картах: організація роботи і досвід виконання [Текст] // Часопис картографії. 2016. Вип. 14. С. 71-100.
8. Остапчук С.М., Мартинюк П. Ю. Картографічне моделювання основних агрохімічних властивостей ґрунтів Волинської області [Текст] // Вісник НУВГП. Технічні науки. 2016. Вип. 2 (74). С. 231-239.
9. Пересадько В.А. Картографічне забезпечення екологічних досліджень і охорони природи [Текст]. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. 242 с.
10. Поливач К.А. Інформаційно-довідковий атлас природно-заповідного фонду регіону [Текст] // Український географічний журнал. 2016. №1. С. 53-60.
11. Руденко Л.Г., Бочковська А.І. Розвиток картографічного напряму досліджень в Інституті географії НАН України [Текст] // Український географічний журнал. 2018. №1. С. 3-10.
12. Сосса Р.І. Розвиток тематичного картографування [Текст] // Вісник геодезії та картографії. 2011. №5(74). С. 27-34.
13. Ярема Н., Іванчук Д., Приступа О. Географія студентів

Інституту геодезії Львівської політехніки на прикладі Львівської області [Текст] // Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва. 2016. Випуск 2 (32). С. 45-50.

14. Online interactive thematic mapping: Applications and techniques for socio-economic research [Electronic resource]. Mode of access: <https://www.sciencedirect.com/science/article/.../S019897151>.

15. Ratajski L. Metodyka kartografii społeczno-gospodarczej [Text]. Warszawa, 1989. 338 s.

16. Slocum Terry A. McMaster Robert B., Kessler Fritz C., Howard Hugh H. Thematic cartography and geovisualization (3rd ed.) [Text] / Pearson Prentice Hall, 2009. 561 p.

С. Н. Остапчук

КАРТА «ОДНОКУРСНИКИ»: СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ СОЗДАНИЯ

В статье освещены суть и основные особенности создания авторской тематической карты «Однокурсники». Значительное внимание уделено информационно-содержательному наполнению. Карта передает географию студентов, основные вехи их жизни и учебы на географическом факультете Киевского государственного университета имени Т.Г. Шевченко в 1977-1982 гг. и может стать источником по истории для изучения содержания студенческих занятий и увлечений советской эпохи указанного периода в целом.

Ключевые слова: тематическое картографирование, исходные материалы, создание карты, тематическое содержание, однокурсники, студенческая жизнь.

S. Ostapchuk

MAP «COURSE MATES»: THE ESSENCE AND FEATURES OF CREATION

The article highlights the essence and main features of the creation of the author's thematic map «Course mates». Considered are the main stages of creating a map with highlighting the most important points. The main difficulties in collecting the initial information were noted. Considerable attention is paid to informational content. To display the thematic content used methods of cartographic images – icons and signs of movement. The map was created using the multifunctional software product ArcGIS on a scale of 1: 1 250 000. The dimensions of the map are 135x105 cm. The drawings show the general view of the map, the

legend and the map fragment.

The map conveys the main milestones of student life at the Faculty of Geography of Kyiv State Taras Shevchenko University in 1977-1982. The map is interesting not only to former students-geographers of Kiev University. It can become a source of history for studying the content of student studies and hobbies of the Soviet era of the period as a whole. Since the developed map for information content appears pioneering, then on its example, in the long run, there is the possibility to create other maps of similar subjects.

Key words: thematic mapping, source materials, map creation, thematic content, course mates, student life.

Надійшла до редакції 13 серпня 2018 р.

ІСТОРІЯ КАРТОГРАФІЇ

УДК 528.94

Осталецька О. І.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

МАЛОВІДОМІ ІМЕНА УКРАЇНСЬКОЇ КАРТОГРАФІЧНОЇ НАУКИ: ТВОРИ КАРТОГРАФА Т. А. СКРИПНИКА У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Статтю присвячено доробку Т. А. Скрипника – завідувача картографічною майстернею Українського науково-дослідного інституту географії та картографії, заснованого у м. Харкові 1927 р. Розглянуто напрямки його вагомих напрацювань у 20–30-х рр. XX ст. – у новітній період формування вітчизняної картографії. Подано огляд укладених Т. А. Скрипником карт території України, що зберігаються у картографічному фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, електронна бібліотека «Україніка», картографічний фонд, карти України Т. А. Скрипника, Український науково-дослідний інститут географії та картографії.

Вступ. Становлення новітньої української географічної науки у 1920–1930-ті роки та діяльність видатних учених тісно пов’язані зі створенням у м. Харкові 1927 р. Українським науково-дослідним інститутом географії та картографії (УНДІГК). За нетривалий час існування Інституту його колектив, очолюваний академіком С. Л. Рудницьким, зумів організувати і розпочати фундаментальні дослідження з основних галузей наукової географії. У розробленому

С.Рудницьким статуті установи поряд з іншими завданнями наголошувалось на необхідності картографування українських земель, видавництва різноманітних карт та комплексного дослідження всієї території країни. Тому одним із перших у структурі Інституту був організований Відділ математичної географії та картографії, керівником якого став директор Інституту С. Л. Рудницький.

При УНДІГК діяла фундаментальна географічна бібліотека зі збіркою карт різних територій та функціонувала власна картографічна майстерня, завідувачем якої був затверджений Т.А.Скрипник. Інформація про нього зафіксована у списку персонального складу співробітників Інституту станом на 1 жовтня 1928 р.: вказане соціальне походження картографа (із селян), національність (українець) і партійність (безпартійний).

Згідно затвердженого плану наукових досліджень УНДІГК Т. Скрипник виконував тему «Картографування території УСРР» (за прийнятою на той час аббревіатурою – спочатку «соціалістична», а потім «радянська») разом з іншими співробітниками Відділу математичної географії та картографії. Упродовж 1931р. наукові працівники відділу (академік С.Рудницький, науковий співробітник С.Кобзей-Сіак, аспірант О.Кудін та картограф Т.Скрипник) працювали над закінченням бланкової карти УСРР та виготовленням макету зразкового глобусу. Відділ працював також над науковою обробкою, редакцією та виконанням 24 карт для атласу УСРР та сусідніх країн. Завдяки інтенсивній діяльності колективу Інституту під керівництвом С. Л. Рудницького в цей період були закладені концептуальні засади вітчизняної географії та картографії, які дали потужний поштовх для створення цілого пласту картографічних документів території України.

Постановка проблеми. Відповідно до потреб сучасної української науки, культури і освіти на базі історико-культурних фондів Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (далі НБУВ) формується тематичне зібрання оцифрованих документів «Україніка». Цей новий проект акумулює різнопланові інформаційні джерела українознавчої тематики до 1945р. (книги, рукописи, карти, газети тощо) і забезпечує їх розширений пошук та можливість перегляду.

Важливим складником даного ресурсу є колекція установ та персоналій вітчизняних вчених різних галузей знань. Висвітлення

наукових розробок і творчих здобутків діячів науки і культури України у процесі створення електронних ресурсів є одним із пріоритетних напрямів функціонування сучасних вітчизняних наукових бібліотек. Життєписи та наукові доробки багатьох постатей української науки ще потребують ґрунтовного дослідження з подальшим представленням їх у бібліотечних цифрових ресурсах.

Аналіз наукових публікацій. Комплексному вивченню діяльності Українського науково-дослідного інституту географії та картографії присвячена монографія Шевчука С. М. [6]. У цьому виданні на основі архівних фондів висвітлена історія функціонування закладу, наукові здобутки його співробітників. В контексті досліджень історії картографування території України в першій половині ХХ ст. інформація про окремі карти Т. А. Скрипника подана у наукових працях Р. І. Сосси [4, 5], джерелознавчих студіях Л. А. Пономаренко [2].

Метою даної публікації є дослідження творів (карт території України різної тематики) маловідомого українського картографа Т. А. Скрипника, які зберігаються у картографічній збірці НБУВ. Його доробок у царині вітчизняної картографії значний і вимагає детального вивчення та введення до наукового обігу.

Виклад основного матеріалу. Поряд із широко репрезентованим картографічним спадком корифеїв української географічної науки – С. Рудницького, М. Кордуби, В. Кубійовича, М. Кулицького та ін. – фонди сектору картографії НБУВ вміщують також праці вітчизняних діячів, недостатньо висвітлені у сучасних наукових розвідках. Зокрема, у систематичному каталозі картографічних документів (електронному і картковому) відображені бібліографічні описи 7-ми наявних у фонді карт (у 22-х примірниках), укладених картографом Т. А. Скрипником: бланкової [7] і торгової [8] (1929 р.), етнографічної [9] (1932 р.), фізичної [10] (1936 р.), навчальних адміністративних (1938 [11], 1939 [12] рр.) карт України та адміністративної карти Вінницької округи [13] (1926–27 рр.). Крім того, у фондах Інституту рукопису НБУВ зберігається навчальна адміністративна карта УРСР [14] 1938 р., складена Т. А. Скрипником.

Зазначені карти були видані у 1925–1939 рр. – у початковий період формування радянської тоталітарної системи в Україні, трагічний для українських науковців – від короточасного ренесансу національної самобутності у 1920-ті роки до винищення української

інтелігенції та передових діячів науки й культури, апогеем якого стали 1937–1938 рр. Цінність тогочасних картографічних джерел території України – у їх змістовному наповненні та у свідченні функціонування вітчизняних наукових установ в умовах жорсткого ідеологічного тиску та політичної цензури. Поданий на картах Т.А.Скрипника симбіоз інформації надає важливий матеріал для різноаспектного вивчення суспільного та економічного життя відповідного періоду на території нашої країни.

Картограф у своїх працях використовує обґрунтовані С.Л.Рудницьким принципи складання навчальних демонстраційних карт. Зокрема, застосування Т. А. Скрипником невеликих карт-врізок на фізичній, етнографічній, бланковій і торговій картах дозволяє подати більш розширений огляд території України і робить одну карту вартою цілого атласу.

У картографічному фонді НБУВ зберігається декілька примірників великоформатної (105x147 см) стінної «Фізичної карти УСРР» [10] у масштабі 1:1 000 000, яку склав Т.А.Скрипник під керівництвом професора Дмитрієва М. І. (з 1929р. очолював сектор фізичної географії УНДІГК). Карта видана 1936р. у Державному учбово-педагогічному видавництві «Радянська школа» м. Харкова. На ній, подібно до «Стінної фізичної карти УСРР та сусідніх земель» (1929 р.) С. Рудницького, подані додаткові карти (клімат, рослинність, ґрунти).

Значна кількість тематичних врізок міститься на «[Бланковій карті УСРР]», або «[Карті України]» [7] і «Торговій карті Української Соціалістичної Радянської Республіки» [8]: з боків головних карт розташовано 18 невеликих карт і картосхем різного масштабу (1:3 000 000, 1:5 000 000, 1:8 000 000, 1:25 000 000). Ці дві карти мають багато спільного: рік видання (1929), масштаб (1:750 000), головні елементи експлікації, кількість і розташування карт-врізок. Складається враження, що бланкова карта слугувала своєрідною матрицею для створення картографом інших тематичних карт України.

Торгова карта УСРР відображає найважливіші елементи торгової географії країни. Адміністративні межі подані на 1 січня 1927р. і вміщені на карті економічні відомості відносяться до цього періоду.

На головній карті зображено: 1) загальний торговий ландшафт (за сумою товарообігу на одного мешканця); 2) товарообіг

окрцентрів; 3) ярмаркові пункти; 4) промислові підприємства, що перероблюють сільсько-господарську сировину (млини, цукроварні тощо); 5) залізниці, судноплавство та головні ґрунтові шляхи; 6) телеграфні та телефонні установки, крім окрцентрів.

Карта-врізка № 1 на торговій карті демонструє усупільнений (державний і кооперативний) та приватний товарообіг України, № 9 – експорт (без зернових культур), № 10 – її торгову мережу. На карті № 2 зазначено становище УСРР у роздрібному товарообігу на одного мешканця по економічних районах Радянського Союзу. Додаткові карти №№ 3-8, 11-18 характеризують виробництво та заготівлю продуктів сільського господарства.

До карт-велетнів за розміром та об'ємом інформації відноситься також укладена техніком-картографом Т. А. Скрипником «Етнографічна мапа Української Соціалістичної Радянської Республіки» [9] (масштаб 1:750 000). Карта опрацьована за підсумками переписів 1897, 1920, 1922, 1923 рр., а також за звітками порайонного опису 1924р. Адміністративні кордони подані на 1 серпня 1924 р., зазначено на ній також зміни у державних кордонах, межах губерній та округів, які відбулися до 1 березня 1925 р.

Найпоширенішим для етнічних карт способом якісного фону (поділена на якісно однорідні ділянки зображувана територія зафарбовується відповідним кольором) подано національний склад населення України: превалюючим рожевим кольором позначені українці, іншими кольорами зображені осередки розселення росіян, німців, євреїв, греків, поляків, чехів, білорусів тощо. Пунсонами різного розміру нанесено міста (райосередки) та «декотрі залюднені пункти». Кольоровими сегментами у картодіаграмах зазначено національний склад міст.

Географічні назви та термінологія на карті відображають самобутні риси тогочасного українського правопису: Озівське море, Гумань (Умань), Мелітопіль, Скадівськ, Конотіп, Лубні, губерніяльний, шоса (брукований шлях) тощо.

Етнографічна карта доповнена таблицею національного складу УСРР, у якій станом на 1 березня 1925р. подана загальна кількість населення, у сільській місцевості та у містах Харківщини, Волині, Донеччини, Катеринославщини, Київщини, Одещини, Поділля, Полтавщини і Чернігівщини.

За даними районування на 1 червня 1926р. подана

Рис. 1. Титул, карти-врізки і легенда «Торгової карти Української Соціалістичної Радянської Республіки» 1929 р. (картограф Т. А. Скрипник)

«Адміністративна карта Вінницької округи на Поділлі» (масштаб 1:210 000) [13]. Територіально-адміністративна система округ (округів) УСРР проіснувала з початку 1923 р. до 1930 р. і була перехідною від губерній до областей. На вказаний на карті час до складу Вінницької округи входило 17 районів, які зазначені у списку з переліком сільських, селищних та міських рад. Карта виконана на підставі топографічної одноверстної карти «Губмеліозему» Подільського губземууправління і є картою-трафаретом, яка дає можливість викладати організацію та місцеперебування усіх галузей державного життя. Зокрема, на ній, крім адміністративних елементів змісту, подана дислокація культустанов Вінницької профспілки: клуби, будинки культури (у м. Вінниці), червоні кутки,

хата-читальня (у с. Жорнище).

Політико-адміністративні перетворення в Україні у кінці 1930-х років простежуються на адміністративних картах, які виготовив картограф Т. А. Скрипник за вказівками Народного комісаріату освіти (Наркомосу) УРСР. «Адміністративна карта Української Радянської Соціалістичної Республіки» [11] укладена, очевидно, після 3 червня 1938 р., оскільки нинішню Донецьку область на ній вже поділено на Сталінську та Ворошиловградську (Луганську) області. Адміністративна карта УРСР 1939 р. [12] містить новоутворені Сумську, Запорізьку та Кіровоградську області.

Висновок. Детальний опис та введення у науковий обіг пласту карт території України з фонду НБУВ, створених картографом Т. А. Скрипником – завідувачем картографічною майстернею Українського науково-дослідного інституту географії та картографії, сприятиме активізації роботи з наповнення картографічного ресурсу електронної бібліотечної колекції «Україніка» і розкриття наукового потенціалу вітчизняної картографії.

Рецензент – кандидат історичних наук, в. о. заступника генерального директора НБУВ Т. М. Коваль

Література:

1. Завдання Українського географічного інституту й його видавництв // Зап. Укр. наук.-досл. ін-ту географії та картографії. Харків, 1928. Вип. 1. С. 14.

2. Карті і плани в джерелознавчих студіях Лідії Пономаренко (з описами картографічних джерел Інституту рукопису НБУ імені В.І.Вернадського та додатком відомостей про карти і плани з історії України в російських архівних та рукописних зібраннях) / упоряд. Пивовар А. В. Київ, 2012. 668 с.

3. Окрugi УССР 1923–1930 pp. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Окрugi_УССР_1923–1930.

4. Сосса Р.І. Історія картографування території України: Підручник. Київ : Либідь, 2007. 336 с.

5. Сосса Р.І. Картографування території України від найдавніших часів до 1941 р.: Бібліографічний покажчик. Київ: Інститут історії України НАН України; Книжкова палата України, 2007. 240 с.

6. Шевчук С.М. Наукова школа Українського науково-

дослідного інституту географії та картографії. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. С. 96, 110, 195, 213.

7. НБУВ. Сектор картографічних видань, інв. № 1850.

8. НБУВ. Сектор картографічних видань, інв. № 10938.

9. НБУВ. Сектор картографічних видань, інв. №№ 13876, 17811, 17812, 17813.

10. НБУВ. Сектор картографічних видань, інв. №№ 5655, 7905, 8017, 8642, 8643, 11797, 17381.

11. НБУВ. Сектор картографічних видань, інв. №№ 171, 172.

12. НБУВ. Сектор картографічних видань, інв. №№ 508 509, 4876, 7930, 7931, 8337.

13. НБУВ. Сектор картографічних видань, інв. № 15183.

14. НБУВ. Інститут рукопису (ф. 133, од. зб. 135, № 42).

Е. И. Осталецкая

**МАЛОИЗВЕСТНЫЕ ИМЕНА УКРАИНСКОЙ
КАРТОГРАФИЧЕСКОЙ НАУКИ: ПРОИЗВЕДЕНИЯ
КАРТОГРАФА Т. А. СКРИПНИКА В ФОНДАХ
НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ УКРАИНЫ ИМЕНИ
В. И. ВЕРНАДСКОГО**

Статья посвящена работам Т. А. Скрипника – заведующего картографической мастерской Украинского научно-исследовательского института географии и картографии, основанного в г. Харькове в 1927 г. Рассмотрены направления его весомых наработок в 20–30-е гг. XX в. – в новейший период формирования украинской картографии. Представлен обзор составленных Т. Скрипником карт территории Украины, хранящихся в картографическом фонде Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского.

Ключевые слова: Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского, электронная библиотека «Украиника», картографический фонд, карты Украины Т. А. Скрипника, Украинский научно-исследовательский институт географии и картографии.

O. Ostaletska

UN KNOWN NAMES OF UKRAINIAN CARTOGRAPHIC SCIENCE: WORKS OF CARTOGRAPHER T.A.SCRIPNIK IN FUNDS OF V.I.VERNADSKY'S NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The paper is dedicated to works of T. Scrypyk – manager of cartographic workshop of the Ukrainian research institute of geography and cartography, founded in Kharkiv in 1927. The directions of his ponderable works in the latest period of the Ukrainian cartography in 20-30th XX of century are considered. The review of made T. Scrypyk of the maps of Ukraine are saved in the cartographic fund of Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU) is presenting.

These cards were issued in the years 1925-1939 – in the initial period of formation of the Soviet totalitarian system in Ukraine, tragic for the Ukrainian scientists – from short-term Renaissance of national identity in the 1920 to the destruction of the Ukrainian intelligentsia and leading figures of science and culture, the apogee of which became 1937-1938. Value then cartographic sources the territory of Ukraine – in their substantive content and evidence of a functioning domestic scientific institutions in the conditions of rigid ideological pressure and political censorship. Submitted on cards T. A. Scrypyk symbiosis of information provides important material for the study of multidimensional social and economic life of the relevant period on the territory of our country. In particular, the application of T. A. Scrypyk maps, and insets on the physical, ethnographic, letterhead and business cards allows you to more extended view of the territory of Ukraine and make one map of the whole custody of the Atlas.

A detailed description and introduction into scientific circulation of the reservoir card of territory of Ukraine from the Fund vnlU created by cartographer T. A. Skrypnyk will help to intensify work on the content mapping resource VNLU digital library collections «Ukrainika» and the disclosure of scientific potential of Ukrainian cartography.

Keywords: V. I. Vernadsky's National Library of Ukraine, electronic library «Ukrainika», cartographic fund, maps of Ukraine by T. Scrypyk, Ukrainian research institute of geography and cartography.

Надійшла до редакції 17 жовтня 2018 р.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЧАСОПИС КАРТОГРАФІЇ

Випуск 2 (19)

2018 р.

Підписано до друку 16.01.2019 р.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.
Зам. № 1601.
Формат 60×90 / 16.
Ум. друк арк. 8.25.
Друк офсетний.
Наклад 100 прим.

Видавництво ТОВ “Геопринт”.
Свідоцтво ДК № 225 від 2 серпня 2005 року
03150, м. Київ-150, вул. Вел. Васильківська, 69.